

[2016]

VÖRÖSBERÉNYI
REFORMÁTUS
EGYHÁZKÖZSÉG

A VÖRÖSBERÉNYI REFORMÁTUS
EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE
TEMPLOMA ÉPÍTÉSZETI TÖRTÉNETÉNEK
TÜKRÉBEN

FAUST GYULA *kézirat*

A VÖRÖSBERÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE

temploma építészeti történetének tükrében

1. ábra. A vörösbényi református templom; Tóth Zoltán drón fotója

Tartalom

A VÖRÖSBERÉNYI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE	2
temploma építészeti történetének tükrében	2
Tartalom	3
Ábrajegyzék.....	5
Bevezető	8
Kezdetek	10
Átmenet a római korból az avar illetve Árpád korba	10
A FRANK BIRODALOM AVAR TARTOMÁNYÁRÓL (805-900).....	14
A római rítusú keresztyénség	17
A köralakban bekerített vörösberényi református templom	18
A vörösberényi református templom.....	21
Kezdetek	21
Miért éppen Szent Márton?	21
A templom bemutatása	23
Gótikus építési korszak.....	34
A reformáció.....	36
A reformációról világnézet-történeti és szellemi történeti megközelítésben	36
A reformáció Magyarországon 1526 után	40
A török hódoltság és a vallások egymás mellett élésének csírái	42
Küzdelem a vörösberényi templom birtoklásáért.....	51
Az első barokk építés, a templom IV. építési korszaka.....	51
A település és templomának története a Rákóczi féle szabadságharc időszakában (1703-1711).....	51
Szegedi János győri rektor kezdeményezte református templomvisszafoglalás	58
A barokkosított vörösberényi templom	60
A templom 1737- es restaurálása	62
Az ötödik átalakítás	65
A templom 1896- 1966 közötti időszakban.....	66

A templom régészeti feltárása 1966 - 1967	69
Az 1966- ban talált leletek.....	69
Az 1985- ös földrengés.....	73
A templom 2013- ban elkészült renoválása.....	75
A templombelső díszítése	84
Az orgona	86
A templomszentelő és orgonaavató istentisztelet.....	95
Klenódiumok	98
Záró gondolatok.....	105
Felhasznált irodalom	106
MELLÉKLETEK	109
1. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	109
2. SZÁMÚ MELLÉKLETEK	110
3. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	112
4. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	114
5. SZÁMÚ MELLÉKLETEK	115
6. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	118
7. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	119
8. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	120
9. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	121
10. SZÁMÚ MELLÉKLET.....	123
Jegyzetek:	125

Ábrajegyzék

1. ábra. A vörösberényi református templom; Tóth Zoltán drón fotója.....	2
2. ábra. Veszprém és Litér határa a 8-as és a 72-es főút csomópontjánál.....	11
3. ábra Avar kori bronz hajkarika	12
4. ábra A római Pantheon	18
5. ábra Öskü zsindeyes tetejű kerektemploma a Bakony lábánál. Fotó: S. Lukács Emőke.....	19
6. ábra A berhidai gótikus keresztboltozat címeres zárókövel	24
7. ábra A XI.-i templom alaprajza és elméleti rekonstrukciója.....	24
8. ábra Berhidai kőtemplom	25
9. ábra: A gótikus diadalív, a szentségtároló fülke, az oltár és a szószék.....	25
10. ábra: Középkori freskódíszítményben felszentelési kereszt	26
11. ábra A vörösberényi templom 1966-os feltáráskori alaprajza a legrégebbi falakkal.....	27
12. ábra Balatonfüred- temetői templomrom alapja	28
13. ábra Balatonfüred- temetői templomrom szentélye dél- keleti sarkának kiszélesedő alapozása	28
14. ábra A vörösberényi református templom rekonstruált alaprajza	29
15. ábra A XII. sz.- ban bővített templom elméleti rekonstrukciója	32
16. ábra: A nyugati ablak fénye a szentély román kori ablaka mellett; Fotó: Varga Zoltán ...	33
17. ábra Illusztráció és a ma látható lefaragott pasztofórium	35
18. ábra Román, gótikus és barokk ablakok.....	35
19. ábra Rákóczi szabadságharc hadműveletei 1703-1704	51
20. ábra Bercsényi Miklós falunak adott menlevele 1706-ban	56
21. ábra Vörösberényi református templom B 4 padterve	63
22. ábra A nyugati kórus és a gótikus bejárat 1965- ben.....	67
23. ábra Fehér márványból készült úrasztala	68
24. ábra A keresztelő medence és a templom padlóburkolata, melyet Özv. Hering Istvánné adományozott.....	68
25. ábra „S” végű ezüst hajkarika	70
26. ábra Zsigmond parvus.....	70

27. ábra Zsigmond parvus	70
28. ábra Zsigmond guarting Q-L pecs (1)	71
29. ábra Zsigmond kori dénár	71
30. ábra Ferdinánd obulus 1544	71
31. ábra Lengyel Zsigmond garas 1599	72
32. ábra Lengyel Zsigmond garas 1599	72
33. ábra Női viseleti rekonstrukciók Várpalotáról (Perémi Ágota nyomán) és Orosházáról (Dienes István nyomán)	72
34. ábra A nyugati homlokzat falrepedései	76
35. ábra A nyugati homlokzat falrepedései	76
36. ábra A torony nyugati oldalán a vakolat alól előkerült repedések	77
37. ábra A torony nyugati oldalán lévő repedése	78
38. ábra Az elhasználódott zsindelytető	78
39. ábra A 2013-ban felújított templom	79
40. ábra Akadálymentesített járda	79
41. ábra	80
42. ábra Akadálymentes bejárat	80
43. ábra Az akadálymentesített járda 2014- ben. Fotó: Tóth Zoltán	81
44. ábra: Az akadálymentesített vörösberényi református templom. Fotó: Tóth Zoltán	81
45. ábra A 2013-as felújítás utáni templombelső	82
46. ábra A 2013- as felújítás utáni templombelső a 60- as években megemelt padlószinttel ..	82
47. ábra: Úrasztala, Mózes-pad, keresztelő medence	84
48. ábra: Meleg Antal által faragott bibliatartó; Fotó:Pásztai György	84
49. ábra: A széki mintázatú terítők	85
50. ábra Kerékgyártó István hirdetése 1902. augusztus 26.	87
51. ábra Kerékgyártó István fejléces levele	88
52. ábra: A vörösberényi orgona 1956- ban a keleti karzaton	89
53. ábra: Kerékgyártó Istvánegymánválos 7 regiszteres orgonája Vörösberényben 1956- ban;Kántor: Németh Lajosné sz. Csonka Irén	89

54. ábra A hajdani vörösberényi orgona átépítve Dunakeszin	91
55. ábra Templombelső keleti karzata orgonával 1966- ban.....	91
56. ábra Özveggy Héring Istvánné portréja (olajfestmény) 1899	92
57. ábra Özv. Héring Istvánné portréja, mely mögül áttetszik egy Krisztusalak	93
58. ábra Hárommanuálos Viscount Ouverture típusú koncertorgona	94
59. ábra XVI. századi kehely	98
60. ábra Kerub/angyal arcú kehely a XIX. századból	99
61. ábra A ma használatos úrasztali kegytárgyak.....	100
62. ábra A keresztelő kancsó a tányérral	100
63. ábra Vörösberényi ónkanna 1745-ből.....	101
64. ábra: Fauser Mátyás ónkancsói	101
65. ábra Borkiöntő kancsó 1810- ből	102
66. ábra Úrvacsoraosztó kancsó a XIX. századból	102
67. ábra A gyülekezet egykori formába fúvott üveg borosztó kancsója	103
68. ábra Mathias Fauser által ónból készített úrvacsorai kenyeres tányér Vörösberényben	103
69. ábra: Egy Johann Fauser monogram.....	104
70. ábra Mathias Fauser monogram a vörösberényi kenyérosztó tányéron.....	104

Bevezető

A Reformáció Emlékbizottság 2015- ben a reformáció 500 éves jubileumára készülve az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő programtámogatásra kiírt pályázatot hirdetett meg. A REB-15- PROG kiírt pályázati kategóriában egyházközségünk háromszázezer forint támogatást nyert.

A *Vörösberényi Református Egyházközség története* című kézirat 2017-ben egy tervezett konferencia részét hivatott képezni. Pályázatunk a helyi múltfeltárás feldolgozását célozta meg. Ez a munka ezen belül a templommal, mint építménnyel kapcsolatos forrásokra támaszkodik a kezdetektől egészen napjainkig.

Gyülekezetünk története meglehetősen gazdag. Megírása nemcsak történeti szempontból értékes, hanem a hit megőrzésének és átadásának szempontjából is. Fontosnak tarjuk, hogy a vörösberényi református templom történetén keresztül, minél többen megismerjék győzelmes hitünk felépülésének, megtartásának, védelmezésének és továbbadásának történetét.

Templomunkat sokan Vörösberényi Református Erődített Templomként ismerik, emlegetik. (1. ábra) Története meglehetősen terjedelmes. A római -, avar - és Árpád korral és részben a török hódoltság időszakával a régészeti feltárások, azok leletei és a feltárási munkálatok jegyzőkönyvei kapcsolnak össze bennünket.

Református gyülekezeti létünk gazdag eseményekben, különösen a 18. és 19. századokban. Az említett időszakok, sőt a nem említett huszadik század a maga háborúival és ateista ideológiától átszőtt diktatúráival (a Szálasi rémuralom és a Rákosi rendszer), majd a gulyáskommunizmus,¹Kádár szocializmusa, mind- mind megérdemelnék a részletes leírást, de ez most nem képezi ennek a kéziratnak a tárgyát.

2007 januárjától szolgálom a Vörösberényi Református Egyházközségben lelkipásztorként. Ettől kezdve templomának állagmegóvásának ügye kapcsán- ugyanis a templomot nem használták sem liturgikus célra, és nem volt látogatható- akarva, akaratlanul lépésről, lépésre gyülekezetünk korai időszakával ismerkedtem meg.

A Laczkó Dezső Múzeum és az egyházközség levéltárában rendelkezésemre álló forrásanyagot kutattam. A 2015- ös esztendőben minden általam fellelhető templommal kapcsolatos fotóanyagot gyűjtöttem.

Református jelenünk és múltunk elválaszthatatlan a kezdeti keresztyénségünkötől. Másként fogalmazva, ma nem lehetnénk azok a reformátusok, akik vagyunk a kezdeti keresztyén múltunk nélkül, hiszen jelenünk már csirázó magként benne volt az evangélium első vetésében is!

Erre a meggyőződésekre a vörösberényi református templom köveinek hanggá nem változott szavai, a betű alakját nem öltött történetei által jutottam, dolgozatom pedig ennek a bizonyysága.

Kezdetek

Balatonalmádi, ahogy Füzfővel határos Vörösberény is Pannonia őskor óta lakott helye. Közelünkben az Öreghegyen egy neolitikumi serpentin kőből készült (5000 - 3300 éves) balta került elő.² A rézkor (Kr.e. 3300 – 2000) két települését a mai Liszt Ferenc utcában és Budataván találjuk.³ A szintén Vörösberényi részen található Kun-földekről pedig bronzkori (Kr.e. 2000 - 800) edények kerültek napfényre.⁴ A napvilágot látott emléktárgy arra enged következtetnünk, hogy a Balaton eme part menti sávját az őskoron belül az úgynevezett bronzkori mészbetétes kultúra idejében lakták a legsűrűbben.⁵

A bronzkor vége és a római kor első százada végéig hatalmas hiátussal van dolgunk. A kutatók szerint az itt található római kori település központja a II. századtól a Séd közelében, a Lok-hegyen, a Magtárnál, a Szabolcs utca környékén illetve Budataván lehetett.⁶

A Lokhegy⁷ Bodor telkén építkezés közben falakat találtak. Innen került elő egy IV. sz.-i vörös homokkőből faragott, leveles oszlopfej, amelynek négy oldalán maszkos emberfej helyezkedik el. Az egyik oldalán az emberfejtől balra egy kutya és egy nyúl domborműves alakja látható.⁸ A Lokhegyen előkerült sírok mind IV. sz.-iak, így feltételezhetjük, hogy a IV. sz.-ban nagy kiterjedésű római temető feküdt itt, amely szorosan a településhez kapcsolódott.⁹

Átmenet a római korból az avar illetve Árpád korba

Balatonalmádiban 1911-ben a Plank-féle telken előkerült római temető felett *Laczkó Dezső* avar sírokat talált,¹⁰ a Lokhegy K-i oldalának alján pedig római telepnyomokat találtak. Az ott gyűjtött cserepek közt a késő római, piros festésű kancsó töredék, szürke, fésűs-díszítésű oldaltöredékek között Árpád-kori cserép is volt.¹¹

2010-ben a 8-as és a 72-es főút csomópontjánál (2. ábra), Veszprém és Litér között, háborítatlan avar kori temetőre bukkantak.

2. ábra. Veszprém és Litér határa a 8-as és a 72-es főút csomópontjánál¹²

A felbecsülhetetlen értékű felfedezésről a Múlt- kor magazin 2010. május 27-én¹³ írt. Az MTI-nek Ilon Gábor¹⁴ elmondta, „hogya a területről 2006-ban már készült hatástanulmány a beruházás megkezdését megelőzően, de akkor még csak egy avar kori nyílhegyet találtak a füves-bozótos, elhanyagolt területen. Akkor még nem sejtették, hogy milyen kincseket rejt a föld, de szakfelügyelettel engedélyezték a beruházónak a földmunkák elvégzését. Az idén májusban kezdődött ásatás során az eddig feltárt közel 15 ezer négyzetméteren öt azonosítható régészeti korból származó mintegy 600 leletre bukkantak a régészek,– mondta Ilon Gábor. Hozzátette: „a terület régészeti szempontból Veszprém megye legnagyobb kiterjedésű, eddig nem ismert lelőhelye.”

Eddig összesen mintegy 30, háborítatlan avar kori sírt és a település nyomait tárták fel – mondta el a KÖSZ Nyugat-dunántúli Regionális Irodájának vezetője. Az ásatás során az első 12- 13. századi, Árpád- kori házak is előkerültek, és a régészek az avarkor mellett három másik korszak leleteit is a felszínre hozták – mondta Szvath Márton, az ásatást vezető régész, ki szerint megbecsülni sem lehet, hogy hány leletet rejt a föld, de eddig 600 különböző tárgyra bukkantak. Közülük a legjelentősebbek a bronz hajkarikák (3. ábra), gyöngyből készült nyakékek, övcsatok, avarkori nyílcsúcsok, bronz övveretek. (...) A felfedezés jelentősége, hogy az avarkori település és temető kirabolatlanul megmaradt: a csontvázak mellett – amelyek az eredeti temetkezési rítusokat jól megfigyelhető állapotban mutatják - ruházatarabokat, fegyvereket, edényeket, késeket és az étkezési szokásokra utaló állatcsont maradványokat találtak.”¹⁵

3. ábra Avar kori bronz hajkarika¹⁶

Németh Péter az „Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből” munkájában a következőket állapítja meg: „A késő avar kori telepek helyén gyűjtött leletanyag nem egy esetben az Árpád- korról zárul, ami egyben továbbélést is jelenthet.”¹⁷

Valószínűnek tartom, hogy Balatonalmád- Vörösberény esetében ez az átmenet igaz nemcsak az avar- Árpádkor, hanem korábbi római- avarkor átmenetére is.

Az avarok 567. évét követően, a Gepidák legyőzése után, vették birtokukba Pannoniát. Létrejött egy új politikai hatalom, - az Avar Birodalom, amely 567/568-tól egészen a 790-es évekig egységes államalakulatként állt fenn.¹⁸ Németh Péter szerint az i. sz. 568 után kezdődő korai avar betelepülésnek Rhé Gy. munkájában még nem lelhetjük a nyomát.¹⁹ A VII. század utolsó harmadával kezdődő, s a IX. század végével záródó késő avarkornak nevezett időszak emlékei a történeti Veszprém megyében (már) jóval gyakoribbak. A késő avarkor régészeti lelőhelyeinek a száma a korai avarkorhoz képest jelentősen megnövekedik, ami egyben a népesség lélekszámának a gyarapodását is mutatja.²⁰ E „későbbi időszak gyakran több száz síros temetői arra utalnak, hogy az avarok békességben, nagy kiterjedésű falvakban éltek, általában földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak, több évtizedig egy helyben laktak.”²¹

A Balatonfüzfő- Szalmássy telepen feltárt kora-avarkori temetője a történeti Veszprém megye egyik legértékesebb lelőhelye. A homokhordással már korábban harmadrészen megbolygatott temetőben 1961-1964 között összesen 79 sírt tártak fel. Tizennyolc, azaz a sírok egyharmada még ma is kutatóra vár.²²

Balatonfűzfő és környéke szintén egy avar kori települési gócot alkot: a fűzfői Bugyogó 1924-ben Rhé Gy. által közölt töredékes anyaga a VII. század második felére keltezhető, 20 valamivel későbbinek tarthatók a Gyártelep- i temetőrészlet leletei Cs. Sós Ágnes 1951- es gyűjtéséből. 21 VII. századi sírhoz tartozik egy szürke színű, hullámvonalkötegekkel és körbefutó befésüléssel díszített edény, mely a balatonkenesei Zsidó temető mellől 1962- ben került elő.²³

Olajos Teréz szerint „akár 795/796-ot tekintjük az avar kaganátus bukása döntő esztendejének, amikor Nagy Károly (768-814) seregei az avar fejedelmi szállás elfoglalása után a Tiszán túlra üldözték a meg nem hódolt avarokat, akár 803 tájékát, amikor Krum bolgár kán (kb. 802-814) megsemmisítő vereséget mért az addig a frankok ellen mindig újra meg újra fellázadó avarság hátszágára, ezt követően még mintegy két évtizedig az avarok minden kétséget kizáróan a régió történelmi szereplői maradtak. (...)

Egy 9. század elején (806-815 között?) szerkesztett püspökség-lista („Notitia episcopatum”), egy a római, konstantinápolyi, alexandriai, antiokhiai és jeruzsálemi pátriárkákhöz tartozó területeket és népeket regisztráló mű („Additio patriarchicorum thronorum”) valamint a 12. században élt Neilos Doxopatrés munkája („Notitia patriarchatum”) arról tanúskodik, hogy a 9. századi görögül beszélő világban a római pápa fennhatósága alá tartozó keresztény népként számon tartották az avarokat. Szerepelt az avarság a bibliai Teremtés könyvét és a hippolytosi ország- nép- és nyelvfelosztást átvevő bizánci világkrónikákban is, amint erről egyértelműen tanúskodik annak a 9/10. századi szerzőnek a műve (Petrus Alexandrinus: Chronica). (...) Ezek az utóbb említett források, ha sok konkrétumot nem tartalmaznak is, annyi tanulsággal mindenképpen szolgálnak, hogy a 9. században a bizánci köztudat más korabeli szomszédos népek, mint például a szlávok, a rúszok, a kazárok, a bolgárok mellett az avarokat is számon tartotta.²⁴

A FRANK BIRODALOM AVAR TARTOMÁNYÁRÓL (805-900)²⁵

Püspöki Nagy Péter A tények erejével avarokról írt munkájában azt állítja, hogy „Nagy Károly az avar Kaganátus végleges felbomlása után 805-ban a már keresztény avar kagán – Teodor – kérésére a Frank Birodalom újszerzeményű területén Carnuntum (Deutsch Altenburg) és Sabaria (Szombathely) közt létrehozta az Avar Tartományt. Megalapítását és folyamatos fennállását számos egykorú és hiteles forrás bizonyítja:

805. *“Capcanus princeps Hunnorum Aquis ad imperatorem venit et, ut postulavit, inter Sabariam et Carnuntum habitandi locum accepit, ... erat anim christianus nomine Theodorus”* – „A kagán, az avarok fejedelme a császárhoz ment Aachenbe és amint kérte, Sabaria meg Carnuntum között lakóhelyet kapott, ... tudniillik keresztény volt és Theodornak hívták” (Annales Fuldenses ad A. 805.: Annal. Regni Francorum 795. 805 Annal. Maximiniani stb. vö. MMFH. I. 87, 40, 92, 63).

805. szept. 25. Az elhunyt Theodor avar kagán utóda a Fischa folyó mellett felvette a keresztiséget, melyben az Ábrahám nevet kapta. (Annal. S. Emmerammi Ratisp. Maiores ad. A. 805).

805. szept. 25. u.: *“...Et misit caganus unum de optimatibus suis, petens sibi honorem antiquum, quem caganus apud Hunnos habere solebat. Cuius precibus imperator assensum prebuit et summam totius regni iuxta priscum eorum ritum caganum habere praecepit”*. – „...És a kagán elküldött egyet a legelőkelőbbjei közül, kérvén magának az ősi méltóságot, amely a kagánt a hunok közt megillette. A császár hozzájárulását adta a kéréshez és elrendelte, hogy a kagán az egész királyság felett az ő régi szokásuk szerint a legfőbb hatalmat bírja.” – Nagy Károly tehát a Sabaria és Carnuntum közt fekvő Avar Tartománynak a királyság jogállását adta. (Annales Regni Francorum ad A. 805. MMFH. I. 43.)

811. *“...fuerunt etim Aquis adventum eius expectantes, qui de Pannonia venerunt, Canizauci princeps Avarum, et tudun et alii primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium”*.—„Még azok is Aachenben voltak az ő (t.i. Nagy Károly) érkezését várva, akik Pannóniából jöttek: Canizauci az avarok fejedelme, meg a tudun és a Duna körül lakó szlávok egyéb előljárói meg vezérei...”.

811. nov. 16. *“...in Avaria...”* – Aváriában, Nagy Károly Aachenben kiadott oklevelében (MGH. Dipl. Ludwig d. D. No. 1., MMFH. III. 27.).

822. A frankfurti birodalmi gyűlésen, ahol a királyság keleti részeinek az ügyeit tárgyalták, megjelentek „. . . in Pannonia residentium Avarum legationes . . .” „a Pannóniában lakó avarok követei is.” (Annal. Regni. Francorum ad A. 822., MMFH. I. 50).

830. okt. 6.: „... terra Avarorum ...” majd az előbbire utalva: „... in ipsa marcha ...” – „az avarok földje” majd „abban a tartományban” Németh Lajos bajor király Regensburgban kelt oklevelében (MGH. Dipl. Ludwig d. D. No. 1., MMFH. III.27)

832. okt. 6. “...in Provincia Avarorum...” Az Avarok Tartományában...” Német Lajos Regensburgban kelt oklevelében (MGH. Dipl. Ludwig d.D. No. 8. MMFH. 30.)

833. márc. 4. “...in provincia Avarorum...” Német Lajos Osterhoferben kelt oklevelében (MGH. Dip. Ludwig d. D. No. 9., MMFH. III.32.).

836. febr. 16: “...in Provincia Avarorum...” Német Lajos Osterhofenben kelt oklevelében (MGH. Dipl. Ludwig d.D. No.18., MMFH. III. 34).

843. A verduni szerződés szintén említi a birodalom területén élő avarokat.

860. május 8. “...Vuangariorum Marcha...” – “Wangarok tartománya”. Német Lajos Regensburgban kelt adománylevelében. Az elnevezés Sabária és a Répce folyó közt fekvő területen egy birtok határát jelző hegy neveként bukkan fel: “...et inde uwaue in summitatem illius montis, qui dicitur Vuangariorum Marcha...” – “és innen egészen annak a hegynek a csúcsáig, amelyet a Wangarok tartományának neveznek.” Ez az egyetlen forrás, amely az avarokat a magyarok venger népvénének mélyhangzású változatával nevezi meg.²⁶

867. A szlávok apostola Szt. Konstantin Velencében az ószláv írás védelmére elmondott beszédében többek közt a nemzeti írást használó avarokról mint kortársakról emlékezik meg. Mivel azt állítja, hogy írásukat az Isten dicséretére használják, joggal tekinthetjük a keresztény avar tartomány íráskultúráját idéző kútfőnek.

871. “...Eos (sc. Avaros) autem, qui obediebant fidei et baptismum sunt consecuti, tributarios fecerunt regum, et terram quam possident residui adhu pro tributo retinent regis usque in hodiernum diem.” – “Azokat (ti. az avarokat) azonban, akik készségesnek mutatkoztak a hit iránt és felvették a keresztséget, a királyok adófizetőivé tette, és a földet, amelyet a maradékaik birtokolnak, a királynak fizetett adó fejében most is birtokolják mind a mai napig”. – (Conversio... Cap.3. MMFH. III. 298).

A keresztény avarok tartományának, mint közigazgatási és politikai egységnek a fennállását a hiteles oklevelek és más egykorú feljegyzések 805 és 871 között egyértelműen igazolják. A tartomány egyházi szervezetét pedig –(...) – amelyet a passauai püspökök chorepiscopusai (karpüspökei) igazgatták, az egykorú oklevelek 833 és 904 között emlegetik. Ez pedig azt jelenti, hogy az Avar Tartomány egyházi szervezete megérte, sőt túlélte a 900-ban a Dunántúlon is bekövetkezett magyar honfoglalást.”²⁷

Németh Péter szerint „Veszprém megye avarkorának és kora Árpád-kori történetének további tanulmányozásához nem elegendő a rendelkezésünkre álló régészeti forrásanyag. Teljes telep-

és temetőfeltárásokhoz kell folyamodnunk, ha ennek a magyar történelem szemszögéből oly fontos területnek biztos társadalomtörténeti képét kívánjuk a jövőben megrajzolni.”²⁸

A római rítusú keresztyénség

Németh Zsolt szerint a magyar egyházszervezet (püspökségek, egyházmegyék) kialakulását illetően „az átlagember fejében élő kép szerint keresztyénségünk kezdete Szent István királyhoz köthető (...), mely szerint a magyar keresztyénség felvételére 997 után, 1000-ben került sor, amikor az első egyházakat (püspökségeket) a pápa jóváhagyta. Köztudott, hogy a magdeburgi érseki szék megalapítására a Német Római birodalomban 35 évre volt szükség. Lehetetlen, hogy nálunk mindössze két és fél év,²⁹ vagy egyetlen szűk évtized³⁰ elegendő lett volna. Liutprandus Cremonensis püspök, Nagy Ottó császár titkára írta le, hogy saját szemével látta XII. János Pápa kinevező bulláit, amelyeket az első magyar püspököknek, Zakkeusnak adott 963-ban, aki két kuriális bíboros – Leo püspök és János diakónus – kíséretében indult haza.”³¹ Szent István nevéhez legalább nyolc egyházmegye létesítése köthető. (KRISTÓ 2003, 63).³²

Kertész Zsófia szerint az első püspökség Veszprémben volt, és ez volt az egyházmegye központja is, az alapítási időpont tekintetében pedig Géza és Sarolt korát jelöli meg. Szakdolgozatában a következőket írta: „Hogy azonban ebben a kérdésben, mely időpontot tekintünk mérvadónak és kinek a nevéhez kössük az alapítást, az okleveleken, diplomákon kívül más információk is hasznosak lehetnek. A Gizellához köthető alapítási elképzelést például kétségbe vonja a következő lényeges információ. Ismeretes, hogy az egyházmegyét Szent Mihály arkangyal oltalmába ajánlották. Szent Mihály tiszteletét a latin kereszténység is ismerte, de a bajorok e kultuszt nem ápolták, azonban a bizánci kereszténység területén közkedvelt volt. Így a patrónusból inkább a keleti rítus szerint megkeresztelt Gézára és Saroltra lehet következtetni, mint alapítókra.”³³ Sarolt annak a Gyulának a leánya, aki 950 után keleti rítus szerint keresztény hitre tért. Bizánci forrásból (Szkülitész) tudjuk, hogy volt egy Hierotheosz nevű szerzetes, akit Magyarország püspökévé szenteltek. Ennek alapján tehát az első magyarországi térítő-püspökség keleti rítus szerint létesült, és felállítása Sarolt apja, az erdélyi Gyula nevéhez fűződik.

Az is alátámasztja ezt az elképzelést, hogy az egyházmegye központja eredetileg frank erősség volt, mely az Árpádok egyik központja lett a honfoglalást követően. Sarolt fejedelemasszony itt tartotta udvarát. Az ő hatására a keleti kereszténység eresztett gyökeret. Ismeretes híradásból, hogy itt felépült a fejedelemasszony idejében egy bazilita kolostor és a Szent György kápolna a székesegyház szomszédságában. Régészeti kutatások is megerősítik ezt a híradást és bebizonyították, hogy a rotunda a székesegyháznál korábbi, a 10. század második felében épült. (KOSZTA 1988: 177).³⁴ Kétségtelen tény, hogy a legkorábbi

fejedelmi- királyi alapítású hosszúházas templomok készülése idején már centrális templomok sora állt az országban, melyek 1000 előtt keletkeztek. Rendkívül figyelemreméltó, hogy a legkorábbi alapítású magyarországi püspökségek székhelyei között: Gyulafehérvár, Esztergom, Eger, Veszprém és Nyitra esetében, az első ismert középkori szakrális épület körtemplom.³⁵

A köralakban bekerített vörösberényi református templom

A körtemplom az egyik legmisztikusabb épületforma, hiszen eredete több ezer évre nyúlik vissza. A középkorban a világ mintájára a tökéletes templomot is kör alaprajzúnak képelték.

(4. ábra)

4. ábra A római Pantheon³⁶

Németh Zsolt szerint „a középkori Európában egyetlen olyan ország sem akadt, ahol ilyen számban (200 fölött) épültek volna rotundák, mint nálunk, ami egyértelművé teszi, hogy ez magyar sajátosság.”³⁷(Németh, 2013) Kovács Dániel *Évezredes kerek titok* című cikkében 2012. június 6- án azt írta, hogy „a kerektemplom az egyik legősibb és legmisztikusabb forma, ráadásul a Kárpát-medence építészetiében valamiért különösen népszerű,”³⁸ majd Ösküvel (5. ábra) kezdve felsorol 13 templomot. A köralakban bekerített vörösberényi, régi nevén szárberényi templom nincs közöttük, körkörös kerítése azonban mégsem a véletlen műve, hanem egyfajta kapocs a régmúlttal, melynek mára is érvényes üzenete és tanítása van. Egyszer egy antropológusnő megkérdezett egy ausztráliai bennszülött asszonyt:

-„Tulpin, vajon milyen alakú a Föld (...)?

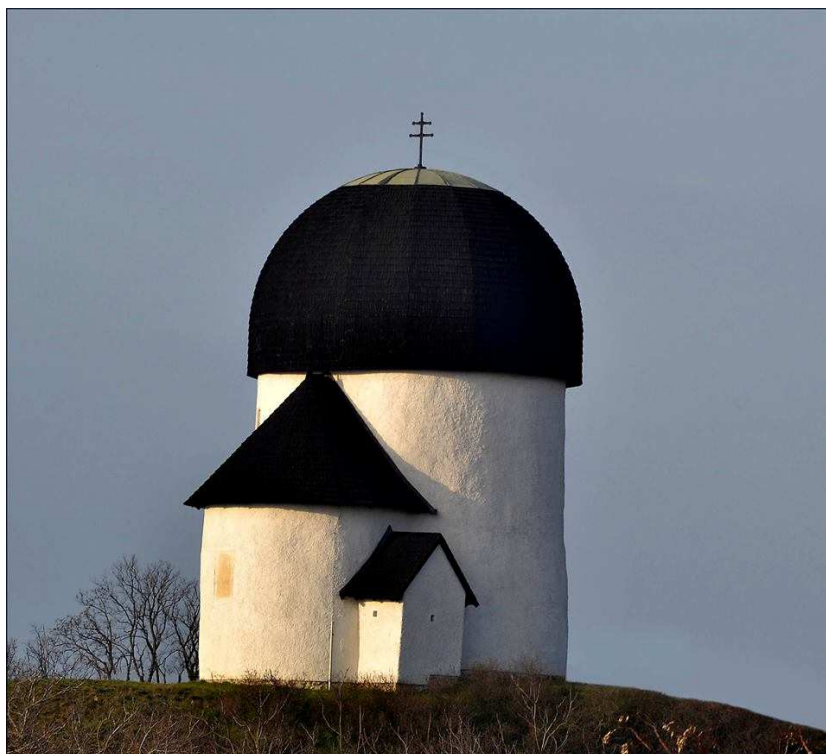
- Kerek, mint a labda, - vágta rá az asszony.

- Honnan tudod? – kérdezte a tudósnő.

- Óh, asszonyom nézzen körbe. Láthatja, hogy az ég és föld találkozása körbe kerek. Ha egy kisgyermeket elengedne, az először körbe jár; az eltévedt juhok is körbejárnak. Nézze meg a

fiatal kengurut: először egyenesen megy, aztán mindig körbejár (...). Minden fa kerek, minden bokor kör (gömb) alakú (...).

A primitív ember rendkívül jó megfigyelő volt és teleszkópok, vagy bonyolultabb számítások nélkül is jól tudta, hogy milyen alakú a Föld.” (Wurmbrand, 1990)

5. ábra Öskü zsindeleyes tetejű kerektemploma a Bakony lábánál. Fotó: S. Lukács Emőke

A kör a lehető legősimb mértani alakzat. A körkörös minták, alakzatok a legősimb kultúrák hétköznapijainak és kultikus eseményeinek, eszközeinek, építményeinek egyaránt a kedvelt elemei, formái, kiábrázolási alakzatai voltak. A kör tehát az emberiségnek szinte a legelső szimbóluma!

Vörösberény kövekből épített, körrel bekerített temploma a távoli múltba nyúlik vissza. A római katolikus és a görög keleti egyháznak még ma is van olyan hagyománya, amikor egy-egy nagyobb ünnep, megemlékezés alkalmával a hívek körbejárják a templomot, egy szent tárgyat, vagy helyet. A Szentírás maga is lejegyez egy ilyen szertartást, mégpedig Jerikó városának meghódítása története kapcsán.³⁹ Őrzi tehát a keresztyénségünk is a régmúltnak körrel kapcsolatos emlékeit!

Legtöbb esetben a keresztyénségünk külső építményeinek megjelenéséből eltűnt a körkörös forma, alakzat. Igaz, hogy Makovecz Imrének köszönhetően több újonnan épült templom a külső megjelenésében is erre a formára készült.

Nos, a körköröség „a szárberényi hosszú templom”⁴⁰ esetében, ha a külső megjelenésben mindössze csak a kerítőfalában mutatkozik, mégis jelen van. Ott van például az egyházi év,

amikor az istentiszteleteken ünnepről ünnepre körbejárjuk a Krisztus titkát ádventtől pünkösd napjáig, újra meg újra. De egy- egy igehirdetésen hasonlóképpen egy bizonyos alapige mentén szintén körbe- körbe járjuk az evangélium üzenetét és a Krisztus személyét. Mindig más- más szempontból, alaphelyzetből akarjuk megismerni ugyanazt a titkot. Az életünk folyása, gondolkodásunk, a tanulásunk, a megismerésünk is, spirálszerű körkörös utat ír le, jár be újra meg újra!

A körkörös megközelítés tehát, mint spirituális út, vagy gyakorlat a mai református istentiszteletnek is része, igaz nem külsőképpen, fizikailag és látható módon jelenik meg, hanem lelki és szellemi síkon. A keresztyén istentisztelet középpontjában a Krisztus titka áll, ezt közelíti meg, ha tetszik, járja körül-, mint a Föld a Napot egy év leforgás alatt - minden egyes istentisztelet az advent, karácsony, nagypéntek, húsvét, pünkösd ünnepköreivel, hogy csak a főbb ünnepköröket említsem. Mindig ugyanazt a titkot szemléljük, más-más megközelítésben! Így van összhangban a külső forma a belső tartalommal, a látható valóság a láthatatlannal és magával a gyakorlattal is.

A vörösberényi református templom

Kezdetek

Kováts J. István 1942-ben a templom építését 1270- 1311 közötti időszakra datálja, de nem tudjuk, hogy milyen forrásokat használt könyvének megírásakor. Ezt írta:

„Vörösberény (Veszprém m.) 479 lelkes anyaegyház 400 ülőhelyes temploma műemlék. Eredetileg római katolikus kápolna volt. 1270- 1311 közt épült. Jelenlegi alakját 1612-14- ben nyerte. A templomot először 1745- ben újjátették meg, amint a kórus festett deszkáján lehet olvasni: »Tiszteletes Nemzetes Szentpéteri József Uram Prédikátorságában .. . Anno 1745 die 9. juli.« Második megújítása 1789- ben történt, Tisztelendő Senior Fábián József Ur vörösberényi Prédikátorságában. 1895- ben megint renoválták a templomot és legutóbb 1939- ben építették át a templomot, tornyot, részben a bástyát, annak bejáróit, közben a régi kápolna ajtaját is. A templom nyugati oldalán olyasféle kő látszik, amit a hajítós-ágyú korszakában használtak. A bástya déli kapuján és északi falán két Veszprém felé mutató lőrés van. Ezt és a kenesei templomot nem is tudta elfoglalni soha a veszprémi püspök, hiába szálltak ki a királyi assessorok.»⁴¹

Pamer Nóra szerint „a vörösberényi református templom falaiban, hazánk egyik legrégebbi – még Szent István korában épült – falusi egyháznak maradványai rejtőznek. A kőfallal kerített templom tömeghatásában még érződik a középkori eredet (...)»⁴² „Szent Márton tiszteletére épült (kb. 1290), s anyaegyháza volt Kenes, Mátfa, Sándor, Csittény és Padrag leányegyházainak.»⁴³

Miért éppen Szent Márton?

Szent Márton élettörténetének egyik legfontosabb forrása Sulpicius Severus Márton életrajza. Tours- i Szent Márton kora, a negyedik század, a keresztyénségnek egy rendkívül izgalmas időszaka volt. Márton, a középkor egyik legnépszerűbb szentjének élete, és nem halála miatt avatták szentté. A IV. században a mai Szombathely környékén született. Jólelkűsége, felebaráti szeretete, betegek és szegények iránti részvéte, egyszerű életmódja miatt a katonák, koldusok és számos mesterség védőszentjeként is tisztelték. Márton Kr. u. 316-ban vagy 317- ben született Savariában. Szülei jómódban élő pogányok voltak. Apja a római légió tisztjeként szolgált. A források tanúsága szerint édesapja és édesanyja valószínűleg szláv eredetű volt, bár egyes történetírók kelta származásukat is lehetségesnek tartják. 339-ben, 22 éves korában keresztkelgett meg szolgálati helyén, Amiensben. A fiatal diakónus 355-ben hagyta el Poitiers-t és tért haza Pannóniába.

312- ben I. Constantinus idejében vége szakadt a keresztények üldözésének, legalábbis abban a formában, ami addig vált ismertté, és a kereszténység a Római Birodalomban elismert vallássá lett. 325- ben tartották az I. egyetemes zsinatot Niceában az ariánusok ellen. 330. május 11 - től Konstantinápoly lesz a Római Birodalom új székhelye. 361-ben Iulianus lesz a római császár, aki megpróbálta a régi pogány vallásokat visszaállítani, de próbálkozása sikertelenü volt. 378- ban a gótok győztek a hadrianopolisi csatában, a római hadsereg odaveszett. 389- ben megtartották az ókori utolsó olimpiát. 395- ben I. Theodosius császár halála után fiai felosztották a Római Birodalmat, Arcadius a Kelet- római Birodalom császára, Honorius pedig a Nyugatrómai Birodalom császára lett.

Ebben a zűrzavaros negyedik században kristályosodott ki egyetemes hitvallásunk, amelyet mind a mai napig megvallunk. Ekkor tisztult le az evangélium szerinti emberkép, a bűnről és a megváltásról (váltságról) szóló Krisztusközpontú egyházi tanítás. Továbbá a Szentháromság egy igaz Isten személyeiről szóló tanítás.

Márton,⁴⁴ hitében megpróbált testvérünk, hiszen Arius tanait elutasítva, üldöztetést szenvedett. Szembeszállt az ariánus⁴⁵ eretnekség képviselőivel. Ő annak az anyaszentegyháznak volt a mártíromságra is kész tagja, amely akkor még nem szakadt ketté római katolikus és bizánci görög keleti (ortodox) egyháztestekre. Sőt annak az egységes keresztyénségnek volt példaértékű tagja, amiben még nem hagyott áthidalhatatlan törésvonalat a protestáns egyháztest kényszerű elválása sem. Noha sok időn keresztül kölcsönös kiátkozások mélyítették a keresztyének közti különbségeket, és sokan sokféleképpen el tudták mondani, hogy az a másik miért nem testvér, és miért nem igaz keresztyén, a valóság mégiscsak az, hogy az egyetlen Isten egyetlen népe, minden nagy elszakadás ellenére, mindez idő alatt ugyanazt a Jézus Krisztust hívta segítségül, ugyanabban az Atyában bízott, ugyanattól a Vigasztaló Szentlélektől várt vigasztalást és vezetést. Ugyanabban a kegyelemben és üdvösségben reménykedett, és ugyanattól az ördögtől, bűntől, haláltól, kárhozattól és pokoltól rettegett.

Mivel tehát ugyanabban a Krisztus Jézusban bízunk, legyünk akármilyen protestánsok, az egyház vándorlásában előttünk járó testvéreinket soha nem tagadhatjuk meg! Bár sokféle előítéletességtől rossz útra vezérelve némelyek, - protestánsok és nem protestánsok – semmi kapcsolatot nem látnak köztünk és az egyházatyák közt, köztünk és a Krisztushoz hű szerzetesek közt, vagy köztünk és a pátriárkák közt, köztünk és a legelső jeruzsálemi közösség közt, mennyei Atyánk egyetlen valósága mégiscsak az, hogy mi mind a Krisztuséi és általa az Istenéi vagyunk, aki a „mi Atyánk!”

Vörösberény, vagy Szárberény szempontjából Szent Márton neve egy felettébb izgalmas költői (nyitott) kérdés, amit így fogalmaztam meg magamnak: Miért éppen Szent Márton? Kicsoda lehetett az igazi Szent Márton, ha az ő nevét kapta meg a templomunk? Majdnem egy évezred (kb. 970 év) nagyon hosszú idő! Nem volt senki más a templom felszentelésének idején, akit közelebbről, vagy ahogy a berhidai középkori templom⁴⁶ esetében is látjuk még távolabbról (például a bibliai Szent Péter) ismertek volna az emberek, és aki hitben, engedelmisségben, önzetlenségben és áldozatkészségben felülmúlta volna Szent Mártont, és méltóbb lett volna arra, hogy ez a vörösberényi gyülekezet nevét megőrizze, emlékezzen és emlékeztessen rá, csak éppen Szent Márton?

Miért élt olyan elevenen az ő nevének emléke akkor, amikor Isten jó voltából a katolikus egyház Magyarországon is felvirágzott? Mit akartak az akkori névtelenségbe maradt névadók az utókor szívére helyezni? Feledtetni akartak, vagy emlékeztetni? Talán sorsolással választották ki Szent Márton nevét?

Úgy gondolom, hogy a Szent Márton lelkületét, az ő hitének tisztaságát és az ő teljes Krisztusnak engedelmes életét, mint egy tiszta lángot szerették volna rájuk hagyni. Mintha a templomok sokaságát megépíttető Szent István király idejében pontosan ebből a tűzből, lelkiségből lett volna a legkevesebb! (...)

Bárhogyan történt is, a tények ténye mégiscsak az, hogy a Szent Márton neve azokban a napokban, amikor a templomunk épült, méltóbbnak bizonyult a fennmaradásra, mint bárki másé a közelebbi - távolabbi időkből, vagy éppenséggel a kortársak közül.

Olyan számomra mindez, mintha már e templom születésekor is némelyek az ezer évvel azelőtti, vagyis a negyedik század eleji keresztyénységhez szerettek volna visszatérni, mert azt tartották hitelesnek és méltónak a mindenkori jövőendő számára. Ilyen megközelítés szerint a templom véletlen vagy céltudatos névadásában egészen különös módon benne volt már az a protestáns, református és evangéliumi törekvés, hogy a Krisztus nyája magából Krisztusból, mint tiszta forrásból üdüljön fel, élete, engedelmissége és hitelessége pedig legyen a lehető legközelebb az apostolokéhoz.

A templom bemutatása

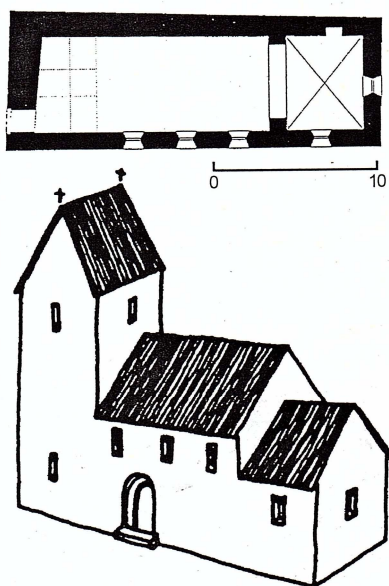
A Szent Márton tiszteletére épített templom a vörösberényi, középkori nevén szárberényi „első” templomnak egy bővített folytatása már. A jelenlegi kutatási eredmények és a belőlük levont szakvélemény szerint formáját tekintve egy szabálytalan, hosszában elnyújtott négyszögű építmény lehetett, amely valamikor a XI. században egy használatban lévő temetőre épült. Az 1966- os feltárás során július 7- én a keleti falszakasz oldalán három fal (maradvány) találkozását figyelték meg, melyek egymás mellé épültek, melyek közül a déli

szakasz alapfalai csontokra épültek.⁴⁷ Ez az első templom a külső megjelenésében egy kevésbé arányos, viszont tömegkialakításában megnyerő, kissé hosszúra nyújtott téglalap alapú templom lehetett, melynek nyugati homlokzatánál zömök, sáttortetős torony állhatott. A hajó keleti oldalán négyszög alaprajzú, diadalívben csúcsosodó keresztboltozatos szentély (6. ábra) állhatott, benne a szentségtároló fülkével és az oltárral.

6. ábra A berhidai gótikus keresztboltozat címeres zárókővel

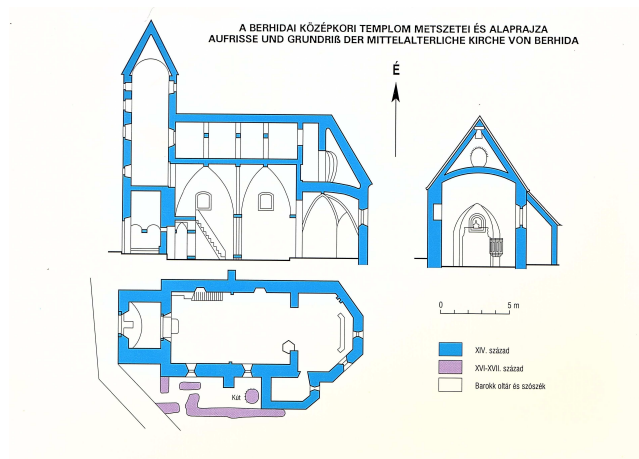
Pamer Nóra szerint „az első templom egyszerű téglalap- alaprajzú kőtemplom volt, egyenes záródású és a hajóval azonos szélességű szentéllyel. A keresztboltozatos szentély diadalív közbeiktatásával csatlakozott a hajóhoz. (7. ábra) (Mindkettő – a szentélyboltozat és a diadalív – lenyomatai láthatók a padlástéren, mivel az egykori templom magasabb volt a mai boltozatnál.)”⁴⁸

7. ábra A XI.-i templom alaprajza és elméleti rekonstrukciója

Egy kis képzeletbeli időutazással könnyen az első szárberényi templomba tudjuk képzelni magunkat, amennyiben az 1963-64-es műemléki helyreállítás utáni berhidai középkori templomába látogatunk el. Már a külső megjelenésében is meglepően hasonlít a 7. ábrán

látható XI. századi szárberényi templom elméleti rekonstrukciójára. Ennek a templomnak a belső szerkezete hasonló lehetett annak a berhidai középkori templomnak a szerkezetéhez, amelyet a 8. ábrán is láthatunk. Belépve ebbe a berhidai templomba elénk tárul a gótikus diadalív, mögötte a szentélyben a szentségtároló fülke és a barokk oltár, valamint a szószék. (9. ábra)

8. ábra⁴⁹ Berhidai kőtemplom

9. ábra: A gótikus diadalív, a szentségtároló fülke, az oltár és a szószék

Pamer Nóra az 1966- ban végzett feltárások régészeti dokumentációjában a következőket írta:

„1966. augusztus 18. Csütörtök.

Napos meleg idő, 5 fő.

A templom É-i falának alapjait megkutatva, az tapasztalható, hogy K- felől haladva az alapok egyre magasabban fekszenek.

A templombelsőben a D- i falon a középső boltozás alatt, a második /K- ről/ boltozatot hordó pillér mögött felszentelési kereszt nyomai mutatkoznak a falon, ill. azok a körívek, feltehetően, melyek a keresztet körülvették. E fölé húzódik az első barokk vakolatréteg melynek keresztmetszete szürkésrózsaszín a belekevert almádi földtől. Ezt a vakolatot simították be a gótikus ablaknyílásba is és ezzel alakították ki azt a formát mely azonos az első barokk periódushoz tartozó ablak formájával, - melyet az újabb barokk ablak vág át.”⁵⁰Ezt olvasva, a templomról való elképzelésünket segítheti, ha megfigyeljük a berhidai középkori templomnak a felszentelési kereszt freskóját (10. ábra), ami hasonló tájolású helyen található meg, mint az egykori vörösberényi templomnál is volt.

10. ábra: Középkori freskódíszítményben felszentelési kereszt⁵¹

A szentély barokk boltozata alatt az északi és keleti fal románkori ablaka körül középkori freskónyomokat tártak fel. A díszítéshez élénk színeket használtak. Lásd a 6. számú mellékletet!

A templom 1966- os feltárása során előkerült egy XII. századi faragott vöröskő pillérmaradvány, amelyet lábazatként a nyugati karzattartó pillérben másodlagosan használtak fel. Lásd a 7. számú mellékletet!

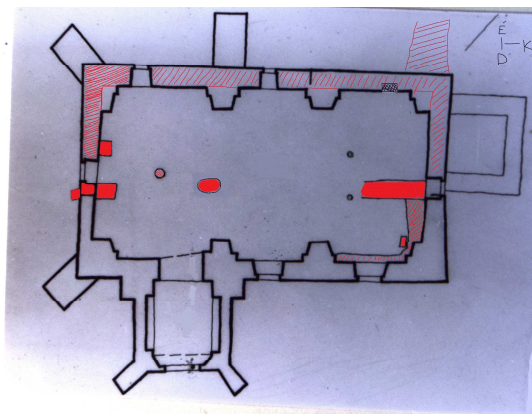
Vörösberény legkorábbi ismert birtokosai a veszprémvölgyi Szűz Mária monostor – eleinte görög bazilissza (Szt. Vazul- rendi (...) apácái voltak.⁵² Németh Zsolt történész szerint a bazilita szerzetesi kolostorok apátjai a bizánci egyházjogban püspöki jogkörrel rendelkeztek. (Német, 2013)

Szerinte a középkori szárberényi templom egy különös építmény, mert több aspektusában is eltér a szokványos Árpád kori templomformától, ilyen például a hosszúságához képest igen keskeny, nem derékszögekben záródó, nem harmonikus templomforma. Sem belső tere, sem szentélye nem biztosította az Árpád- kori szentélyek bensőséges funkcióját, hiszen a szentélye keskenyebb a hajónál. Nem illik hozzá a „szentély” északi falrészében talált úgynevezett szentség ház sem. Szerinte idegen egyrészt a fekvő téglatest alakja, másodsor pedig az állítólagos padlószinthez mért magassága. Harmadszor a templom közép táján talált nagy

ovális kő, melyet az 1966- os műemléki ásatások során találtak, funkciója sem magyarázható az első román kori templom ismerni vélt szerkezetével, hiszen középtájon nem tarthatott egy hatalmas oszlopot, fal-alap funkciója pedig a helyzeténél fogva valószínűtlen. (Németh, 2013) Pamer Nóra 1966. július 12- én (Kedd) a régészeti naplóba a következőket írta:

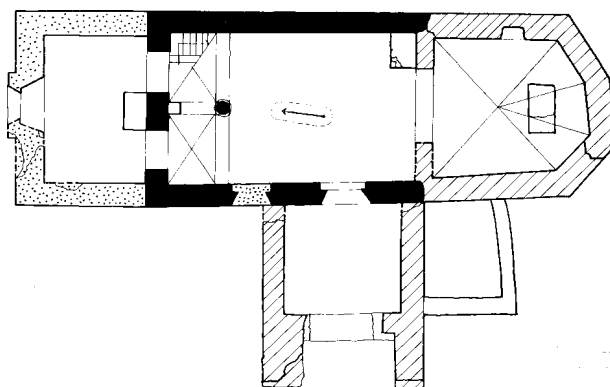
„Ugyanez árokban (/2c/ és /2b/), a templom rövid, rosszul tájolt K- i homlokzatával párhuzamosan húzódó fal alapjai alól egy csontváz medencéjének alsó része és lábai nyúlnak ki K- felé. A falat először egy régebbi szentélyfalnak véltük, de most kitűnt, hogy már használatban lévő temetőre épült. E falat egy régebbi szentélyfalnak véltük, de ennek ellene mond, hogy a templom K- i zárófalához hozzáépült s a K-i fal még ma is áll, rajta román ablaknyílással. E megtalált (D- É irányultságú) falalapok rendeltetése tehát még bizonytalan. A falalapok mélysége a K- i oromfal alapjaival azonos mélységet mutat(nak).”

A mellékelt rajzon (11. ábra) az épület legrégebbi falmaradványai láthatók két féle piros jelzéssel jelölve.

11. ábra [A vörösberényi templom 1966-os feltáráskori alaprajza a legrégebbi falakkal](#)

Teljesen más világításba kerülnek a feltárt alapok, ha azt feltételezzük, hogy a román kori templom egy már a domb oldalán álló hajdani építmény alapjaira épült. Ez a hipotézis egyáltalán nem légből kapott, hiszen a közeli Balatonfüred jó példája annak, hogy miként épült templom egy római villa alapjára. (12. ábra) Valter Ilona ezt írta 1972-ben erről: „Az i. sz. II. században római villa épül a dombon, melyet a IV. században átalakítottak. A villa a IV. század végén leégett. A római villára (feketével besötétített részek) épült, feltehetően még a XII. század végén az 1211- ben Szent Mihály egyházaként említett román kori templom.

12. ábra Balatonfüred- temetői templomrom alapja

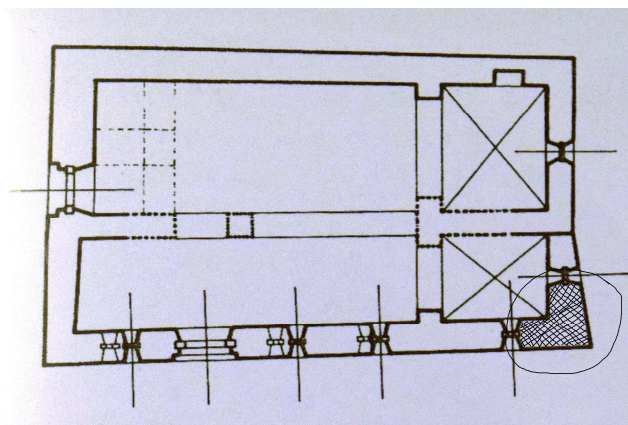
Amikor 1953- ban a temetői templomromnál előkerültek a szentélybordák, különösnek tartották, hogy a szentély bordás boltozata ellenére sem voltak kívül támpillérei a templomnak, hanem a sarkokon kiszélesedő háromszög alakú alapozás megerősítések viselték a boltozat súlyát.”⁵³ 1966-ban a „környékét kitisztítva, a szentély sarkainál érdekes alapozást” figyelhattunk meg”⁵⁴ – írta Valter Ilona, majd hozzátette, hogy „támpillérek helyett háromszög alakú alapozás- kiszélesedéseket találtunk, melyek a (szentély) boltozat súlyát viselő falak megerősítésére szolgáltak a sarkokon (13. ábra).

13. ábra Balatonfüred- temetői templomrom szentélye dél- keleti sarkának kiszélesedő alapozása

Hasonlóképpen az építmény „északkeleti sarkánál a fal nyugat felé háromszög alakban kiszélesedik. Hatalmas kövekből alapozott támpillérszerű délkeleti és délnyugati sarka alapján feltételezhető, hogy az előcsarnok fölött torony magasodott, amire több példát találhatunk a Balatonfelvidéken (a közeli Balatonszőlős, Vörösberény stb.).”⁵⁵

Mindez magyarázatot adhat a vörösberényi templom szabálytalan téglalap alapjának, amely különösen az épület szentélyi részének D- K- i sarkánál hasonló kiszélesedő alapozást mutat, mint a Balatonfüred temetői romtemplom. (14. ábra)

14. ábra A vörösbereányi református templom rekonstruált alaprajza⁵⁶

Németh Zsolt az „első épület” alaprajzáról és arányaiból kiindulva azt állítja, hogy a kelet felé keskenyedő négyszögű térrésznek nem lehetett szentély funkciója. „(...) elképzelhetetlen, hogy az Árpád- korban épült római rítusú keresztény templom szentélye lett volna, hiszen azok funkciójuknál fogva bensőségebb tereknek épültek: keskenyebbnek és alacsonyabbnak, mint a hajó. Az épületet ugyan valóban tagolja egy csekély falkiugrás, azt azonban diadalívnek elkeresztelni, és szentélyt, illetve hajót látni a - csak jelzésszerűen megosztott- térrészekben megalapozatlan.”⁵⁷ Ugyanakkor azt is állítja, hogy a bővítést követő oldalkápolna még nagyobb aránytalansága miatt úgyszintén nem lehet egy Árpád- kori templomé. E két logikai kizárásból szerinte az következik, hogy „az első épületet az I. évezredben emelték szakrális célokra, de nem egyhajós katolikus templomnak.” Továbbá Németh Zsolt azt állítja, „a formák arra utalnak, hogy még az első átalakításra is az Árpád- kor előtt, vagy legfeljebb annak elején került sor”.⁵⁸ Szerinte nem öt, hanem csak négy nagy építési korszaka volt a templomnak.

Jó magam az olvasottak alapján azt a következtetést vonom le, hogy a templom első két románkori építménye egy a templomdombon Árpád- kor előtti építmény alapjaira épülhetett. Ennek az építménynek az északi falában most is látható egy téglatest alakú bemélyedése, ami a keleti falszakasszal közrezárt sarokban van, és a feltáráskor a templom első szentségtárolójának vélték.

1967 áprilisában Pamer Nóra a „Jelentés a vörösbereányi ref. templom 1966 évi feltárásáról” szóló beszámolójában a következőket írta:

„A történeti adatok szerint, melyek Vörösbereányra, azaz középkori nevén Szárberényre vonatkoznak a falu maga egyike a legrégibb árpád kori településeinknek. (...) Azonban a szóban forgó templomot, melyet 1966-ban az OMF keretén belül feltártunk egy XI. században már álló templommal teljes bizonyossággal nem azonosíthatjuk, - de a lehetőség, hogy ilyen korai épületről van szó, még adatok hiányában sem zárható ki.”⁵⁹ „Az ásatási eredmények szerint a templomnak a XI- XII. században már állnia kellett. (...) Az újkori sekrestye alatt

megmaradt temetőrészen a feltárt sírokból X- XI. századra utaló ún. 'S' végű hajkarikák, sőt IV. századi római pénz is előkerült.”⁶⁰ Gáll Erwin szerint az „S” végű hajkarikák⁶¹ a IX- X. században terjedtek el.

A templom első okleveles említését 1290 körül találjuk. Szent Márton (316/17-395) tiszteletére építették. Pamer Nóra szerint „maga a templom titulusa is XI- XII. századi eredetre utal,”⁶² és a külső méreteit tekintve már azonos lehetett a mai református templom méreteivel.

A templom bemutatására visszatérve, az 1966 előtti megjelenésében egy téglalapra alapozott kis csarnoktemplom volt, három csehsüveges boltozattal, déli oldalán (nem derékszögekben záródó) négyzetes alapú szögletes zömök toronnyal, mely egyben a bejárat kaput is magába foglalja. A templombelsőben a keleti és nyugati végeken, egy- egy utólag beépített karzat volt. A templomtorony támpilléreit kivéve minden támpillér (a dél-nyugati és észak-nyugati fal támpilléreit 1966-ban elbontották) újabb korban épült a templomhoz. Az északi falat erősítő támpillér ma is áll.

Schönerne Puztai Ilona szerint az 1966. évi ásatás és falkutatás eredményeképpen a vörösberényi református templomnak öt fő építési korszaka különíthető el: az I- II. román, a III. gótikus, a IV- V. barokk stílusú.

Összefoglalva tehát az I. román építési korszak egy keskeny templom, egyenes záródású szentéllyel, melynek szélessége megegyezett a hajó szélességével. A két templomrészt egykor diadalív választotta el egymástól, melynek lefaragott maradványát az északi falszakaszon megtalálták a vakolat alatt. Ennek az első templomnak a keleti, az északi és a nyugati záró falai még állnak, a déli záró falát viszont már csak részben és alapjaiban találták meg a templom padozata alatt a keleti részben. A keleti záró falban, mely egyben a szentély keleti fala is, van egy kis román ablak, mely az első román templom szentélyének éppen a tengelyébe esik, illetve a háromszögletű oromfal tengelyébe, mely a szentélyt keletről lezárja.

A szentély keresztboltozatos volt, felette nyeregtetővel, az pedig, hogy a hozzácsatlakozó hajó síkfödémű volt, csak feltételezik. A keresztboltozat vakolatlenyomatát viszont a padlástérben megtalálták. A szentély északi falában egy fekvő téglalap alakú szentségfülkét tártak fel, melynek elhelyezéséből az eredeti román járószintnek kb. 60- 70 centiméteres későbbi süllyesztésére következtettek, mivel a szentségfülke ma aránytalanul magasan fekszik. Pamer Nóra szerint a nivósüllyesztést a későbbi építési periódusok igazolták. (Pamer, 1966)

A Szent Márton tiszteletére épült II. román templom, az I. román templomnak a bővítéséből alakult ki úgy, hogy a déli oldalon a templomhajó falait elbontották és a régi templomot teljes hosszában déli irányban bővítették. A régész szerint ezáltal nemcsak a hajó lett szélesebb, de a szentély is, - ill. itt az elválasztó falat meghagyva, két szentély alakult ki egymás mellett.

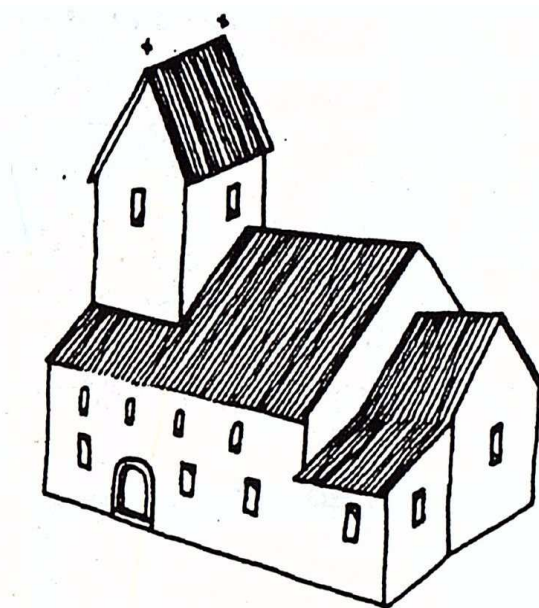
Ezt a bővítést a vakolatleverés után a keleti oromfalon előtűnt falvarrat bizonyítja, továbbá a keleti fal belső oldalán a padlástérben két háromszögű oromzat rajzolódik ki egymás mellett.

A falak elválását azonban legjobban a templom hosszában, és a templomon kívül ásott kutatóárokban figyelhették meg, ahol az I. román kor alapfalai a II. román bővítés falaitól

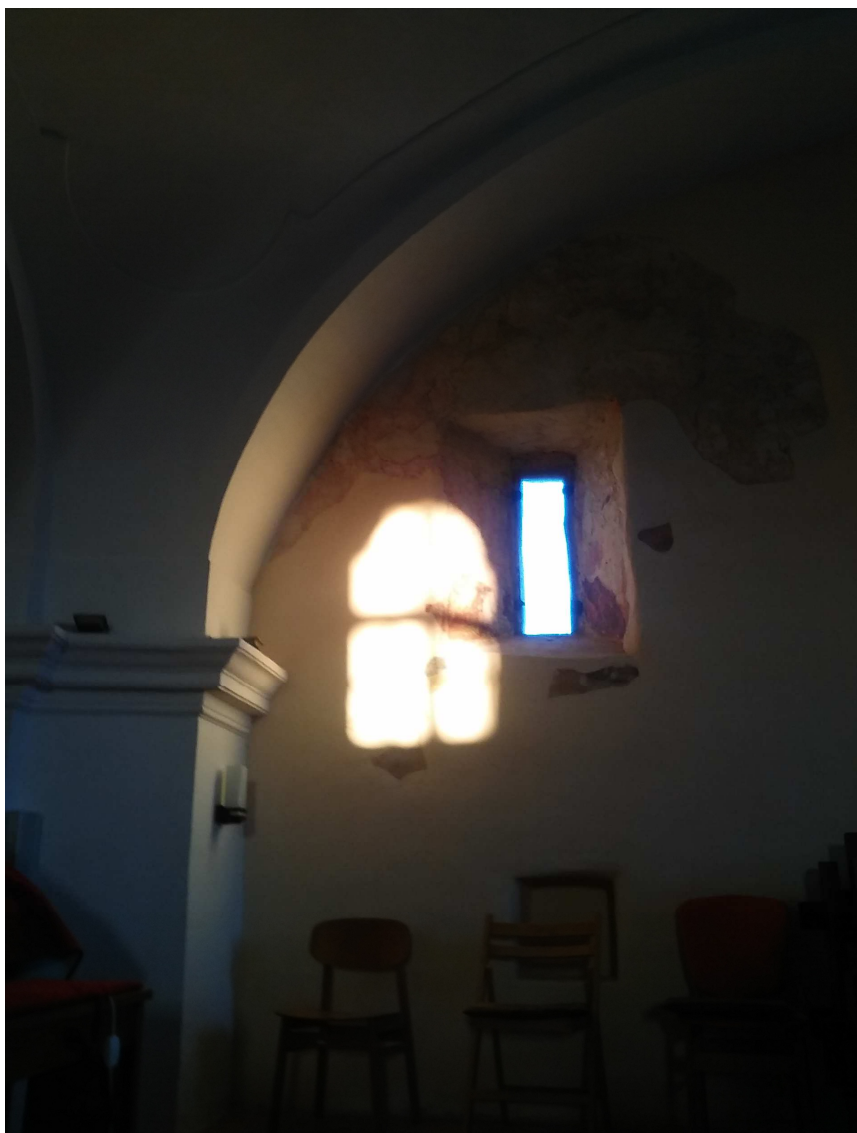
még alapozási mélységükben is különböztek. A bővített déli rész valamivel keskenyebb, mint az északi.

A templom keleti oromfalában ugyancsak van egy román kori ablak, a déli oldalon a meglévők mellett pedig újabb két román ablakot hozott felszínre a falkutatás. A 15. ábrán látható rekonstrukció szerint a templom déli oldalán körülbelül nyolc románkori ablakon át tört rést magának a fény és vetült az ellentétes északi falra. A fénynek hasonló játékát láthatjuk a 16. ábrán, amint a nyugati barokk ablakból a fény a szentély román kori ablaka mellé vetül.

A padlástérben talált ív alakú vakolatlenyomatok alapján megállapították, hogy a szentélyek keresztboltozatosak voltak. A hajó padozata alatt talált ovális kőről, mely a szentélyeket (két részre) osztó fal megmaradt alapfalának vonalában volt, azt feltételezték, hogy egy pillér alapja volt, mely által kéthajóssá vált a templom, - valószínűleg sík födémmel. (Schőnerne Pusztai Ilona, 1966)

15. ábra A XII. sz.-ban bővített templom elméleti rekonstrukciója

16. ábra: A nyugati ablak fénye a szentély románkori ablaka mellett; Fotó: Varga Zoltán

Gótikus építési korszak

A III. építési korszak gótikus, mikor a templomon nagynyílású gótikus ablakokat nyitottak, de a szentélyen és a mellette lévő kápolnán a román kori ablakokat megtartották. A gótikus átépítéséről nincsen adatunk, de Pamer Nóra szerint erre feltehetően a XIV- XV században kerülhetett sor. (Pamer, 1986)

A templom (gótikus) sekrestyéje tehát ebben az időben lett része a templomnak. „Természetesen nem műrészletekben gazdag gótikus építményről van szó, csak falusi templomainkra jellemző szerény kialakításról.”⁶³ A kutatás során fény derült arra, hogy a gótikus ablakok a déli és a nyugati homlokzaton voltak, mindegyik oldalon kettő-kettő. A nyugati homlokzat ablakai a déliekhez képest magasabban álltak. A déli homlokzaton az egyik gótikus ablak a falkutatás után teljes egészében eltűnt és most is látható. Az ablakok almádi vöröskőből készültek csúcsíves ablakkerettel. Egyiknek csak a kávája látható barokk átalakításban, de a barokkvakolat alatt húzódó korábbi vakolatréteg megegyezik a gótikus ablaknyílás kökeretén húzódó első vakolatréteggel. A nyugati homlokzat ablakai, amelyek a kutatás előtt be voltak falazva, ma már csak barokk formájukban láthatók. A feltárt barokk vakolat alatt húzódó korábbi vakolatréteg, mely a barokknál nagyobb ablaknyíláshoz tartozott, bizonyítja, hogy eredetileg egy korábbi, azaz gótikus építési korszakban keletkeztek a Ny-i homlokzat első ablakai. Az almádi földtől vörhenyesen színezett barokk vakolat segítségükre volt a kutatóknak, mert elütött a korábbi középkori és későbbi II. barokk építési periódus vakolatrétegétől. (Pamer Nóra- Schőnerneré Pusztai Ilona, 1966)

A feltárók a gótikus építési korszakba sorolták a hajó déli oldalán álló négyzetes alaprajzú templomtornyot. A hajóba vezető gótikus stílusú templomkapu vöröskőből készült. A barokk vakolat alatt húzódó középkori vakolatból megállapították, hogy az eredeti helyén van, mert a vakolat egészen az ajtókeret széléig húzódott.

Ennek a gótikus építési korszaknak egy másik jellegzetes nyoma az északi falon található, egy homokkőből készült szentségfülke (pasztofórium) maradványa (17. ábrán a jobb oldalon), melyet a későbbi időkben lefaragtak, majd a barokk boltozattal részben eltakarták úgy, hogy a keresztvirág lenyomata már a padlástérbe került. (Pamer, 1966) Utoljára a XIX. század végén készült keleti karzattal eltüntették az alsó részét is, mert a karzattartó vasgerendát a lefaragott szentségfülkén át vezették a falba.⁶⁴

Való és igaz, hogy a templom mívesen kimunkált gótikus szentségháza csak lefaragott maradványait őrzik a falak, a tabernaculum viszont, mint az úri szent vacsora szent jegyeit betakaró sátor, minden úrvacsorás istentiszteletünknek kiábrázolt eleme, rendkívül gazdag szimbolikával. Ez az úrasztalán felállított sátor⁶⁵ kapcsol össze bennünket az egyház ő

múltjával, Izraellel, annak első istentiszteleti helyével, a szent sátorral, melynek szentélyéből maga az Úr szólt.

17. ábra Illusztráció és a ma látható lefaragott pasztofórium

18. ábra Román, gótikus és barokk ablakok

A gótikus ablakokkal ellátott templom a török hódoltság alatt igen megrongálódhatott. A templom déli oldalán mindegyik építési korszak ablakai láthatóak. (18. ábra) A románkori ablakok két sorban álltak.

A reformáció

A reformációról világnézet-történeti és szellemtörténeti megközelítésben

Mályusz Elemér szerint napjainkban (1931/32 - ben⁶⁶) is az a világgép az általános, amelyet a felvilágosodás alkotott meg. (Mályusz 2002, 64) „Ma még nincs meg a kellő tárgyilagosság az emberekben ahhoz, hogy elfogulatlanul igyekezzenek megállapítani: mit tett a protestantizmus e világnézet kialakulásakor és elterjedésekor? Akiknek nem tetszik ez a mai kultúra, akik inkább a középkort és a (barokkot) óhajtják vissza, akik szeretnék, hogy ismét az egyház legyen az emberiség életének szabályozója, azok – tudniillik a katolikus egyház tagjai – a protestantizmusra zúdítanak minden rosszat, és azt mondják: a mai világ forradalmi szellemének gyökere a protestantizmusban van.”⁶⁷ Érvelésük a következő: „Midőn az egyházi kultúra uralkodott, ez a romboló szellem nem érvényesülhetett.”⁶⁸ „Ma nálunk, mihelyt egyszer világnézet-történeti kérdésről szellemtörténeti kapcsolatban szó esik, vagy valami naiv, gyermekes áradozás és lelkesedés vesz erőt az írók tollán, vagy az úgynevezett „ellenféllel”, tudniillik a nem tetsző világgépfelfogással szemben a szkeptikus gúnyolódás és az egyoldalú tendenciózus elhallgatás nyilvánul meg, melyek egyaránt méltatlanok egy történetíróhoz.”⁶⁹ Ernst Troeltsch klasszikus tanulmányára (1905)⁷⁰ hivatkozva Mályusz úgy vélekedik, hogy az 1914 előtti Németország nagy hatású protestáns gyökerű (evangélikus) gondolkodója, teológusa, vallásfilozófusa a témánkhoz kapcsolódó „megállapításaiban szinte rideg objektív tudott maradni. Szó sincs nála elhallgatásról, szépítésről vagy túlzásról. Az objektivitás, amelyre ő fel tudott emelkedni, valami olyan nagymértékű, amelyre a mai magyar történetírásban sajnos alig találunk példát.”⁷¹

Továbbra is Troeltsch megállapításaira alapozva Mályusz a reformációval kapcsolatosan kimondta, hogy „Az eredmények ugyanis eltérnek attól a képtől, amelyet a mai magyar protestáns saját vallásáról illetve annak történeti szerepéről önmagának megalkotott, helyesebben elődjeitől kritika nélkül átörökölt.”⁷² „Továbbá, hogy Luther és Kálvin vallásos felfogása közelebb áll a középkorhoz, mint a 18. századhoz, vagy korunkhoz. Pedig ez a megállapítás nem lebecsülése a protestantizmus világtörténeti jelentőségének. Csak azt mondja ki, ami igaz is, hogy sem Luther, sem Kálvin nem akartak forradalmárok lenni.”⁷³

Troeltsch protestantizmus szerepével kapcsolatos következtetéseit, azt tudni illik, hogy miként játszott közre az egyházi kultúra megszűnése érdekében Mályusz Elemér kiegészítette Wilhelm Dilthey és Leopold von Wiese ehhez kapcsolódó egy- egy munkájának eredményével. Mályusz megállapította, hogy sokkal kényelmesebb ahhoz az elődjeinktől kritika nélkül átörökölt felfogáshoz „ragaszkodni, hogy a protestantizmus történeti érdeme a

vallásszabadság biztosítása a 17. században, holott ez, mind a kortól, mind magától a protestantizmustól is távol állt.”⁷⁴

Mályusz Elemér határozottan állítja, hogy „a protestantizmus életében két, egymástól eltérő korszakot lehet megállapítani: Az ó-protestantizmus Luther és Kálvin szellemében működött, és a 17. század végéig ez a két hivatalos egyház egészen hozzásimult a kor, a barokk kor szelleméhez és felfogásához. Katolikusellenessége dacára egészen középkori értelemben egyházi kultúra, amely államot és társadalmat, tanítást és tudományt, gazdasági életet és jogot egyaránt a kinyilatkoztatás természetfeletti mértékével rendezett el. Ez a protestantizmus türelmetlen, csak saját vallásának uralmát akarja. Ez is egy világitól független tekintélyelvnek az alapján áll, sőt ennek érvényesítését még inkább átvitte az életbe, mint azt a középkor hierarchikus szervezete meg tudta valósítani.”⁷⁵ „A hierarchia helyébe a Bibliának mindenre képes csodatevő ereje lépett. Amit a püspökök és a pápa a maguk külsőleges eszközeivel el nem érhettek, és amit intézményeik elvilágiasodása megakadályozott, azt akarta a protestantizmus a Biblia tekintélyével és üdvözítő erejével megvalósítani.”⁷⁶

„A 17. századi végétől ellenben az új, modern protestantizmus csak a hívők önkéntes elhatározására és személyes meggyőződésre alapítja a maga vallási szervezetét, és elismeri különböző vallási meggyőzések lehetőségét, sőt jogosságát.”⁷⁷

„Elismeri továbbá, hogy tőle, egyházától teljesen függetlenül létezhet egy világi élet, amelyen ő már sem közvetlenül, sem közvetve nem akar uralkodni. Ez a nagy ellentét az ó- és modern protestantizmus között, két dolgot félre nem érthetően kimondva, tudniillik, hogy

1. Luther és Kálvin tanításából közvetlenül nem fejlődhetett ki a felvilágosodás.”⁷⁸ Ezek a tanítások egyenesen reneszánsz- és felvilágosodás ellenesek voltak, középkoriak. „Akár a katolicizmus. Ezek is az egyházi kultúrát akarták uralmon látni, és egy világi kultúra jogosultságát sem ismerték el.”⁷⁹ A lutheri és kálvini egyház a maga kultúráját tartotta az igazinak, s azt szerette volna elterjeszteni minden másíknak rovására. Ugyan ezt akarta a római katolikus egyház is. Ezért nem beszélhetünk a 16-17. században türelemről, hanem csak fanatizmusról.⁸⁰ „Az a hajlam, amely a protestantizmus átalakítását lehetővé tette, vallásos individualizmusában vagy perszonalizmusában gyökerezik. Mit jelent ez? A középkori egyház, amikor valamely dogma megtartását követelte, azt mondotta: ez a dogma azért helyes, mert egy nálunknál nagyobb tekintély, a pápa, az egyház rendelte el. Ez külső, az egyes embertől független tényező. A protestantizmus a maga hitelveinek megtartását, igazak és kötelezők gyanánti elismerését a Bibliával hozta kapcsolatba, és erre hivatkozva

követelte, hogy az egyes ember bensőleg legyen meggyőződve: a Biblia és rajta alapuló dogmák igazak. (...)Az egyes embernek, az individuumnak a vallásos meggyőzésére épített tehát a protestantizmus, mert úgy találta, hogy ez erősebb szikla, mint a tekintély külsőleges elve. A protestantizmus ezzel a munkásságával folytatója volt a középkori miszticizmusnak.”⁸¹Mályusz szerint a protestantizmusnak sikerült az, ami például Assisi Szent Ferencnek csak részlegesen, az tudni illik, hogy az egyes vallásos ember lelki, sőt nem csak lelki, hanem az ember egészének az élete elmélyült legyen. Míg a katolikus egyház a maga „csodálatos szervezőtehetségével” ezt a törekvést sikeresen beterelte egy szerzetesrend keretei közé, addig ezzel ellentétben a protestantizmus kiterjesztette azt az emberi létmód minden dimenziójára, az embernek, mint individuumnak minden tevékenységére és tovább fejlesztette. (Mályusz 2002, 67.p.) Luther és Kálvin egyháza az egyes ember személyes meggyőzésre alapozva nem vonta le azt a következtetést magának, hogy az individuumnak a gyakorlat életben – államban és társadalomban – több jog legyen biztosítva az addiginál. Az ő protestantizmusnak ez az individualizmusa lényegében vallásos maradt és csak annak hangoztatásra szorítkozott, és nem akarta megszüntetni a rendi, a gazdasági különbségeket, hogy például mindenki számára részt adjanak az állami élet intézésében. Ilyen radikális forradalmi következményeket sem a lutheri, sem a kálvini egyház nem tűzött ki célul magának. (Mályusz 2002, 68) „A vallásos perszonalizmus ilyen szükséges fejlődési fok volt, és ezt a protestantizmus alakította ki. Ez a protestantizmusnak belső lényéből következő hatása, jelentősége. Ez a direkt hatás.”⁸²

2. „Sokkal nagyobb, sokkal jelentőségteljesebb volt a protestantizmus indirekt hatása, amelyet akarata ellenére ért el.”⁸³ „A protestantizmus éppen azzal, hogy modern válfaja a 17. század végétől teljesen átalakult, sőt egy világi kultúra kialakulásában maga is tevékenyen részt vett.”⁸⁴”S ebben a tekintetben a legnagyobb hatásuk a szektáknak volt, amelyeket Luther és Kálvin egyaránt üldöztek. Ezek ugyanis kezdettől fogva, majd később is, a középkori szekta hagyományokat folytatva, a legradikálisabban át akarták alakítani az államot és a társadalmat, minden téren érvényre kívánván juttatni az individuumot. Például a teljes társadalmi egyenlőséget éppen úgy követelték egyes szekták, mint a kommunizmus.”⁸⁵

Mindezzel kétségtelen bizonyosságot szolgáltatott arra, hogy mégiscsak, eredetileg is minden középkori jellege dacára voltak bene bizonyos elemek, amelyek az új világnézet fejlődésére kedvezően hatott, s amelyek az összeolvadást lehetővé tették. Ez hiányzott a katolicizmusból, amely mindenkor ellensége volt az autonóm világi

kultúrának, s amely ma is az emberiséget hite, meggyőződése szerint a legjobb eszközökkel, a középkori egyházi kultúrával akarja boldogabbá tenni. Persze engedményt téve a modern időknek, de a leglényegesebb, legalapvetőbb kérdéseken a középkori felfogást vallva. (A modern protestantizmus – épen ellenkezőleg – az alapvető kérdésekben (volt) más.”⁸⁶

Az ó- protestantizmus „lutheri és kálvini egyház a maga kultúráját tartotta az igazinak, s azt szerette volna elterjeszteni minden másiknak rovására. Ugyan ezt akarta a római katolikus egyház is. Ezért nem beszélhetünk a 16- 17. században türelemről, hanem csak fanatizmusról. Az egyházak, hogy ezt a céljukat elérjék, harcoltak egymással, és igyekeztek kimutatni a mási egyház hitelveinek gyarló, emberi mivoltát tette ezt mindegyik abban a reményben, hogy az ellenfél gyengeségének kimutatásával saját tanainak isteni eredete annál kétségtelenebb lesz. Az ellenfél hitének a rombolása azonban azzal a következménnyel járt, hogy a gondolkodó emberek előtt mindhárom vallás úgy tűnt fel, mint amelynek elvei, elveik alapjai megtámadhatók és nem isteni igazságok. Feltűnt, hogy a vallások nem abszolút értékűek, hanem csak relatívok.”⁸⁷ A relativizálás eredményre az egy bibliai kijelentés alapján nem lehet egyik úton sem eljutni, ahhoz a krisztusi lelkülettel és kijelentéssel össze nem egyeztethető magatartás és az abból levont a hit és szeretet szabályától idegen következtetés vezetett. Itt kanyarodunk vissza az ó- protestantizmus legfőbb vívmányához, melyet vallásos individualizmus vagy perszonalizmusként emlegettünk. A hitnek, mint bizalomnak és az Isten iránti szeretetnek elsősorban a valláson belüli a megnyilvánulása ez, mely másodlagos hatásaiban viszont kiterjed az emberi tevékenység minden dimenziójára. Nem egy fiktív, elképzelt közösség, hanem a lehető legszemélyesebb élő kapcsolat Isten és ember között, amelyben nincs harmadik külső közvetítő tényező az egyházi hierarchia közbeiktatása által. Az egyház, mint intézmény, csak szolga, aki nem követelhet magának olyan attribútumokat, melyeket kizárólagosan Isten birtokolhat.

A protestantizmus három fő indirekt jellegű hatása közül az egyik a teljes társadalmi egyenlőség gondolatának érvényre juttatása, a második az, hogy az emberekben felébresztették és meggyökerezettették azt a meggyőződést, hogy az egyházi kultúra nem isteni eredetű (Mályusz 2002, 70). „A protestantizmus harmadik, indirekt jellegű szereplése a középkori- barokk világnézet visszaállítása terén a kapitalista gazdasági felfogás kikristályosodásában nyilvánult meg.”⁸⁸ Hogy mik az okai a kapitalizmus keletkezésének és kifejlődésének, erre a kérdésre a heidelbergi híres szociológus, Max Weber igyekezett megfelelni „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme művében.” Weber a protestáns aszketizmusban vélte megtalálni, sőt tetten érni azt a transzcendens, Isten felé nyitott

szivattyút, amely a protestáns ember hétköznapijaiba pumpálta azt az erőt, amely létre hozta a többek közt kapitalizmust is. „Úgy találta, hogy a kapitalista gazdasági rendszernek, szellemi, világnézeti és etikai előzményei vannak.”⁸⁹

A XVI. században gyökerező protestantizmus direkt és indirekt együttes hatása, mint előzmények képezik azt a szellemi alapot, amely magát a kapitalista gazdasági rendszert uralomra segítette, amely a maga következményeivel napjaink modern és posztmodern világának nyitott utat.

A reformáció Magyarországon 1526 után

Magyarországon az 1526- os mohácsi vész után a maga kultúráját egyedüli igaznak tartó reformációnak olyan mértékű volt az erősödése, hogy tanai a 16. század közepére az ország egész területére elterjedtek. Elszánt képviselői azt a kultúrát szerették volna elterjeszteni minden másiknak rovására. Hasonlóképpen a római katolikus egyház is. (Mályusz, 2002) „Ezért nem beszélhetünk a 16- 17. században türelemről, hanem csak fanatizmusról.”⁹⁰A mágnások és nemesek között alig volt katolikus, a városi és falusi nép egyaránt csatlakozott az új tanhoz.

A terjedés úgynevezett „zavartalan” körülmények közötti menetét a török hódoltsági területen lehet megfigyelni. 1546 táján a reformátusoknak már jelentős központjai működtek. A zalai főesperesség 1554. évi kánoni látogatásnak jegyzőkönyve siralmas állapotokról számolt be. A papság nagyobbik része nem végzett magasabb iskolát. Nem csoda, hogy tájékozatlanok és határozatlanok voltak a kibontakozó protestantizmussal szemben. A reformátusság 1561 táján nagy területi egységbe szerveződött és püspököt állított, így a század végére az ország népességének nagy része protestáns lett.

Az 1550- es tornai zsinaton 19 irányadó kérdőpontot fogalmaztak meg. Nyilvánvaló, hogy az egyházzá szerveződő protestáns felekezetek elöljárói, a katolikus hagyományt követve, fontosnak tartották egyházközségeik meglátogatását, hogy pontos képet alkothassanak gyülekezeteik helyzetéről és az egyházfegyelemről.

Sztárai Mihály Tuknai Miklósnak 1551. június 20- án írt levele jól tükrözi a reformáció terjedését, a reformátorok munkálkodását, valamint bepillantást nyerhetünk a török uralom alatt élő egyház helyzetébe. Ezt írja Sztárai: „Kedves Miklós! Megkaptam leveled, melyben kérsz, hogy Isten igéjének összes előhaladása és gyümölcsözése felől tudósítsalak nemcsak téged, hanem a Bécsben és Bécsen túl élő testvéreinket is és titeket is részesévé tennélek a közös örömeink. Bizony nem férne a levélbe, ha az egyes dolgokat le akarnám írni, ezért csak a kiemelkedőbb dolgokat veszem sorra. Hét éve elmúlt már, hogy én Isten akaratából a török uralom alatt álló Alsó- Baranyában – elsőnek és egyedül – Laskó városában, mely egy magyar

mérföldre esik Eszéktől, az Úr igéjét hirdetni kezdtem és már innen és túl Dunán és Dráván, az Úrnak gazdag és már nagyon megért gabonájának aratására jött többi atyafiakkal és a Szentlélek segítségével 120 egyházat alapítottam, amelyek közül mindegyikben egy értelem szerint hirdettetik és fogadtatik az Úr igéje és pedig oly nagy tisztasággal, hogy sokan állítják, miszerint jobban szervezett egyházakat azoknál sem láttak, akiknél az Úr igéje ide s tova 30 év óta hirdettetik. Semmi dicsőséget nem követelünk e dologban magunknak, hanem az egészet Isten hatalmának tulajdonítjuk. Mert az Úrtól lett e dolog és csodálatos a mi szemeink előtt, hogy nemcsak tőlünk magyaroktól, hanem minden más népektől is megvetett Krisztus legyen szegeletköve a török zsarnokság által letiport és más nemzetektől legkisebb segéllyel sem gyámolított Magyarországnak. Legyen azért hála az Istennek, aki a szolgaságban szabadságot adott nekünk, az alacsony állapotban nemességet, a Krisztus ellenségeinek győzelme alatt diadalmat a halálon és pokolon. Mert mi úgy ítéljük, hogy e világon Istentől azért dorgáltatunk, hogy e világgal el ne kárhoztassunk, amiként Dávid is énekli magáról: Jómra lőn nékem, hogy megaláztál engem, hogy megtanulnánk a te parancsolatidat.”⁹¹

1552- ben Veszprémet elfoglalták a török seregek, amely előtte is a végvári életre kényszerült berendezkedni. (Horváth, 2001) Az első török megszállás 16 évig tartott, innen zsarolta a környéket, melynek falvaitól 50 akcse fejadót szedett. (Horváth, 2001. o. 26) Vörösberény a török hódoltsági terület peremvidéke volt, és 1567- ben került török kézre. (Kredics – Lichtneckert, 1995)

1570- ben kilencszáz török lovas szállta meg a környéket, kik közül kétszáz a környékbeli falvakban rabolt, hétszáz pedig Alsóörsön állomásozott. (Horvát, 2001) A sanyargatott nép az új hitben keresett vigaszt.

Az 1591- ben megtartott Csepregi Kollégium után Veszprém megyében a kálvinisták kerültek többségbe. Mind a két felekezet (lutheránus és református) külön püspököt választott. A szétválás után Beyte István püspök 1595- ben szervezte meg a Dunántúli Református Egyházkerületet.

A tizenhetedik század elején, 1612- ben végbement a protestáns irányzatok, - reformátusok és evangélikusok (lutheránusok) - teljes különválása.

A török hódoltság és a vallások egymás mellett élésének csírái

A török hódoltság a megreformált evangélium terjedését paradox módon nemhogy nem akadályozta, egyenesen előmozdította. Terjesztőivel egyfelől a sanyargatást, másfelől a megtűrést, vagy a jobb alku jegyében sokszor a stratégiai taktikázást alkalmazta, mondhatni, hogy emberségesen is tudott bánni a török, ha ez belátható céljainak előnyös volt. A török uralom alatt álló területeken a református igehirdetőknek, tanítóknak a török sok esetben szabad jövő- menést biztosított, ami lehetővé tette azokon a helyeken az evangélium terjedését.

Berzeviczy Klára *Egyházak és vallás a török kori Magyarországon- németnyelvű útleírások tükrében* című tanulmányában azoknak a 16–17. századi szerzőknek az útleírásait elemzi, akik egy- egy Konstantinápolyba küldött császári követség tagjaiként ténylegesen jártak Magyarországon.”⁹² Említett tanulmányában azt mondja, hogy „Salomon Schweigger írt le egy történetet, ami pár évvel 1578-as utazásuk előtt történt Budán: eszerint szárazság uralkodott az országban, és éhínség fenyegetett. Ekkor a budai pasa felszólította a városban élő vallások képviselőit, mutassák be, melyikük hite az igazi. Megparancsolták az iskoláknak, hogy a tanulók egy meghatározott helyre menjenek, és ott esőért könyörögjenek. Miután a zsidók és mohamedánok imádkoztak, következtek az evangélikus keresztények. Az ő imájukra megeredt az eső, és véget ért az aszály. Így a pasa megtudta, hogy a keresztények Istene az igazi Isten. De Schweigger szerint – és ez már a prédikátor érvelése –mivel a pasa ezek után sem tért meg, és nem hagyta el mohamedán hitét, így önmaga felett mondott ítéletet. A próba leírásánál Schweigger hivatkozik ószövetségi előképre is, említi Ezsaiás⁹³ próféta és a Baál prófétái közötti próbát, ami a Királyok⁹⁴ Könyvének első fejezetében szerepel.”⁹⁵

A török hódoltságot viszont nem lehet pusztán a zsarolás, elnyomás, sanyargatás szavaival kifejezni. Tényként állapíthatjuk meg, hogy a református egyház gyökere ekkor kapott erőre és adott létet élete fájának. Történt mindez annak ellenére, hogy a hódoltság kiemeltebb városaiban „a török általában a főbb templomokat mecsetté alakította át, sőt a török megszállás alatt bármikor egy még működő keresztény templomot is átalakíttatott.”⁹⁶ Berzeviczy Klára a Hemma Stagl⁹⁷ és Hans Dernschwam⁹⁸ lábjegyzetben jelzett műveire hivatkozva, a következőket írta: „a törökök által elfoglalt városok templomainak szétrombolása, valamint a legnagyobbak mecsetté történő alakítása következtében előfordult, hogy több keresztény vallás használt egy- egy templomot, mint ezt több útleíró is megemlíti. Hans Dernschwam 1553–1555-ös utazása során jegyezte fel, hogy a budai Szent Magdolna templomban két katolikus pap és három protestáns lelkész is szolgált.”⁹⁹

„Melchior Besolt¹⁰⁰ 1584- ből említi Budáról, hogy az egyik meg nem nevezett templom egyik felét ragúzaiak és más olasz származású katolikusok használták, míg a másik felét az evangélikus magyarok.”¹⁰¹

„Reinhold Lubenau¹⁰² 1587- es utazása leírásában említi meg egy templomot Budán, ami palánkkal volt két részre osztva, az oltár felőli részét a katolikusok, míg a másik felét a reformátusok és az útleírásokban ariánusnak nevezett unitáriusok használták.”¹⁰³

„Úgy tűnik, a templomok több felekezet által történő használata más városokban is előfordult, és nemcsak közvetlenül Buda 1541- es elfoglalása után, hanem a 17. században is: egy olasz¹⁰⁴ útleírás említi egy templomot Kecskeméten, amelyben 1682 óta a ferences barátok és a reformátusok is tartottak szertarásokat. Az említett ferences templom reformátusokkal közös használatát Szentmihályi és Óvári báró Pongrácz György váci püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve¹⁰⁵ is említi 1675- ből.”¹⁰⁶

„De más helységek esetén is tudunk egy- egy templom két felekezet által történt közös használatáról,¹⁰⁷ így pl. Székelykeresztúron unitáriusok és reformátusok, Nagykőrösön katolikusok és protestánsok, Székelyudvarhelyen reformátusok és katolikusok, Nagyernyén unitáriusok és reformátusok használták közösen a templomot egy ideig.”¹⁰⁸

Egyet kell értenünk az olasz és a német nyelvű, Magyarországról szóló útleírásokat vizsgáló Italo Michele Battaferano¹⁰⁹ megállapításával miszerint „Magyarországnak a Török és a Habsburg Birodalom közötti különleges helyzete okozta, hogy az újkorban először itt alakultak ki a vallási egymás mellett élés formái, melyhez hozzájárult a két birodalom közötti határsávban uralkodó szinte állandó hadiállapot is.”¹¹⁰

Tusor Péter szerint az erősen multikonfesszionális Magyarország a 16. század végére a rendszerezett, szisztematikus építkezésnek köszönhetően elsöprő többségben protestáns lett. Ekkorra már 29 protestáns nyomda működött az országban, és csak 1 katolikus. I. Ferdinánd (1526- 1564) és I. Miksa (1564- 1576) konfesszionális „reálpolitikája”, majd az elhúzóódó Lunga Guerra Turca (a hosszú török háború), illetve a belső erőforrások hiánya miatt nem tudott megindulni. (Tusor Péter, 2014) A 17. század első éveiben viszont a konfesszionális frontvonalak megszilárdultak. II. Rudolf (1576- 1608) és a katolikus kézen maradó középkori hierarchia vezetői („High Church”) katonai segédlettel történő templomfoglalásai a felső-magyarországi, úgynevezett szabad királyi városokban (Liberæ Regiæ Civitates)¹¹¹ 1604- ben általános, természetesen számos egyéb politikai és egyéni érdeket is abszorbeáló vallásháború kirobbanásához vezettek,¹¹² - állapítja meg Tusor Péter.¹¹³

A török jelenlét tehát Tusor Péter és Battaferano szerint is kedvezett a keresztyén (katolikus, evangélikus, református és unitárius) vallások egymás mellett élésének, ami a XVI- XVII.

században már sok helyen, ha kicsiben is, de megvalósult. Vörösberény ez alól kivétel volt, ott ez csak a Jezsuita rend betiltása után kezdődhetett el.

Berzeviczy Klára által már láttuk, hogy a török hódoltság területein: Budán, Kecskeméten, Nagykőrösön, Székelykeresztúron, Székelyudvarhelyen, Nagyernyén és sok más helyen kialakultak a vallási egymás mellett élés formái, ami Vörösberény esetében csak a Jezsuita rend végleges 1773. július 13- án végbement felszámolása után következhetett be. Megállapíthatjuk, hogy ott, ahol nem volt, vagy csak alig volt önös érdekek és célokat szolgáló vallási színezetű uszítás, ott az egymásra utaltság és az együttélés mechanizmusai szabályozták a közösségi életet. Ahol viszont a hatalom akarta érvényesíteni protestáns vagy katolikus zászló alatti machiavellista érdekét, egymás ellen forduló két táborra osztotta meg az embereket, sok szenvedést hozva magával. A török kiűzése előtt protestáns győzelmeket, a török kiűzése után pedig római katolikus birtok visszafoglalást írhatunk a szembenállók győzelmi számláira.

„A török kiűzése után a jezsuiták közösségeikben érvényesíteni akarták a földesúri hatalmukat, melyet 1606. szeptember 23- án¹¹⁴ aláírt bécsi béke első cikkelye biztosított. Ez az első artikulus kimondja, hogy Magyarország határain belül élő karokat és rendeket: mágnásokat, szabad királyi városokat és koronánknak alávetett mezővárosokat, továbbá a végbeli magyar katonákat vallásukban és hitfelekezetükben senki se merje ezután zavarni, vagy pedig zavartatni, hanem igenis mindezen karoknak és rendeknek az ő vallásuk szabad gyakorlata megengedtesse, azonban a római katolikus vallás sérelme nélkül, amely vallásfelekezetnek a felkelés alatt elvett templomai is visszaadtnak.”¹¹⁵ A korabeli Vörösberényben a hivatkozott cikkelyt mind a református hívek, mind pedig a jezsuita szerzetesrend által ösztönzött római katolikus földbirtokosok a saját érdeküknek megfelelően értelmeztek és alkalmaztak.

Az 1604- 1606 éveinek vallásháborúja totális protestáns győzelemmel ért véget, melynek eredményeit a háborút lezáró bécsi béke (1606) első pontja rögzítette. (Tusor Péter, 2014) A vallásszabadságot, azaz a felekezetválasztás befolyásolását kivonta a központi hatalom irányítása alól, és a feudális rendek kezébe adta. A békét becikkelyező 1608. évi országgyűlés ezt követően szinte teljesen lerombolta a katolikus epizkopátus középkorból megörökölt közjogi pozícióit,¹¹⁶ - állapítja meg Tusor Péter.¹¹⁷ A győztes protestáns többség mintegy 350, a háborúban elvett egyházi birtok (teljes apátságok, prépostságok, káptalani és püspöki javadalmak) visszaadását elutasította; a tizedügyeket világi bíraskodás elé rendelték (vítas esetekben meghíúsítva ezzel a tizedek behajtását); a katolikus főesperesek vizitációs jogát és az ezzel járó illetéket (cathedraticum) protestáns többségű területeken átruházták a protestáns

szuperintendensekre, esperesekre; a megyéspüspökök főispáni tisztét megkérdőjelezték; számos püspököt kizártak a királyi tanácsból és az országgyűlésből; a kulcsfontosságú udvari kancellári pozíciót világival tervezték betölteni.¹¹⁸

A reformáció 500 éves megünneplésének küszöbén fontosnak tartottam azt, hogy kéziratomnak részét képezze az egyetemes konvent világi elnökének, Bánffy Dezső¹¹⁹ 1906. május 20- i megemlékezése. Csonka Ferencz akkori lelkipásztor, engedve a felszólításnak, szó szerint bemásolta az egyházközség 1877- től megkezdett jegyzőkönyvébe B. Bánffy Dezső beszédét. Az idézett megemlékezés önmagáért beszél! Lásd az 2. számú mellékletet!

>>1906. május 20.

B. Bánffy Dezső az egyetemes konvent világi elnökének 1043 számú, Bocskay István érdemeit örökítő megemlékezésének másolata.

Főtiszteletű Méltóságos Zsinat!

Az egyetemes konvent kezdeményezésére a ref. és ágostai közös bizottság m. évi nov. hó 6^{án} kimondotta, hogy a bécsi békekötés 300-dos évfordulóját a Ref egyház összes gyülekezetei és tanintézetei f. évi május hó 20^{án} megünnepeljék.

Miután bizonytalan, hogy zsinatunk a mondott időben épen ülésezhetik-e most hitelességünk szívünkben a Gondviselő Isten iránt való hála érzetével megemlékezünk a ama szerencsés küzdelemről, mely 1604 okt 14^{én} éjjel az álmosdi csatával megkezdődve s 1606. június 23^{án} a bécsi béke kötéssel véget érve alapja lett alkotmányos szabadságunk és vallásos életünk fejlődésének; s kötelességünk megemlékezni ama férfiuról, ki válságos időben, midőn politika és lelkiismereti szabdságunk forgott a kockán, vezérül adott nekünk a Gondviselés.

E férfiú Bocskay István, magyar ország és Erdély választott fejedelme, aki méltán „A magyarok vezérének” – neveztek kortársai, aki a király iránti hűség és a hazaszeretet egyforma érzelmével fogott fegyvert a fenyegetett alkotmány és vallás szabadság védelmében s akinek saját feladata megoldásán kívül történelmünkben az a szerep jutott, hogy az utána következő szabadságharcosok mintája kezdő útmutatója legyen, hozzá zárandokolván minden utódja a szabadság szeretetében kötelezettséget, a diadalban mértékletes, mindenekben pedig hitet és faj szeretetet tanulni, Bethlentől kezdve Rákóczin át egész a haza Bölcséig.

A pogány félhold és a római szent birodalmi korona mezsgyéin megállva, a legnehezebb helyzetben is ő ember, protestáns és független magyar maradt: a szorattatásban el nem csüggedve, a győzelemben el nem bizakodva, ott erősnek és bátorinak, itt okosnak és államférfiunak bizonyította magát.

Önzés és hiuság nélkül, nemzetét a végkimerülésig nem fárasztotta; magyar koronára nem vágyakozott, a török nyújtotta koronát el nem fogadta: célját érve kibékült királyával, őt a török félholddal először ismertette el egyenrangú félnek, megmentette az adófizetéstől s a vallás szabadságot nemcsak saját egyházának, hanem a többi protestánsoknak is biztosította.

A zsarnokság és vallásüldözés korszakában ő megmutatta, hogy minden hazafias küzdelem alapjában a lélek mélyében egyszersmint vallásos küzdelem is s hogy a hatalom a közszabadságokhoz hozzá nyulván végeredményben az utolsó menedéket a hit és meggyőződés mentsvárát döngeti.

De ...deten éppen innen az ébredés és újjá születés is.

Bocskay István fejedelem nemcsak vallásos ember, aki magát az Isten választottjának tartotta s valóban az is volt, hanem időrendileg az első magyar szabadsághős: nemcsak nagy katona és legbölcsebb politikus, hanem a legnagyobb magyarok egyike, a diplomácia rangra emelte a honi nyelvet a ki írásaiban még az idegen szóhasználatot is kerülte, sőt a hajduságnak a rendi sorompok tömeges felvételével egyszersmint az újabbkori demokrácia uttörőjének is bizonyult.

Háromszáz éves küzdelmünknek ő az utmutatója, vallásszabadságunknak és alkotmányos életünknek atyamestere.

Mindezt pedig az Istenben és az ő Megváltójában vetett hit által cselekedé.

Porait a gyulafehérvári sirboltból elhordta a szél: de századokon át is hallszik buzdítása, mellyel minket végrendeletileg „Szép egyességre és atya- fiui szeretetre” magyar és magyar közt összetartásra, törvényeink és szokásaink megtartására, Magyarország egységére s a király iránti hűség szent jelszavaira int; hallszik a szerencsi országgyűlésről az alatta kiadott első magyar vezényszó:

„Ha Isten velünk, ki ellenünk!” S orgona zúgása mellett felhangzott első magyar riadó: „Erős várunk nekünk az Isten!” Istenben bizakodva, tőle remélve állhatunk meg nemzetünk minden küzdelme között s e tanulságos hatása között javasolom, hogy a méltóságos és Főtiszteletű Zsinat jegyzőkönyvileg örökítse meg a nagy Bocskay István fejedelem emlékezetes, s utasítsa a konventet, hogy nemzetünk utmutatójául hozzá méltó emlék állításáról gondoskodjék!”

A zsinat a világi elnök ünnepi emlékezetes ünnepi örömmel fogadja s midőn a nemzeti (...) szabadság nagy hősének emlékezetét hálás tisztelettel s a késő századoknak szóló figyelmeztetéssel iktatja jegyzőkönyvbe ugyanakkor felhívja a konventet, a Bocskay István emlékezetének hozzá méltó emlék által való megörökítésére.¹²⁰<<

Római katolikus szempontból „a katasztrofálisnak tűnő vereség jelentős stratégiai fordulatot eredményezett, az 1611. évi nagyszombati tartományi (tulajdonképpen nemzeti) zsinaton a hangsúly az alulról történő építkezésre, mondhatni „organikus konfesszionizációra” helyeződött. Megkezdődött a trienti program (vagyis a katolikus megújulás, de számunkra csak ellenreformáció) szisztematikus adaptációja, melynek kibontakozásában jelentős szerepet játszott, hogy ha nem is nagy számban, de már rendelkezésre állt egy új papi, szerzetesi generáció. Pázmány (Péter) ennek a nemzedéknek volt legtehetségesebb, szimbolikus alakja”,¹²¹ - írja Tusor Péter.¹²²

Bellaagh Aladár szerint,, a Pázmánok közül többen előkelő megyei tisztséget viseltek, pl. András 1480- ban és Péter 1543- ban Biharmegye alispánja, s kik – amint Pázmány (1570. október 4 – 1637. március 9) maga mondja, az 1608- ik országgyűlésen, a jezsuiták ügyében mondott beszédében – a hon védésében gyakorta ontották vérőket, az említetteken és számos rég kihalt családom kívül, egyebek közt, rokonok voltak a Bánfi, Bocskai, Battyhányi, Bethlen, Czibak, Eszterházi, Forgách, Gyulafi, Haller, Kornis, Nadányi, Rédei, Széchenyi, Újhelyi, Weszlényi, Wiczay s Zolyomi ismert nevű s előkelő nemzetiségekkel.”¹²³ A Nagyváradon 1570. október 4- én született Pázmány „a reformátusok nagyváradi iskolájában kezdte, azután a jezsuitáknál Kolozsvárt folytatta tanulását. Tizenhárom éves korában – mint a hogy az 1616 november 16-án kelt pápai levél, mely őt az esztergomi érseki széken megerősíti, mondja – ősei vallásra visszatért. E tettének okairól és körülményeiről nem igen vannak adataink; hanem hogy őszinte meggyőződésből és tiszta szándékból választotta vallását, abban nincs okunk kételkedni. Az előkelő szülők gyermeke, a világról lemondva, tizenhétéves korában a jezsuiták szerzetébe lép, mint ő maga mondja: >>Negyven egész esztendeje lészen, mikor az Úr Isten engemet honomból, azaz őseimnek örökségéből, ismerőseimnek társaságából, atyafiságomnak nemezségéből kegyelmesen kiszólíta s egyházi állapotra választta.<< Az új vallások megakadályozása, a régi hittől elszakadottak visszahódítása s a katolikus egyház régi hatalmának visszaszerzése volt a szerzet célja, amelynek tagjává lett.

E célnak szentelte egész életét”¹²⁴ - írja Bellaagh Aladár, kinek említett munkáját tüzetesen olvasva megdöbbsentem, hogy alig találtam a teológiai érveléseiben olyan tanítást, amit reformátusként kötelességem elutasítanom. Pázmány szerzetesrend szerinti Jézus követés kommunikációja szinte semmiben nem különbözött a protestáns Jézus követés kommunikációjától. Felmerül tehát a logika jogos kérdése, hogy akkor miért lenne egyik igazabb a másiknál? Az igazi konfliktus valójában ordo novom és a veteris ordo, azaz a régi és az új világrend hatalmasai közt a hatalom birtoklásáért folyt, nem pedig a lelkek üdvéért,

ahogy a rend alapítói erre a Formulában külön fogadalommal, később pedig a követőik is elkötelezték magukat. (John W. O' Malley, 2015, 17) A társaság tíz alapító „Barátok az Úrban” tagja, Alfonso Salmereon, Claude Jay, Diego Lainez, Francisco Javier, Jean Codure, Nicolas Bodadilla, Paschase Broët, Pierre Favre, Simão Rodriques és végül Iñigo de Loyola „alapjában véve missziós rendként képzeltek el a Társaságot. A Formulában az alapítók egy külön fogadalomban szentelték magukat a missziónak,>> bárhol a világon <<. Mivel ezt a fogadalmat hozzákapsolták a szerzeteseknél szokásos hármasság – azaz szegénységi, tisztasági és engedelmisségi – fogadalomhoz, így negyedik fogadalom lett a neve.”¹²⁵ Globális viszonylatokban ezt a versenyt a XIX. század küszöbére érve a protestantizmus nyerte meg a maga ipari forradalma gőzmozdonyával az élen.

A vörösberényi református templom első barokk átépítése ennek a jezsuita rendnek a magyarországi legbuzgóbb tevékenységének idejében történt. A templom alakja a keresztyénség kezdetétől fogva a dogma fejlődését követve folyamatosan változott. Az igaz, lényeges változások mindig valami nagy általános gondolatnak a következményei voltak. (Mályusz, 2002) A barokk nagy változása Spanyolországból indult útnak. (Mályusz, 2002, 57.p.) A barokkor jellemző vonása a korlátlan fejedelmi hatalom, amelyet az államérdek irányít. (Mályusz, 2002, 19.p.) „Machiavellitől kiindulva fejlődik ki az a felfogás és meggyőződés, hogy az uralkodónak az állam érdekeit kell mindig szem előtt tartania.” Az uralkodók szolgái lesznek államuk érdekeinek. Az államérdek, úgy mint mondogatták, a zsarnokok zsarnoka lesz.”¹²⁶

A reformáció hazai terjedését nem nézte jó szemmel sem a Habsburg uralkodóház, sem a római katolikus egyház. A protestánsok elleni támadások Rudolf (1576- 1608) uralkodása idején kezdődtek és már az 1570-es évektől egyre merészebbé váltak Magyarországon is letelepedett (1561) jezsuiták (Societas Jesu Jézus Társaság) tevékenységének köszönhetően. Ennek motorja 1616- tól a „cuius regio, eius religio” azaz „akié a föld, azé a vallás” elvének észrevétlen tudatossággal való alkalmazása volt. Elsőként az uralkodókat célozták meg, az alattvalók és nép visszatérítését pedig a földesurak buzgalmára bízták. Ez a módszer hatékonyan bevált, sorra tűntek el a Dunántúlon a gyülekezetek vagy kis létszámúvá alakultak át. A vörösberényi reformátusok Isten kegyelméből mindezt túlvészelték, sőt meg is erősödtek általa.

A református iratok szerint az 1681 évi soproni országgyűlés artikularis helynek nyilvánította Vörösberényt, tehát a református templom és iskola fenntartását engedélyezte, azonban vallásgyakorlatukban mégsem lehettek egészen zavartalanok. Hudi József szerint „már a szepesváraljai zsinat (1614) előírta, hogy a vizitátor vigyen magával valakit a vármegyei

nemesek közül. (Szárberény, (Vörösberény) falu református lelkészéről 1618- ban hallunk az oklevelek szerint. A legvalószínűbb az, hogy a református egyház a török hódoltság alatt keletkezett, és egy ideig még karbantartotta a templomot. Rozsos Nagy Ambrus 1618- 1620 között volt a szárberényi gyülekezet lelkésze, akinek a neve felbukkan az 1612- 1620 a Szentlőrinci zsinaton. 1621- 1624 között Szerdahelyi Hegyi S. Izsák volt a református lelkész. 1625- 1629 között pedig Karancsi Mihály.¹²⁷⁾

1625- ben II. Ferdinánd a győri Jezsuita Collegiumnak adta Vörösberényt.¹²⁸ A jezsuiták nem foglalhatták el a nekik szánt birtokot, mert ebben az időben Magyarországon még a rend nem volt bejegyezve, így birtokszerzési joga sem volt. „Csak 1638. március 15- én rendelte el III. Ferdinánd a birtokbaiktatást s ekkor lett a győri kollégium a veszprémvölgyi apácák törvényes jogutódja.”¹²⁹

1689- ben a rendezetlen viszonyokra jellemző volt, hogy a török hívta fel a magyar urak figyelmét, hogy védjék meg a berényieket a fosztogatók ellen, hogy munkájukat nyugodtan folytathassák, és adót tudjanak fizetni. (*Kredics – Lichtneckert*, 1995)

Az 1671- 1681-ig terjedő időszak a vallásszabadság korlátozásának erőteljes évtizede volt.

Az 1681. évi XXVI. törvénycikk (artikulus) és a tíz évre rá 1691. ápr. 2- án kiadott Explanatio Leopoldina¹³⁰ (lat. 'lipóti magyarázat'), I. Lipót császár és magyar király rendelete, a bécsi békét (1606) felfüggesztve, vagy egyenesen lábbal tiporva, közel száz évig szabályozta a magyarországi vallási életet.

Ebben az időben a falu pusztán maradt, a templom sem működhetett. Lakóinak egy része még 1669- ben sem épített házat, hanem a föld alatt lakott. (*Kredics- Lichtneckert*, 1995)

Valószínű, hogy a törökök a házaikat lerombolták, vagy tönkretették, s ez esetben a templomot sem kímélték. 1641- ben a falu lakói által elhagyva pusztán állhatott, ha Zülfikar csorbadzsi csalogatta vissza őket eredménytelenül. Hasonlóan próbálkozott Durathirisz Fejérvári Jeming aga is, ki mahumethi török hitére megesküdve oltalmat és adókedvezményt ígért, csak költözzenek vissza és műveljék meg a földeket. (*Horváth*, 2001)

Az Explanatio Leopoldina¹³¹ „megmagyarázta”, hogyan kell értelmezni az 1681. és 1687. évi országgyűlés vallásügyi törvénycikkeit. - Az 1681. évi XXVI. törvénycikk különbséget tett „nyilvános” és „magán” vallásgyakorlat között. Nyilvános vallásgyakorlatot csak az ún. artikulás helyeken engedélyezett. Minden más helyen csak a magán vallásgyakorlatot tette lehetségessé. A protestánsok kötelesek voltak a római katolikusok ünnepeit, legalábbis külsőleg, megtartani. A nem artikulás helyeken lakó protestánsok vallási téren a római katolikus plébános joghatósága alá tartoztak. A protestáns lelkészek az artikulás helyeken kívül nem végezhetek egyházi szolgálatot. A nem artikulás helyen lakó protestánsok az artikulás helyek templomait és lelkészeit szolgálattétel végett csak úgy kereshették fel, ha

előzőleg a lakóhelyükön illetékes római katolikus plébánosnak a stóladíjat megfizették. - E rendelkezéseket további szigorításokkal fenntartotta a Carolina Resolutio is.

Az 1681- es törvény megjelölt 11 vármegyét, melyek közül két- két településen- engedélyezte a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot. Az a két kijelölt település volt az artikuláris hely. Az inartikuláris (nem kijelölt) helyeken csak magán vallásgyakorlatot engedett meg a protestánsoknak, azaz többek között megtiltotta az igehirdetést, a keresztelést, esketést és temetést, valamint tilos volt a szűk családtagokon kívül áhítat céljából összegyűlni. A felsorolt vármegyék között Veszprém vármegye nem szerepelt, mivel ezen a területen az országgyűlés elismerte a szabad vallásgyakorlatot, „salvo iure dominorum terrestrium” a földesúri jogok sérelme nélkül. „Azonban azokat is artikuláris helynek tekintették, ahol igazolni tudták, hogy a törvény létrejöttékor, vagy legalább is 1720 körül templomi és imaházi vallásgyakorlatuk volt.”

Ez a helyzet protestáns szempontból a Rákóczi szabadságharcok alatt átmenetileg javult, de csak egy rövid időre. Ezt a királyi tekintéllyel és hatalommal fenntartott úgynevezett egyoldalú „parókusi jogot” II. József türelmi rendelete és az 1791:26. tc. törölte el.

„A Dunántúli Református Egyházkerületben a XVIII. század első harmadáig a püspökök és az esperesek is rendszeresen látogatták a gyülekezeteket, de a vizitációk anyagának csak egy része maradt fenn. A protestánsokkal párhuzamosan a katolikus egyház továbbra is vizitációs jogot gyakorolt a protestáns felekezetek felett azon az elven is, hogy egyházközségeik nagyjából katolikus plébániákból keletkeztek, és mint ilyenek, a katolikus egyház tulajdonát képezik. Egyházlátogatásaik alkalmával ezt a vagyont felmérték és számon kérték. A protestánsok a szabad vallásgyakorlatra hivatkozva az artikuláris helyeken gyakran megtagadták a vizitátor beengedését. Némileg tisztább helyzetet teremtett a két Carolina Resolutio, amely kimondta, hogy az artikuláris helyeken a felügyeletet a szuperintendensek gyakorolják, és a főesperesek vizitációs joga csak a keresztség kiszolgáltatásának felügyeletére terjedhet ki. 1748- ban azonban Mária Terézia megtiltotta a szuperintendenseknek az egyházlátogatást és kimondta, hogy vizitációt csakis a katolikus püspök vagy megbízottja végezhet előzetes királyi felhatalmazással. Az 1790- 91: 26-27. törvénycikk kimondta a protestánsok egyházkormányzati önállóságát, és híveit kivette a katolikus egyház hatalma alól. 1802- ben az országos összeírás végül az egész országban rendezte a parochiális viszonyokat, és ezzel egy ideig feleslegessé tette a vizitációk megtartását. Megszűnt az előzetes engedély kérésének kötelezettsége is. A protestáns egyházak ezentúl maguk szabályozták az egyházlátogatások rendjét.”¹³²

Küzdelem a vörösberényi templom birtoklásáért

Az első barokk építés, a templom IV. építési korszaka

A település és templomának története a Rákóczi féle szabadságharc időszakában (1703- 1711)

A Balaton felvidéken, Veszprém környékén a Rákóczi féle szabadságharc időszakában, komoly hadműveletek folytak. (19. ábra) A hatalmat a térségben váltakozva szerezték meg a kuruc seregek illetve a labancok.

19. ábra Rákóczi szabadságharc hadműveletei 1703-1704¹³³

A Balaton északnyugati térségében, a Balaton– felvidéken egyetlen alkalommal jelentek meg harcoló csapatok: „1707 elején Rabutin császári tábornok Simontornya eredménytelen ostroma után seregével a Balatonhoz vonult azzal a szándékkal, hogy Veszprémen át Pápa alá jusson s ott egyesüljön más császári erőkkel.¹³⁴ 1707. február 25- 26- án. Rabutin de Bussy császári tábornok hadteste, Pálffy- vértesezred részei, a Salm-, Tollet-, Virmond-, Neuburg, - az Althan- és Thürheimb császári gyalogezerdek, a dán Harboan, -Osten-, Maltzan-és Endom gyalogezerdek (összesen1466 gyalogos és 895 lovas), valamint a Nehem császári lovasezred szerb huszárai - Székesfehérvár, Balatonkenese, Vázsony, Balatonfüred útvonalon törtek előre délnyugat irányba.¹³⁵

Bottyán János azonban erősen tartotta Pápát, sőt a Veszprémet védő Béri Balogh Ádám csapatait is megerősítette, a megyei hatóságok által. Veszprém városa, továbbá Vörösberény, Balatonfüred környéki községek lakóit mindenestül a Bakony erdőségeibe költöztette. Rabutin Seregei előtt elpusztítottak minden élelmet, takarmányt, s így a kiéhezett, lerongyolódott, elcsigázott császári sereg nem merte Veszprémet megtámadni, hanem a kuruc könnyű lovasságtól állandóan zaklatva a Balaton felvidéken rabolva, gyűjtogatva, kegyetlenkedve vonult a maroknyi őrsegtől s a környék odamenekült lakóitól védett csobánci vár alá, ahol ugyancsak szégyenteljes vereséget szenvedett.”¹³⁶

A szatmári béke

A Rákóczi- szabadságharcot lezáró megegyezés a szatmári béke (1711. április 30). „A csatavesztések hatására a köznemesség nagy része elfordult a szabadságharctól, a kibontakozó bomlási folyamatot a jobbágy katonák szabadságáról hozott - elkésett - törvény már nem tudta feltartóztatni. II. Rákóczi Ferenc időt akart nyerni, és 1711 februárjában Lengyelországba utazott, hogy elnyerje Nagy Péter orosz cár segítségét. Ezalatt az ellenséggel már régóta tárgyaló Károlyi Sándor és követői Szatmáron megegyeztek Pálffy Jánossal, a császáriak főparancsnokával, elfogadták a végleges békeszöveget, és a kuruc ezredek ápr. 30- án, a majtényi mezőn letették a fegyvert. A szatmári békében Bécs ígéretet tett a magyar rendi alkotmány és a vallásszabadság helyreállítására. A Habsburgoknak hódoló földesurak megtarthatták birtokaikat, viszont a harcoló jobbágyoknak vissza kellett térniük a földesúri iga alá.”¹³⁷

1711. évben a szatmári béke után Vörösberényben ismét megindult a harc a jezsuiták részéről a volt Szent Márton templom visszaszerzéséért, de eredménytelenül.

Az 1700- as években a jezsuita földes urak több próbálkozást is tettek arra nézve, hogy a helvét irányzatú vallásgyakorlatot felszámolják. Jezsuita ösztönzésre a földesurak, sok esetben a német testőrség segítségével hívásával, nem csupán imaházaikat foglalta el, hanem lelkészeiket és iskolamestereiket is elmozdította, kik közül sokan gályarabként végeztek. Ismert előttünk a veszprémi reformátusok este. 1716. december 14- én Veszprém megye kisgyűlésében tárgyalták és nyilvánosságra hozták azt a királyi parancsot, melynek értelmében 15 napon belül a veszprémi reformátusok paplakukat, templomukat, iskolájukat tartóznak a római katolikus püspöknek átadni, azaz visszaszolgáltatni. Megtiltották az istentiszteleteket, menesztették a tanítót és a lelkészt. Ezt a parancsot gróf Volkra János püspök még aznap tudatta Szentmiklósi Mihály és Külley Mihály szolgabírák által

Hosszúfalúsi Márton lelkésszel. (*Thury Etele- Dr. Hodossy Lajos*, 1999) „1723 július havában azt is eltiltották, hogy a veszprémi reformátusok Vámoson kereszteltessenek.”¹³⁸

1717 újesztendeje első napjára a veszprémi reformátusok templomát, paplakját, iskoláját elvették, a vallásgyakorlatot végleg megszüntették. A gyülekezet nagyobb része rekatolizált, egy kisebb töredék az üldözések dacára megmaradt Veszprémben. A hitüket megtartóknak egy másik része Szentkirályszabadjára, Vámosra és a Balaton mellékére költözött. A Veszprémben kitartó kemény mag Vámoson keresztelte meg a gyermekeit. (*Thury Etele- Dr. Hodossy Lajos*, 1999.31. p.)

Az 1735- 1808. I. számú vegyes vörösberényi anyakönyv szerint sok veszprémi kötődésű család Vörösberényben házasodott vagy keresztelt.

1700. június 16-án, a császári katonaság segítségével a vörösberényiektől is elvették az Árpád- kori templomot és plébánost állítottak be szolgálatra, a lakosságot pedig rekatolizálásra kényszerítették. Ezt egy 1723- ban kelt jelentésből tudjuk, amit a jezsuiták győri rektora a Helytartótanácsnak írt. Az 1700- as visszafoglaláskor a falu lakosaitól írásbeli nyilatkozatot vettek, hogy a templomot, plébániaházat és iskolát a katolikus vallásnak „önként” örökre átadják. A falu népe kötelezi magát a plébános, a mester javadalmazására, templomjárásra, gyermekeik katolikus iskoláztatására, a földesúri szolgáltatások teljesítésére. Amennyiben ezeket a kötelezettségeket megsértenék hajlandók a földesúrnak bírságot fizetni. Ez a „helyreigazítás”, a régi birtoki jogokba való kényszerített visszaállítás felgerjesztett egy 73 évig fennálló viszálykodást a templom birtoklásért, ami némelykor heves gyűlölködésbe és keresztyénekhez méltatlan tettekbe is torkollott.

A katolikus földesurak és jezsuiták tették mindezt minden királyi parancs hiányában vagy ellenére, de ugyanakkor katonai fegyveres erő jelenlétében „hadi asszisztenciával.” Padányi Bíró Márton téves adta szerint 1700- ban Nagy András foksabadi katolikus plébános személyében papot neveznek ki Vörösberényben. (*HORNIG*, 1903. 362. p.) Horváth József szerint „a berényi templom első plébánosa 1700- ban Ujvendéghy János lett.”¹³⁹ Raiczi szerint Nagy András 1701- 1703 között Foksabadiban (Balatonszabadiban) szolgált, Paizs András viszont 1702- 1705 között Vörösberényben. (*RAJCZI*, 1992.248. p.; 337.p.) Az 1733- ban¹⁴⁰ felvett tanúvallomásokból kiderül, hogy Paisot (Pizsot) 1702- ben iktatták be Vörösberényben, de a következő évben már kénytelen volt elmenekülni, ami miatt negyedszázadig plébános nélkül maradt a falu.¹⁴¹ (*HORVÁTH*, 1997. 73. p.) Az 56 éves keszthelyi plébános, Pais András azt vallja, hogy 1702- ben kánonilag beiktatták a vörösberényi plébániába, s békességben működött ott a kuruc háború kezdetéig, valószínűleg 1706- ig. (*Horvát*, 2001, 82.p.)

Egyes történetírók, - köztük Horváth József¹⁴² - szerint is a Rákóczi- féle harcok idején Veresberényből is elűzték a katolikus plébánost és így került a templom újra a reformátusok kezére. Vörösberény kapcsán az állítólagos protestánsok általi „üldözés” cáfolatára, és a másik fél állításainak igazolására álljon itt egy idézet a *Dunántúli Egyházleírások a XVIII. századból* könyvből:

„Ami pedig az eleink által állítólag adott, és a földesuraság által ellenünk legerősebb érv gyanánt felhozott nyilatkozatot illeti, erről bátran állítanánk, hogy hamis és csalárd módon készített, hacsak minket a figyelmesség és a tisztelet, mellyel irányában így megtámadva és megbántva is szüntelenül viseltetünk (tevékenysége) során sem került napvilágra, márpedig ha valaha is felbukkant volna, ahogyan az ilyen írásokat természetüknél fogva egyetértéssel, sőt mindenki tudtával szokták kiadni, akkor ez sokáig mindnyájunk számára nem maradhatott volna ismeretlen, de nem tudjuk ezt tenni (tudniillik, beszámolni egy ilyen irat létéről).

1. Azt állítani, hogy ez (a nyilatkozat) az 1700. évben, abban az időben lett kiadva, miután a katolikus plébánosokat az elégedetlenek elűzték, ez teljesen elentmond az időpontok figyelembevételének. Ugyanis az 1700. évben híre (-hamva) sem volt az elégedetleneknek, így senkit semmilyen módon nem tudtak elzavarni, a mi területeinkre csak az 1703. évtől hatoltak be.
2. Azt mondja, hogy ez a latin szöveggel lett fogalmazva, ez önmaga érvként szolgál, hiszen a mi eleink egyszerű emberek lévén, akik a latin nyelvet nem ismerték, nem lehettek ezen (levél) szerzői.
3. Állítólag az aláírók (a következők) voltak: Nagy István, akiről bizonyosan tudják, hogy nem bíró volt, ahogy állította, hanem egy fiatal ember, aki elhagyta feleségét, és – ahogy nézték – szabados (agilis: nemes anyától és nem nemes apától származó egyén, aki személye után adót fizetett, nemesi telke után azonban adómentességet élvezett) volt; Illyés Mihály, aki az állítólagos nyilatkozat keletkezése előtt már bizonyosan hiányzott az élők közül, miután a töröktől a fején kapott egy kardcsapást; Mórocz György, aki azokban az időkben ifjúkorát élte, és Ambrus János, aki éppen abban az időben a falu tehénpásztora volt. (Azt állítani) Hogy ezek mind képesek lettek volna nyilatkozatot adni, az részint lehetetlenség, ugyanis a halottnak semmiféle érintkezése nem állhat fenn az élőkkel, részint hiány van a valószínűségnek is. Mert ki hinné el, hogy ők egy ilyen súlyos feladatot egy ifjú gyermekemberre vagy egy tehénpásztorra ruházták rá, akiket a saját helyzetük miatt a többiekénél arra sokkal alkalmasabbnak tartottak; bár ez minden kétségen kívül állítva nincs, mégis igen kevésbé hihető. De ha valóban ez a dolog semmiféle fenti nehézséggel nem küszködne, három vagy négy ilyesféle ember az ügyről,

vagyis ezekről nyilatkozván akkor sem adhatott volna a közösség vagyonára érvényes és azt terhelő kötelezvényt mindenkinek, mind a jelenleg élőknek, mind az ezután születőknek a kárára. Azokban az időkben történetesen még pecsétünk sem volt, mégis azt a közlést kaptuk, hogy (egy pecsét) volt a nyilatkozatra nyomva, márcsak ezért is, ha az rá volt nyomva, az a szükséges következtetés, hogy mégsem lehetett valódi. Mielőtt ugyanis bármely dolog létezne, senki sem tudja használni.

De ezeken felül más is adódott, ami miatt szükségessé vált, hogy mi, keneseiek és vörösberényiek mentesek és védettek maradjunk minden további támadástól. Magától értetődően a kápolnaépítés, mely saját munkánkkal és költségünkön történt, melyet a vármegye előtt is törvényesen igazoltunk, és ugyanazon (vármegyét) felkértük arra, hogy erről alázatosan tudósítsa Szentséges Felségeket, miután földesurunknak a római katolikusok érdekében történő követelésre ez az örök békét és utódaink előtt is Szentséges Felségek irántunk való kegyességének és jóságának örök emlékét hirdesse. Mely császári és királyi kegy és jóság érdekében továbbra sem fogjuk elmulasztani, hogy a mi Istenünkhöz, akire említett imaházainkban naponta nyilvánosan végzett könyörgésekkel rábíztuk.

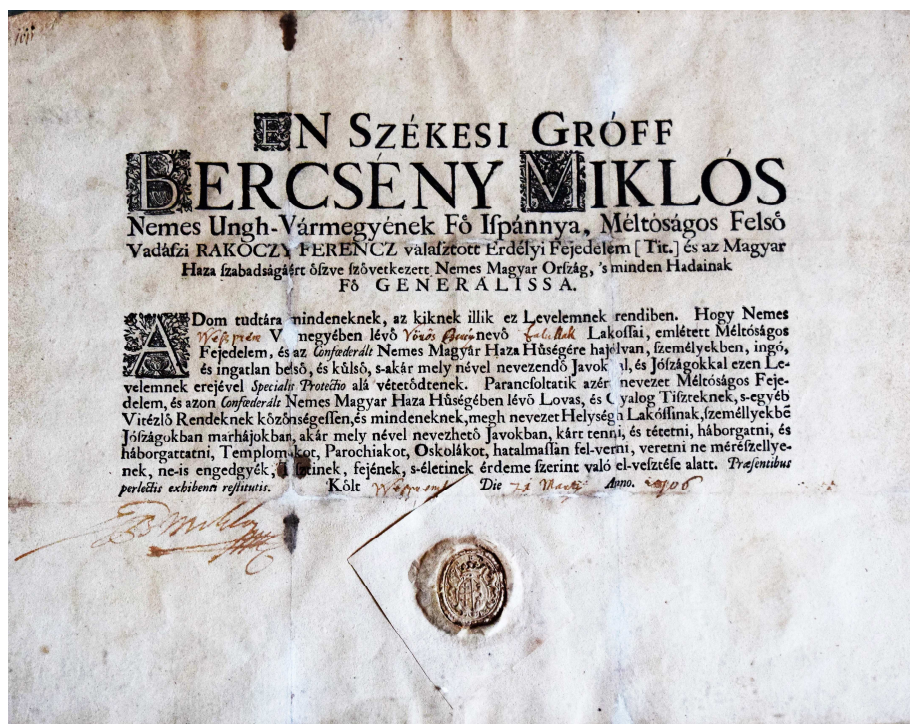
Szentséges Felségek sokáig tartó életét és az egész császári ház fennmaradását, ugyanezekért illő buzgósággal ne esedezzünk, és a jövőben is alattvalói odaadással és örök engedelmességgel fogunk (élni és) halni.

Szentséges felségek legalázatosabb és örökké hűséges alattvalói, a győri Jézus Társaságbeli atyákhoz tartozó, továbbá Veszprém vármegye részét képező Kenese, Vörösberény és Padrag falvak helvét hitvallásainak elkötelezett lakosai.”¹⁴³

II. Rákóczi Ferenc alapelve a vallások szabad gyakorlata és egyetértése volt (Concordia religionum animata libertate) 1703- 1711 között, az ország azon területein, amelyek a fejedelem uralma alá kerültek. Az 1705-ös szécsényi országgyűlés törvénybe is foglalta az evangélikusok és reformátusok szabad vallás gyakorlatát, a protestánsoktól elvett templomok visszaadását, illetve engedélyezte új protestáns templomok építését. S ennek megfelelően helyreállította a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot biztosító 1608. és 1647. évi törvények érvényét. A templom nem sokkal több, mint három évet lehetett a katolikusok kezén, mert 1705-ben Pais András plébános önként ment el a faluból, a templomot pedig újra a reformátusok vették használatba. Az évszámot megerősíti Bercsényi Miklós kuruc generális Vörösberénynek adott menlevele is, melyet a református parókián a lelkészi hivatalban őriznek. Ez a menlevél a reformátusok számára biztosított fejedelmi védelmet, hogy hitüket

zavartalanul és háborítatlanul gyakorolhassák saját templomukban, ugyanakkor védte a katolikusokat is!

Bercsényi Miklós falunak adott menlevele¹⁴⁴ (20. ábra) tehát a császári katonaság igénybevételével 1700. június 16-án kikényszerített önkéntes szerződés replikájaképpen fogalmazódott meg hat évvel később, 1706. március 21-i keltezéssel. Íme, az okirat:

20. ábra Bercsényi Miklós falunak adott menlevele 1706-ban

„ÉN SZÉKESI GRÓFF BERCSÉNY MIKLÓS NEMES UNGH- VÁRMEGYÉNEK FŐ Ispánnya, Méltóságos Felső Vadász RAKOCZY FERENCZ választott Erdélyi Fejedelem [Tit.] és az Magyar Haza szabadságáért öszve szövöttezett Nemes Magyar Ország, s minden Hadainak Fő GENERÁLIS SA.

ADom tudtára mindeneknek, az kiknek illik ez Levelemnek rendiben. Hogy Nemes Veszprém V megyében lévő Vörös Berény nevő falunak Lakossai, emlétett Méltóságos Fejedelem, és az Confoederált Nemes Magyar Haza Hűségére hajolván, személyekben, ingó, és ingatlan belső, és külső, s- akár mely névvel nevezendő Javokkal és Jóságokkal ezen Levelemnek erejével Specialis Protectio alá vétetődtenek.

Paracsoltatik ezért nevezett Méltóságos Fejedelem és azon Confoederált Nemes Magyar Haza Hűségében lévő Lovas és Gyalog Tiszteknek, s- egyéb Vitézlő Rendekeknek közönségessen, és mindeneknek, megh nevezett Helység Lakossinak, személylyekbé Jóságokban, marhájokban, akár mely néven nevezhető Javokban, kárt tenni és tétetni háborgatni és háborgattatni,

Templomokat, Parochiákat, Oskolákat, hatalmassan fel- verni, veretni ne merészellenek, ne is engedgyék, Tisztinek fejének, s- életének érdeme szerint való el- vesztese alatt.

Praesentibus perlectis exhibenti restitutus.¹⁴⁵ Költ Vezprémben Die 21 Martyⁱ Anno 1706 Bercsényi Miklós sk. Pecsét"

A falu létszámában és erejében megfogyatkozott katolikus lakossága csak rövid ideig tartotta meg a visszavett templomot, mert Rákóczi szabadságharc idején 1707. szeptember 5- én a kurucok a jezsuiták birtokait lefoglalták és Tallián Ádámnak 1000 Ft és 200 akó borért bérbe adták. Mindent beleszámítva az alig 7 évig tartó katolikus birtoklás idején újjáépült a templom, a sekrestye s valószínűleg a lerombolt oltárokat is helyreállították. Mindezt a reformátusok az újabb foglalás eredményeként később a saját igényeik szerint újra átalakítják. Ekkor már egy erős református mag élt itt.

A szabadságharc lehanyatlásával a szatmári béke után a jezsuita előljárók kezdeményezték a jobbágyközségeikben a katolikus templomok visszaszerzését.

1713- ban a jezsuiták újra átvették a vörösberényi, de valószínű, hogy a templom nélkül, mert 1715- ben a 30. törvénycikkben foglalt sérelmek kivizsgálása ügyében kirendelt pesti vallásügyi bizottság, miután meggyőződött a tényekről, meghagyta a szabad vallásgyakorlás jogát, a templom és parókia használatával együtt, azzal az eltökélt bejegyzéssel, hogy ezután semmiféle címen, vagy ürügyön őket sem megtámadni, sem háborgatni nem szabad.¹⁴⁶

1721 júliusában a vármegye részéről Vizkerethy József főbíró és Szent-Miklós Sándor megyei esküdt vizsgálja ki a vörösberényi helyzetet. 50- 60 tanút hallgatnak ki. Magyar György 75 éves berényi tanú azt vallja, hogy a faluban református lelkész működik, a katolikus hívek száma kevés, mindössze 6 személy. (Horváth, 2001)

1723- ban felállítják a Helytartótanácsot, mely azután a megyén keresztül többször kér információt a templom eredetére vonatkozóan, ahol is mindkét fél a reformátusok és a katolikusok is saját érdekeiknek megfelelően vallanak. Ezekből az információkból, illetve vallomásokból értesülünk, hogy a vörösberényi templomból a reformátusok eltávolították az oltárokat, de helyei még láthatók voltak, hogy katolikus prédikáló szék is volt valaha a templomban, de azt is eltüntették. Lebontották a katolikusok által építtetett sekrestyét is, a templom pedig a helytartótanács zaklatásai ellenére is a reformátusok kezén maradt.

1733- ban a vármegye a helvét hitvallásuk kezén hagyta a templomot a földesúr kérése ellenére. (Horváth, 2001)

1736- ban két jezsuita elhagyta berényt, mivel úgy mond még miséző helyük sem volt. 1747. március 26- án a kerületi esperes *Borsothy Péter* mezőkomáromi plébános kánoni látogatást végzett Vörösberényben. A vizitációról felvett Jegyzőkönyvben leírták, hogy a vörösberényi templomot a reformátusok használják, ám a jezsuita atyák úgy döntöttek, hogy a szép nagy templomról örökre lemondanak. Ez ellen az esperes ünnepélyesen tiltakozott.

1748-ban a templomért folyó harc látszatra egy kicsit nyugvó pontra jutott, amikor a jezsuiták Loyolai Szent Ignác tiszteletére egy kis kápolnát melynek boltozott szentélye a mai katolikus templom Szt. Sír-kápolnája. Hajó része annak idején fából készült, és ugyancsak fából építették kicsiny tornyocskáját.¹⁴⁷ Itt rendszeres lelkipásztori munka folyt.

1749 óta állandó jezsuita misszionárius tartózkodott Berényben, aki rendszeresen vezette a katolikus anyakönyveket. Bizonyos utalások arra mutatnak, hogy ez idő óta egy jezsuita atya is itt tartózkodott, mint jószágkormányzó.

Szegedi János győri rektor kezdeményezte református templomvisszafoglalás

A szabadságharc bukását követő időszakban Vörösberényben a reformátusok szívós dacossággal mindvégig kitartottak a lelkiismeret szabadsága és a szabad vallásgyakorlat minden embert megillető joguk mellett, semmit nem engedve ez emberi méltóságukat megcsorbító támadásoknak. Áldozatkész küzdelmet vívtak az emberi szabadság utolsó mentsvárait, a templomot és iskolát védve a méltánytalanul támadó katolikus méltóságok királynál és helyhatóságoknál tett panaszaival szemben. Küzdelmüket végül siker koronázta.¹⁴⁸

1749. január 4-én Szegedi János győri rektor utasította, hogy Szent György napjáig a református lelkészek (Vörösberény, Kenese, Padrag) hagyják el a falvakat. Ebben az időben a katolikusoknak felépítették a kápolnát, ahogyan azt előtte elrendelték.¹⁴⁹ Az újabb zaklatás miatt a reformátusok Mária Teréziához fordultak, hogy lelkészeiket és vallásukat megtarthassák. A királynő február 4- én a helytartó tanács útján utasította a megyét, hogy akadályozza meg a lelkészek eltávolítását.¹⁵⁰

1749. április 15- én Mária Terézia a templomra vonatkozóan rendeleteket adott ki latin nyelven, melyben meghagyta a templomot a reformátusok birtokában, és a törvény szigora mellett megtiltotta a további zaklatást. A templom 1749. április 15- én az uralkodó döntése alapján a Helytartótanácsi levelezés¹⁵¹ szerint pedig 1749. április 18-án véglegesen a reformátusok birtokába maradt.

Ebben az évben a lőréseket a megnevezett felsőbb utasítására befalazták és csak 1969-ben a műemléki restauráláskor bontották ki újra.

Ezek az okleveles adatok cáfolják azt a közhiedelmet, hogy a vörösberényi református templom középkori „vár, illetve erődtemplom” volt. A műemléki feltárás igazolta, hogy mint minden középkori templom körül itt is temető volt. Ezt természetesen kőfallal övezték, de ez távolról sem volt várszerű erődítmény.

Ugyan ebben az évben 1749. április 18- án Szegedi János egy öreg jezsuita páttert küldött, aki nagyszámú szolga kíséretében kérte az akkor prédikátortól Göböl Gáspártól¹⁵² a templom kulcsát, de ő nem adta oda. Kérte az öreg bírótól és a négy esküdttől is, de ők is tiltakoztak. Büntetésből őket akkor kalodába zárták. Ezt követően a templomfoglalók létrával átmásztak a kerítésen, egy ablakon át betörték a templomba, majd zárat cseréltek. A páter egy plébánost is állított, de ő hiába misézett senkit se lehetett arra kényszeríteni, hogy a templomba járjon. A plébános elhagyta a falut.

1753. február 26-án beidézték a reformátusok vezetőségét a megyére, hogy „szelíd módon rábeszéljék őket templomuk visszaadására. Szabó Gergely főbíró, Angyal István albíró, Magyar István, Szentpéteri János, Herczeg Ferenc, Olasz István, Kun Ferenc, Herczeg Mihály és István, Szilágyi István, Lőrincz Lajos s a község lakói, továbbá Gondán János lelkész és Tallos Ferenc mester ellentmondtak és a templomkulcsot nem adták át. (Horváth, 2001)

1754. június 6- án a Helytartó Tanács gr. Battyányi Lajos aláírásával ismét kötelezte a reformátusokat a templom visszaadására. (Horváth, 2001)

Egy 1758. szeptember 17- én kelt jegyzőkönyv feljegyzéséből megtudjuk, hogy a győri jezsuiták úriszéke egy gyűlést tartott Berényben az ott épített kastélyban. Ekkor tehát már állt a rendház a mai formájában. Mindez arra utal, hogy a 9-10 évvel előtte erőnek erejével megkísérelt egy újabb és egyben utolsó visszafoglalást, de az is megghiúsult, ezt követően a katolikusok más utat találtak egyházközségük újrászervezésére.

1768. április 21- én újabb terjedelmes folyamodványt intéztek ez esetben a falu reformátusai a királynőhöz, melyben megismételték az 1752-ben írt folyamodványuk lényegét, melyben jogaikat és sérelmeik orvoslását követelték. Mellékelték mindehhez a teljes *lelkösszeírást*. (Horváth, 2001)

1769. január 7- én a Vallásügy Bizottság azt véleményezte a királynőnek, hogy Vörösberény, Kenese és Padrag templomai visszaadandók a katolikusoknak.¹⁵³

1770- ben a református egyház kérelemmel fordult a vármegyéhez a torony és a tető „reparációja” végett. (Kredics – Lichtneckert 1995, 240)

1773. július 13-án a jezsuita rendet feloszlatták, amikor a Jezsuiták földesúri jogaik végleg megszűntek, és a Királyi kamara vette kezelésbe a birtokot. A rend eltörlésével végre nyugvópontra jutott a templombirtoklásért hetven évig folytatott viszály. Horváth József erről így ír: „A reformátusok ettől fogva békésen birtokolják mindmáig Szent Márton középkori templomát.”¹⁵⁴

A barokkosított vörösberényi templom

1700- ban a templom tehát semmi esetre sem lehetett rom, mert elfoglalása ebben az esetben érdektelen lett volna, de mindenesetre restaurálásra szorult, mert egy 1702-ből fennmaradt szerződés szerint, amit Csele Márton győri jezsuita, mint a Jezsuita Collégium rektora kötött a veszprémi lakosú Ruch János és Schram György veszprémi kőművesekkel az egész templomot és tornyát kötelesek voltak restaurálni. A vörösberényi (református) templom (katolikus) helyreállítását tervbe vették. El kellett végezniük a beszakadt boltozatok helyreállítását, a sekrestye építését és az északi fal kijavítását továbbá a síkfödém helyreállítását is a hajó felett. Továbbá a bejárat és az oltárok lépcsőit helyreállítani, az egész épületet kívül és belül vakolni és fehérre meszelni. (Horváth 2001. 80.¹⁵⁵) Az átalakított templom, a munkálatok idejét is beleszámítva, nem hosszabb, mint 3 évig marad csupán a jezsuitáknak egy állítólagos önkéntesen adott reverzálissal kizsarolt birtokába, mert a Rákóczi féle szabadságharc ideje alatt a kurucoktól való félelmükben plébánosaikkal együtt elhagyták imaházait és a paplakokat, azokat kiürítettvén, saját holmijukat és szent tárgyaikat magukkal hurcolván, minden kényszer nélkül elvonultak többek közt Vörösberényből is.

A templom IV. építési korszaka a fent felsorolt és szerződésbe foglalt munkáknak megfelelt, azaz a katolikusok a tervezett helyreállítást végrehajtották. Ezt igazolták ásatás és a falkutatás is. Ez a IV. építési korszak tehát már barokk. A templom K-i oldalán, az I. románkori templom szentélyének szélességében egy négyzetes alaprajzú sekrestyét emelnek, úgy, hogy bejárata a szentély K-i falából nyílik (a szentélyből). Az É- i falon valószínűleg csak javításokat végeztek, de a D-i és Ny-i homlokzaton a gótikus ablakokat barokk nyílásokká alakítják /valószínűleg csak rossz állapotuk miatt/. Ennek az I. barokk építésnek a nyoma mindenütt jól leolvasható, ahol a vörhenyes keresztmetszetű vakolat előtűnik. A két szentély is valószínűleg még megvolt, mert a diadalív lefaragott csonkján is jól látható a barokk vakolat és tudjuk a barokk vakolat és tudjuk a fenti szerződésből, hogy két oltár helyreállítására is kötelezték magukat és még 1721- ben is *Ecclesia cum Sanctuario et Sacritia* említik a templomot. 1721 júliusában a vármegye 50- 60 tanú meghallgatásával kivizsgálta a vörösberényi helyzetet. Magyar György 75 éves lakos azt vallotta, hogy a faluban református lelkész működik, a katolikus hívek száma kevés, mindössze 6 személy. A

templomnak ekkor volt szentély, sekrestyéje és az oltárkövek helyei jól kivehetőek. Cseles Márton, 1696 - 1699-ben volt győri rektor¹⁵⁶ renováltatta még a szabadságharc előtt és azt követően három évig működött benne plébános. (Horváth, 2001)

Mályusz Elemér szerint a barokk építészete is visszatérés volt a középkorhoz. (Mályusz 2002) „A templom formája tehát visszatért a gótikushoz. Nem centrális elrendezésű, mint a reneszánsz templomok (vagy mint például sok helyen, többek közt Vörösberényben is a kálvini református, ahol a liturgikus teret az úrasztala és szószék párosa foglalja el, hogy a krisztuseseményt e két központra fókuszálva tárja föl), hanem mint a gótikus templom, két részből áll. A szentélyből és a főhajóból (...). A reneszánsz templomok ezzel szemben harmonikusak. Az egész templom egyetlen egység. A főhajó és szentély egyaránt részei az egésznek, egy központ körül elhelyezve. A reneszánsz építészetnek nem kellett a tömegek vallásos érzésének felébresztésével törődnie, szabadon követhette azt a vágyát, hogy egy harmonikus, derűs épületet emeljen. Kifejezésre juttatta a harmóniát az óriási (reneszánsz) kupola: ez az abszolút, önmagába zárt világ tökéletes megnyilvánulása. Mint állandó központ, ahol maga az istenség pihent¹⁵⁷” A középkorhoz visszatérő barokk esetében „a szentély felett, díszesebb kivitel esetén kupola is lehet (...).”¹⁵⁸ mint ahogy ezt a Loyolai Szent Ignác tiszteletére épített vörösberényi templom is tanúsítja. Ez a templom nem centrális elrendezésű, hanem szentélyből és a főhajóból áll. „A barokk (...) nem elégedett meg a középkori építészet felújításaival, hanem a reneszánsz örökséget felhasználva, azt a maga felfogásához hozzáidomítva, igyekezett a hatást fokozni (...).”¹⁵⁹

A barokk témaválasztásában is a középkorhoz fordult vissza. (Mályusz Elemér 2002) „A reneszánsz a mártírokat élő emberként ábrázolta, azt pedig hogy az illető mártír, azt csak arról lehet észrevenni, hogy kezében tartja azt a kízóeszközt, amellyel halálra sanyargatják (...).”¹⁶⁰ A vörösberényi római katolikus templom ebből (a szentek ábrázolásának) a szempontból sokkal inkább reneszánsz, mint barokk, mert a mennyezetet benépesítő szenteket reneszánsz ábrázolás szerint látjuk, mint élő embereket, kezükben, vagy mellettük a halálukat hozó eszközzel. (Lásd az 5. számú mellékleteket!) Ezzel szemben az igazi barokk ábrázolás magát a kivégzés jelenetét festette meg. (Mályusz, 2002)

A templom 1737- es restaurálása

1737 körül,- miközben állandó perlekedés folyt a tulajdonjog miatt - a reformátusok hozzáláttak a templom protestáns kívánalmak szerinti restaurálásához. Megváltoztatták az ablakokat, leszedték a kereszteket a toronyról és a tetőről az oromzatok felett.¹⁶¹ Ekkor készülhetett a kazettás mennyezet is. 1745- ben tehát a mennyezetet, a hajó síkfödémű részét festett faburkolattal látták el.

1739- ben a reformátusok templomukat védelmi célból lőrésekkel ellátott magas és erős kőkerítéssel vették körül, azzal a céllal, hogyha kell, fegyverrel is megvédjék jogaikat.

Pamer Nóra régész nő az ásatási eredményeket egybevetve valószínűsítette, hogy már azelőtt is volt (egy középkori) kerítés a templom körül, hiszen itt terült el a temető (melynek volt kerítőfala), amit nem tudni pontosan mikor, de a XVIII. században már megszüntettek, mert a templom-kerítésen belüli rét kaszálása a református lelkészt illette meg. A temető megszüntetését az ásatás is igazolta, hiszen csak néhány helyen találtak sírokat nagyon mélyen a templom kerítésén belül. Kivételt képeztek a templom északi fala és az északi kerítőfal közt, valamint a sekrestye alapja közötti területen feltárt sírok. „(...) a sekrestye alapfalai közt fekvő terület, hol több egymásra rétegezett sírt tártunk fel, melyek közül néhány a sekrestye fala alá is húzódott bizonyítva, hogy csak későbbi időben épülhetett a sekrestye, mert a már használatban lévő temetőre épült.”¹⁶²

A sírokban talált pénzleletek alapján körülbelül a XVII. századig temetkezhetek a templom körüli temetőbe. Az ásatások során a sekrestye alatti egyik sírból 1538. évi veretű Ferdinánd dénárt találtak, ezért a régész nő arra következtetett, hogy 1538- ig biztosan történtek temetkezések. „(...) A Déli oldalon – a kerítés (ez a templomot körülölelő falat jelenti) és a templom között – egy ott felejtett sírból 43 éremdarabból álló lelet került elő, bőrczacskóban a csontváz mellől. A pénzek legkésőbbi verete 1592. A Veszprémi Püspöki Levéltár XIII-P./9 Jegyzőkönyv szövege szerint (1748-ban) a temetőt már nem használták: „Hic circa templum cimiterium seu sepulturam non habeant.”¹⁶³

1745- re elkészült a templom ideiglenes, református igényeknek megfelelő helyreállítása. Ezt az évszámot a templom 1966- ban elkezdett műemléki átalakítás előtt még olvasni lehetett a nyugati chorushoz (karzathoz) felvezető falépcső festett deszkái közül az egyiken. Az írás a következő volt:

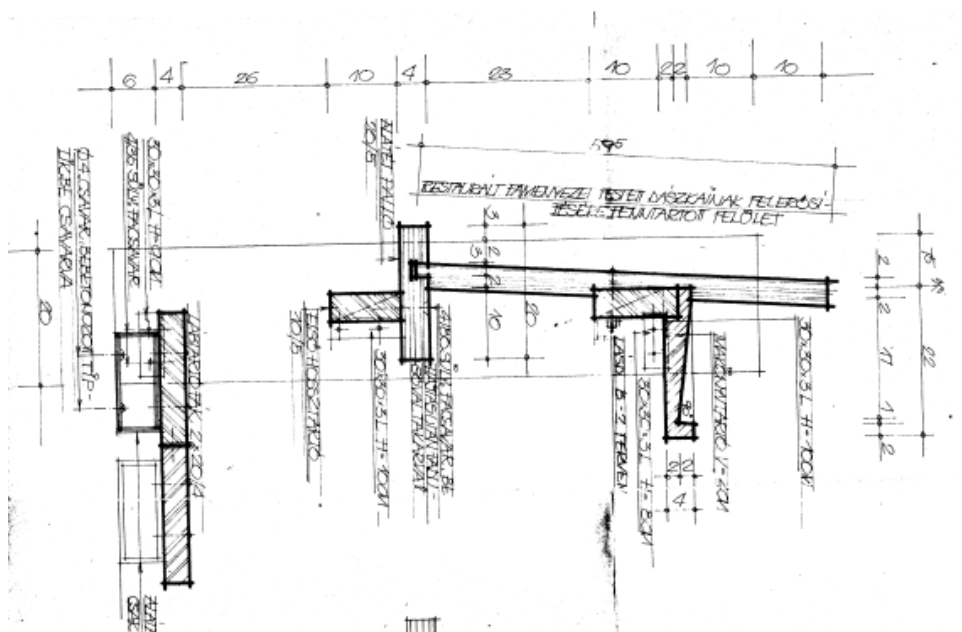
„Ez a kar megépült tiszteletes nemzetes Szent- Péteri József¹⁶⁴ uram prédikátorságában és Halászi István iskola mesterségében. Nemzetes Temassa Pál munkája. Olasz István uram öreg bíróságában. Kinek esküdtei: Szabó István uram, Kenyeres György, Móri János, Magyar

István, Sziládi István, Herczeg István, Tési István, Szentpéteri János, Herczegh Mihály, Herczegh Ferenc, Kisbíró Olasz János, esküdt Bíró Mihály anno 1745. die 9. jul 9.”

A fentiekben hivatkozott festett deszkát a helyreállítást irányító felelős építésvezető utasítására elszállították elmondásuk szerint a Laczkó Dezső Múzeumba. Ennek végrehajtásáról azonban nem található írásos feljegyzés. A templom festett famennyezetének egyetlen megmaradt része kivételesen értékes műemléket képvisel az egész Dunántúlon. Sajnálatosan a veszprémi Múzeumban nincs leltározva, nem található. A festett mennyezet és az 1745- ben elkészült nyugati karzat emlékét felidéző kazetta tehát már nincsen meg, az viszont biztos, hogy 1969 novemberében még megvolt, mert amikor Földes Cs. elkészítette a vörösberényi templom berendezési tervét, akkor a „B4” jelzésű tervrajzon a következő olvasható: „RESTAURÁLT FAMENNYEZET FESTETT DESZKÁINAK FELERŐSÍTÉSÉRE FENNTARTOTT FELÜLET”. (21. ábra) Mindez azt igazolja, hogy a famennyezet festett deszkái közül néhány a tervek elkészülésének jelzett idején még megvolt, és előkészítették a restaurálásra, hogy azt követően az új padok homlokzatán közkinccsé tehessék.

Kurucz György, a gyülekezet akkori lelkipásztora az 1981- es leltári jelentésben a régi festett mennyezet elemeivel kapcsolatosan a következőket írta:

„A már többször említett 1966- 1970- ig tartó Műemléki felújítás alkalmával a két karzatot lebontották. A még ott található egy két darabot elvitték, azzal a szándékkal, hogy restaurálják és a jelenlegi Mózes szék támlájára felszerelik. De ez nem történt meg.” Ma már nem tudjuk, hogy ez a szép gondolat, miért nem valósult meg.

21. ábra Vörösberényi református templom B 4 padterve¹⁶⁵

A reformáció sok mindenben a reneszánsz harmóniáját és az ősi egyszerűséget hozta vissza a keresztyénségbe. Véleményem szerint a formáját, az arányait és külső megjelenését tekintve pontosan ilyen a vörösberényi református templom.

A reformációban központi szerepet kapott az igehirdetés, melyet a templomon belül, többnyire valahol a középpontban a szószék, és az úrvacsorai közösség helyszínéül szolgáló, az úrasztala testesít meg. Fontos, hogy minden az igére, mint Isten szavára fókuszáljon és ne legyen bármi is, ami ettől eltereli a figyelmet. Többek közt pontosan ebből az elvi célból a protestáns templomok falát lemeszelték, egyszerűsödött a templomok belső bútorzata is.

A templom mindig a közösség találkozásának a legfontosabb helyszíne volt. Az istentisztelet, az ünnep mindig megkövetelte, hogy a közösség különös gondossággal alakítsa ki a legegyszerűbb közösségi teret is. Ezért a reformáció korában fölvirágzott reneszánsz művészet fokozatosan helyet kapott a liturgikus tér díszében a leegyszerűsödött református templomokban. Fokozatosan jelent meg például a fatábla festészet, mely a karzat mellvédlapjait és a mennyezet kazettáit díszítette.¹⁶⁶

Vörösberény mai református temploma számomra olyan, mint az a gyémántkő, amelyet sokan sokféleképpen ragadtak magukhoz, meg - és átcsiszolták, de mégis megmaradt azon szerény és egyszerű alakja, amely azt a vörösberényi foglalatában, a hegyen épített ragyogássá teszi.

Az ötödik átalakítás

1785- ben a reformátusok temploma megint rossz állapotban lehetett, mert május 24- én Szentpáli Nagy István, vörösberényi prédikátor adakozásra hívta föl a gyülekezetet a tető javítása végett.

„A mi régiségtől meg emésztett templomunknak structurája éjszakának idején széleknek öszve rontásával le szakadván, akaratunk ellen tehetetlenségünkben is, hogy az Urnak templomát megépítsük szükség...”¹⁶⁷

A továbbiakban kifejtette, hogy az építkezés már megkezdődött, de a pénz nem elég, holott a munka felénél sem tartottak. (Kredics – Lichtneckert, 1995)

A templom ötödik megújítása 1789. szeptembert 9- én fejeződött be, „Tisztelendő Senior Fábián József Úr veresberényi Prédikátorságában”, ¹⁶⁸ahogy arról egykor még a templom kőfalkerítésén található déli bejárata fölötti háromszögű keretezésben olvashattunk, és ahogy ma a torony alatti előtérből a templomtérbe nyíló rácsos ajtó felett olvashatunk. A leglényegesebb változtatása a templomon, hogy a síkfödém helyett három csehsüveg-boltozattal fedik a teret úgy, hogy egy boltszakasz fedi a szentélyt is.

Horváth József így írt erről a könyvében: „Amint a korábbiakban láttuk, 1789- ben lényeges átalakítás történt a templomon. A festett deszkamennyezet helyett bolthajtásra vették s a régi, festett mennyezetdeszkákból a kóruslépcső¹⁶⁹ oldalát alakították ki.”¹⁷⁰

A továbbiakban Pamer Nórát idézem. „A takarékosagra utal, hogy a boltozatokat a födém mennyezetnél is mélyebbre helyezték, mert így nem kellett kiegészíteni teljes magasságban a falkoronákat. A gótikus ablakok átalakítása előnytelenül változtatta meg a templom képét. Ez azonban nemcsak az építetők ízlésén múlt, hanem azon is, hogy a XVIII. században a protestáns templomok építésénél nem engedélyezték a régi műformák alkalmazását.

A református liturgiának megfelelően a szentélyt megszüntették, mit főleg a diadalív elbontásával értek el. A belső megvilágítása a boltozatok tengelyébe nyitott új barokk ablakok által történt. A Ny-i oldalon az ablaknyílásokat /a régieket/ a boltozat el is vágja s ezért befalazásuk indokolt. A D- i oldalon az egyik elbarokkosított gótikus ablak a boltozattartó pillér elé került, ezért elfalazták a másik előbbi építési korszakból származó barokk ablakkal együtt.

A boltozás által a templomtér belső magasságából sokat veszített. Ez jól látható a padlástérben megmaradt párkánytöredékekből melyre a síkfödém illetve a festett famennyezet felfeküdt, s mely mindenütt a csehsüveg- boltozatok fölött húzódik. A belső magasság biztosítása érdekében a középkori padlónívót süllyesztették. Ennek több bizonyítékát is láttuk:

- a túlságosan magasan fekvő egykori szentségfülkék elhelyezése,
- a belső ajtókeret alsó részének téglából való kiegészítése,
- a kutatóárok metszete, melyet a templom hosszában ástunk, mindenütt elvágott sírokat mutatott, ahol a csontok vagy már hiányoztak, vagy pedig közvetlen a padlószint alatt feküdtek 5- 6 cm-re.

Kibontják a sekrestye épületét is és ajtaját a K-i falon befalazzák.

Ebben az időben újítyák fel a templom körítését is és Ny-i oldalán új ajtót nyitnak. A többi változtatás a templomon későbbi időben történt. /Újabb ablakok/. A Ny-i karzatra 1795-ben, a K- ire 1899- ben kötnek szerződést. Ez utóbbi építése alkalmából hordják ki a templomból az I. román templom szint alatti alapfalait, mely munkáért a kőműves külön 18 Koronát kér.”¹⁷¹

A templom 1896- 1966 közötti időszakban

1896- ban ismét renoválták a templomot özvegy Héring Istvánné, született Kovács Zsófia egyházközségnek adott rendkívüli adományából. Thury Etele 1900 elején írt feljegyzése szerint özv. Héring Istvánné 2000 frt költséggel egy díszes orgonát és kart készíttetett. Vallásos buzgóságának már előbb is fényes tanújelét adta, hiszen három évvel ezelőtt 5000 frt- ot megérő ingatlant (egy szőlőföldet és pincét) ajándékozott az egyháznak. (Thury, 1900)

Ez a millenniumi ünnepségekre elkészült beavatkozás a templom korszerűsítése és új igényeinek kielégítése céljából történt. A templom ekkor kapott új cementlapos padlóburkolatot és egy új úrasztalát is fehér márványból. (23. ábra) A gyülekezet nemcsak egy orgonával (1899) gazdagodott, hanem az új keleti karzatnak köszönhetően jelentős számú férőhellyel is bővült a temploma. Kovács J. István szerint 1942- ben 400 férőhelyes volt ez a templom egészen 1966- ig, amikor elbontotta az akkori Műemlékvédelem a két karzatot.

Vörösberényi örömnep

1899-ben a millenniumi ünnepségekre készült el a keleti kórus és az orgona, melyről a Dunántúli Protestáns Lap 1900. évi. XI. évf. 5. számában Thury Etele számol be, aki többek közt az alábbiakat rögzítette a vörösberényi örömnepről:

„Párját ritkító örömnepet ült a vörösberényi ref. egyház január 14- én midőn új orgonáját ünnepélyesen felavatta. Nem azt akarom evvel mondani, mintha ehhez hasonló másutt nem lehetne, hanem hangsúlyozni óhajtottam a kezdő szavakkal azt a rendkívüli áldozatkészséget amelyet egy egyszerű, valóban evangéliumi özvegy, Héring Istvánné született Kovács Zsófia asszony, szívének buzgó óhaját követve, az Úr háza iránt való szeretetből tanúsított akkor, midőn Istentől vett javaiból 1200 forintért egy díszes orgonát készíttetett a vörösberényi

reform. egyház templomába és evvel feltette jócselekedeteire a koronát.” Ezen felül „a templomot díszes cementlapokkal lerakatta 800 forint költséggel-majd a templomot körülvevő kőkerítést és a lelkeszlakás kerítését tisztogattatta meg 300 forint adományával - végül, hogy mindenkinek megújuljanak fehér márványból úrasztalát készíttetett, s a templom padjait befesttette és egy keresztelő medencét is állíttatott be mintegy 200 forint költséggel. (...) Az egyház megragadta az alkalmat, hogy méltó ünnepélyt tartson az adakozásban el nem fáradt Thábita¹⁷² cselekedeteinek a gyülekezetben való hirdetésére, mert amit ez a kegyes özvegyasszony cselekedett, azt még a házak tetejéről is prédikálni kell ebben az anyagias korban. (...) Vajha minden egyháznak rendelne az Úr egy ilyen áldozatkész evangéliumi özvegyet, mint Héring Istvánnét. Szülessetek sokan!”¹⁷³ – zárta méltató sorait Thury Etele. Az ünnepi megemlékezésről írt teljes cikk elolvasható a 3. számú mellékletben.

Ekkor, 1899- ben kapta a templom az 1966. évi helyreállítás előtti formáját, vagyis azt a csehsüveges boltozatú belső teret, amelyben 1966- ig két karzat is helyet foglalt. Ezt a templombelsőt lehet látni a *Helység kalapácsa* című játékfilmben.

22. ábra A nyugati kórus és a gótikus bejárat 1965- ben

23. ábra Fehér márványból készült úrasztala

24. ábra A keresztelő medence és a templom padlóburkolata, melyet Özv. Hering Istvánné adományozott.

1939-ben építették át a templomot, tornyot, részben a bástyát, annak bejáróit, közben a régi kápolna ajtaját is¹⁷⁴ – írja Kovács J. István 1942- ben.¹⁷⁵ Ekkor épültek azok a támpillérek, melyek a templom nyugati homlokzata felől megtámasztották a D- Ny és az É- Ny-i sarkokat, valamint az É- i falszakaszt közvetlenül a szószék mögött, az attól nyugatra lévő támpillérrel egy síkban. Ebből a megerősítésből ma már csak az északi támpillér van meg, mert a sarkokat támasztó pilléreket 1966 -ban elbontották. Megjegyzés: A templom 1939 - ben épített és 1966- ban lebontott támpillérei (a toronyét kivéve) statikai megerősítés céljából kerültek az É- Ny- i illetve a D- Ny-i homlokzati fal mellé.

A templom régészeti feltárása 1966 - 1967

Ahogy arra már több utalás is történt 1966 – 1967 között végezték a templom régészeti feltárását és műemléki helyreállítását. A műemléki feltárás egészen pontosan 1966 júniusa és 1966. december 10 közötti időben történt Schönerné Pusztai Ilona építészmérnök tervei alapján. A vörösberényi református templom műemléki helyreállításáról Pamer Nóra számolt be a Műemlékvédelem Szakfolyóirat 1986. 30. évf. 2. számában.

A helyreállítás a templom XVIII. századi állapotát őrizte meg, azzal a különbséggel, hogy a reformátusok által a nyugati és keleti oldalon emelt karzatokat (a templom két rövidebb oldalán) megszüntette. A keleti oldalon a középkori szentély és mellékkápolna helyének érzékeltetésére, a járószintet közel egy méterrel megemelte. Ez volt a szentély és kápolna eredeti szintje, amelynek visszaállítása épp oly dokumentatív jellegű, mint a különböző korokból származó falnyílásmaradványok bemutatása a templom külsején.

Az 1966- ban talált leletek

A Laczkó Dezső Múzeum és az egyházközség levéltárában rendelkezésemre álló forrásanyagot sokat forgattam. Az elmúlt esztendőkből minden általam fellelhető templommal kapcsolatos fotóanyagot gyűjtöttem. Itt jegyzem meg, hogy bár kerestem a Vörösberényben végzett régészeti feltárásokkal kapcsolatos anyagokat, - gondolok itt a talált leletek fotóira, - szomorú tapasztalatként éltem meg, hogy sem a gyülekezet, sem pedig a megyei levéltárban mostanáig nem találtam. Az ásatások során többek között a következő leleteket találták:

- „S” végű hajkarikák
- Zsigmond kori quaring, dénár és parvus,
- I. Ferdinánd kori obulus és 1538- as dénár
- Lengyel Zsigmond 1599- es garasok kerültek elő e kis területről.¹⁷⁶
- Szörme fémszálas gyöngyös pártára¹⁷⁷

A szerző megjegyzése: Az alábbi képek illusztrációk!

25. ábra „S” végű ezüst hajkarika

26. ábra Zsigmond parvus

27. ábra Zsigmond parvus

28. ábra Zsigmond guartering Q-L pecs (1)

29. ábra Zsigmond kori dénár

30. ábra Ferdinánd obulus 1544

31. ábra Lengyel Zsigmond garas 1599

32. ábra Lengyel Zsigmond garas 1599

33. ábra Női viseleti rekonstrukciók Várpalotáról (Perémi Ágota nyomán) és Orosházáról (Dienes István nyomán)¹⁷⁸

Az 1985-ös földrengés

1985. augusztus 15-én helyi idő szerint 6 óra 29 perckor kipattant M 4.9¹⁷⁹erősségű földrengés rázta meg Dunántúl településeit, mely berhidai földrengés néven vált ismertté, mert „a makroszeizmikus megfigyelések alapján a rengés intenzitása Peremartonban érte el a VII-es fokozatot.”¹⁸⁰ Az utóregések egy szűk sávban, a Séd medrének környezetében keletkeztek, azon a területen, ahol a Berhidai-medence találkozik a Küngösi táblaröggel.¹⁸¹

A rengés ereje megrongálta a vörösberényi református templomot is. Ekkor nagyobb károk a toronyban keletkeztek. A repedéseket falvarrásos technikával erősítették meg.

A földrengést követően Kurucz György lelkipásztor vezetésével az 1985 – 1989 közötti időszakban egy közös összefogásnak lehettek tanúi a kortársak, ugyanis közadakozásból újjátották fel a templomot. A gyűjtés, a kárrendezés és a helyreállítás több évig eltartott. A kiadások meghaladták a gyülekezet erőforrásait, így segítségért folyamodtak. Az 1985 szeptemberétől vezetett építési napló szerint nagyobb összegben adtak adományokat nemcsak a gyülekezeti tagok, hanem belföldi és külföldi egyházközségek is támogatták a helyreállítást. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány példával szemléltetem az építési napló alapján az adakozókat. A naplót a 10. számú melléklet tartalmazza.

1985. szeptember 27. Rödinghausen- i Ev. – luth. Kirchengemeinde (Egyházközség) adománya: 200 DM, azaz 3600 Ft

1985. október 26-án Á. B. biztosítás 30.410 Ft

1986. április 6. Rödinghausen- i Ev. – luth. Kirchengemeinde (Egyházközség) adománya: 4200 DM, azaz 23.400 Ft

1986. július 27-én St. Gallen- i gyülekezet 500 Frank, azaz 12.577 Ft

1986. július 27-én Schaffhauren- i gyülekezet 100 Frank, azaz 2515 Ft

1986. július 27-én Pleysier Marika dél Afrikából 40,- Frank, azaz 1006 Ft

1986. október 10-én az Á. B. biztosítás 46.500 Ft

1968. október 15-én a Gödöllő- i öregotthon lakói „igés feliratok” eladásából 902 Ft- t adományoztak földrengéskár helyreállítás címén.

1986. október 22-én Zürichi Pálfi Mária 5000 Ft

1986. október 31-én ifj. Vörös Lajos 1000 Ft

1987. június 22-én az Á. B. biztosítás 37.733 Ft

1987. augusztus 16-án Kurucz György 1.000,- Ft

1987. szeptember 17- én a Kálvin téri református gyülekezet 20.000,- Ft

1987. október 6- án Megyei Tanács Veszprém, 50.000,- Ft

1988. december 24- én ifj. Vörös Lajos 1000,- Ft

Kurucz György bejegyzése alapján 1989. december 31- én fizették ki Tarsó Gábornak a torony megerősítési munka költségeit 63.034,- Ft értékben.

A templom 2013-ban elkészült renoválása

2007 januárjától kerültem a gyülekezet kérésére püspöki kinevezéssel a Vörösberényi Református Egyházközség lelkeszi szolgálatára. A 2006 júniusában lezárult egyházszakadás következtében három részre szakadt a gyülekezet, sokan a református egyházból is kiléptek. Egy részük Szalay Szilárd lelkipásztorral más részük az időközben ide hozott Bagoly Gyula presbiteriánus prédikátorral, harmadik részük pedig a Balatonalmádi Református Gyülekezetbe távozott. A választók névjegyzékében 2007- ben összesen 56 fizetőtag volt! Mindez alapjaiban rengette meg a gyülekezetet.

Omlásveszélyre hivatkozva Szalai Szilárd lelkipásztor bezártatta a templomot, az igehirdetés szolgálatai pedig a gyülekezeti teremben zajlottak.

Szolgálatom első hónapjaitól kezdve a gyülekezet lelki építkezésével párhuzamosan, az anyagi és dologi helyreállítás is elkezdődött.

Szakértők véleményét kikérve, megállapításra került, hogy a templom nem omlásveszélyes, így amint kitavaszkodott, a presbiterek felcipelték a meredek lépcsőkön a nehéz padokat, és újból elkezdődött a szolgálat a templomban.

Kezdetben többféle vélemény hangzott el azzal kapcsolatosan, hogy kinek a feladata a templomfelújítás. Volt, aki a város feladatának tartotta, mások a Műemlékvédelemre hárították volna, és voltak, akik a Magyarországi Református Egyházra rótták volna e bonyolult feladatot.

Amiért hálásak vagyunk, hogy végül elkezdődött a felsoroltaknak egy közös gondolkodása és együttműködése a templom felújítása céljából. Talajmechanikusok, statikusok vizsgáldtak, talajmintákat vettek, megoldási koncepciókat gondoltak végig a károsodás okainak feltárása és megszüntetése érdekében, és végül szakvéleményeket készítettek. Minden szakember az alapozás valamilyen formában történő megerősítését javasolta. 2007-ben elkészült a templom északi és nyugati falszakasza alapjainak a megerősítése, amiért Dr. Hoffmann Gyöngyi akkori alpolgármester asszony, jelenleg a város jegyzője, Szabó Imre statikus mérnök és Martinné Staszny Éva, az akkori KÖH munkatársa sokat tett. Ezeket a munkálatokat Balatonalmádi Város Önkormányzata pályázta meg a Veszprém Megyei Önkormányzatnál. Az elnyert pályázat 898 000 Ft volt, melyet a helyi Önkormányzat kipótolt egymillió Ft- ra. A Dunántúli Református Egyházkerület egymillió Ft összegű segílyt adott a gyülekezetnek. Az alapozás végösszege 2 613 945 Ft volt.

2010- 2011 év folyamán az egykori KÖH által finanszírozott geodéziai mérések eredményei nem indokolták a templom egészének aláalapozását, alácolöpözését, mint ahogy azt korábban

egyetlen megoldásként javasolták, – viszont időközben 2009 májusától kezdődően egy szélviharnak köszönhetően kiderült, hogy a tető héjazata és a fazsindely állapota drasztikusan leromlott, ezért a presbitérium elsődlegesnek a templom tetőszerkezetének felújítását tartotta szükségesnek. Még abban az évben az egyházközség az akkori Oktatási Minisztériumtól 12, 5 millió forint után- finanszírozott támogatást kapott.

34. ábra A nyugati homlokzat falrepedései

35. ábra A nyugati homlokzat falrepedései

Külön egy egész könyvet lehetne írni a felújítást megcélzó támogatás felhasználásával kapcsolatos akadályokról, bonyodalmakról, tárgyalásokról, egyeztetésekről, de most itt ez nem célozom.

2012- ben a gyülekezetnek ítélt támogatás harmadik meghosszabbításával végre elkezdődött a zsindelyezés előkészítése, 2013- ban pedig a kivitelezése.

Isten vezetését és segítségét tapasztalhatta meg 2013 tavaszán a gyülekezet, abban, ahogyan minden akadályt elhárított. Nagyon jó szakértőket, a székelyszentkirályi munkások személyében pedig kiváló szakembereket adott, akik kellő időben és minőségben dolgoztak. Mivel a KÖH (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) szakemberei előírták, hogy a templomot kézzel pattintott zsindellyel kell fedni, ezzel a technológiával viszont Magyarországon már nem készítenek zsindelyt, ezért a fedéshez és a tetőjavításhoz szükséges faanyagot a havasaljai Varságból (Erdély) hozták. Öröm volt nézni a szorgos székely munkáskezeket, és a felállványozott templomot. A 8. mellékletben látható képen a munkás hornyoló padon méretre szabja a barokk hagyma alakú toronysisakhoz szükséges zsindelyeket. Magáról a zsindelykészítésről a 9. mellékletekben olvashatunk.

Modern falvarrási technikával (Brutt Saver) kívül és belül „összevarrták” a templomhajó nyugati és keleti falsíkjának repedéseit, valamint a csehsüveges boltozatokét.

36. ábra A torony nyugati oldalán a vakolat alól előkerült repedések

Az eredeti programban ugyan nem szerepelt a homlokzatvakolat felújítása, de mivel a templomtorony felállványozása önmagában is jelentős összeg volt, ezért racionális lépésként javaslatomra ezt a munkát is elvégeztette a presbitérium. Menet közben a laza vakolatrészek leverése során derült ki, hogy a torony nyugati oldalán sokkal nagyobb a baj, mint gondolták: az így felszínre került repedések igen komoly hosszúságúak, szélességűek és mélységűek, így ezek helyreállítása során ismét a falvarrásos technológiát kellett alkalmazni. Visszahívtuk tehát a szakembereket, és megrendeltük a torony nyugati falának az „összevarrását” is. Ezek szükségeszerű helyreállítása során a már említett Brutt Saver falvarrásos technológiát alkalmazták.

Ezeket a munkákat már teljes egészében adakozásból, illetve hitelből finanszírozta az egyházközség.

37. ábra A torony nyugati oldalán lévő repedése

Gaál Ildikó Hajnalka, gyülekezeti tag és Molnárné Perus Zsuzsa szervezték meg a Magtárban azokat a jótékonysági koncerteket, melyeken Érdi Tamás és Bakos Árpád művész urak csodálatos muzsikája gyönyörködtette a jelenlévőket. Józsa Bálint ütős koncertet szervezett, Józsné dr. Virág Márta színvonalas előadásokat tartott, művész urak és hölgyek alkotásaikat ajánlották fel, mely bevételeket szintén a torony felújításához használt fel a gyülekezet. A Nők a Balatonért Egyesület tagjai szintén sokat tettek az ügy érdekében.

38. ábra Az elhasználódott zsindeletető

A templomtető javítását és kézzel pattintott zsindellyel való újrafedését László László székelyszentkirályi vállalkozó (Erdély, Hargita megye) és lelkes csapata kivitelezte. A faanyagot a Székelyvarságból szerezték be. Két hét alatt újították fel a tetőszerkezetet. A zsindelyezés költségeihez Balatonalmádi Város Önkormányzata másfél millió Ft-tal járult hozzá. A Veszprémi Református Egyházmegye 1 100 000 Ft-tal támogatta ügyünket. A Dunántúli Református Egyházkerület vezetése, másrészt egyháztagek kölcsönözték meg az egyházközséget.

2013. május 31. napjára elkészült a templom (39. ábra) egészét átfogó felújítási munka, melynek tervezése és előkészítése 2009 tavaszán kezdődött el.

39. ábra A 2013-ban felújított templom

Amikor Isten kegyelméből minden munkát elvégeztünk, és kifizettük tartozásainkat, a végösszeg meghaladta a 16,5 millió forintot.

40. ábra Akadálymentesített járda

Isten előtti hálaadással tekintünk vissza a 2014- es esztendőre is, amikor két pályázatot írtam. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával (41. ábra) a két pályázaton, összesen 12, 5 millió forintot nyert az egyházközség.

41. ábra

Ebből megtörtént a templom kerítőfalának általános javítása. A keleti falszakaszon egy kapunyílás került kialakításra. Az új akadálymentesített bejárat a keleti falszakaszon az egykori sekrestye bejáratával szemben áll. (42. ábra)

42. ábra Akadálymentes bejárat

Ettől az új kaputól a templom bejáratáig egy akadálymentes, fűrészelt vöröskő burkolatú járda készült. Első sorban hitéleti szempontból vált ez fontossá, hogy a templomban tartott istentiszteletek a babakocsival érkező kismamák, a nehezen járó idősök, valamint a mozgássérült testvérek számára is elérhetőek legyenek.

43. ábra Az akadálymentesített járda 2014- ben. Fotó: Tóth Zoltán

2015- ben ezt Balatonalmádi Város Önkormányzata összekötötte a Templom utcában elkészített parkolóval. (1. és a 44. ábra) Sor került a templomi padfűtés kialakítására, mely nemcsak rendkívül energiatakarékos, hanem esztétikai, műemlékvédelmi szempontból, és nem utolsósorban a hívek komfortérzetét figyelembevevő jelentős fejlesztés.

44. ábra: Az akadálymentesített vörösbényi református templom. Fotó: Tóth Zoltán

Továbbá megtörtént a harangok mechanikai szerkezetének generáljavítása is.

Az évek során Martinné Staszny Éva a Műemlékfelügyelet részéről, Szabó Imre statikus mérnök, valamint Kántor Miklós műszaki vezető önzetlenül segítették a templomfelújítást. Dr. Kontrát Károly államtitkár úr közbenjárt a templomfelújítással kapcsolatos pályázat ügyében, valamint szívügyének tekintette a gyülekezet orgonavásárlási törekvését is, és segítette, hogy az meg is valósuljon.

45. ábra A 2013-as felújítás utáni templombelső

46. ábra A 2013- as felújítás utáni templombelső a 60- as években megemelt padlószinttel

A vörösberényi református templom a helyi református közösség istentiszteleti helye, melynek felújításától azt reméljük, hogy jó hatással lesz a gyülekezet lelki és közösségi életére.

Az épületet, mint kiemelten védett műemléket, épített örökségünket minden évben sok turista látogatja. Mivel hajdanán Szent Márton tiszteletére építették, része a Szent Márton

útvonalnak. Az épület tehát nem csak a gyülekezet közösségi céljait szolgálja. Egyházi jellegű vonzásán túl, helyet ad hangversenyeknek, régi zenei esteknek és más kulturális rendezvényeknek is. A város szimbólumaként, Balatonalmádi minden polgára büszkélkedhet vele.

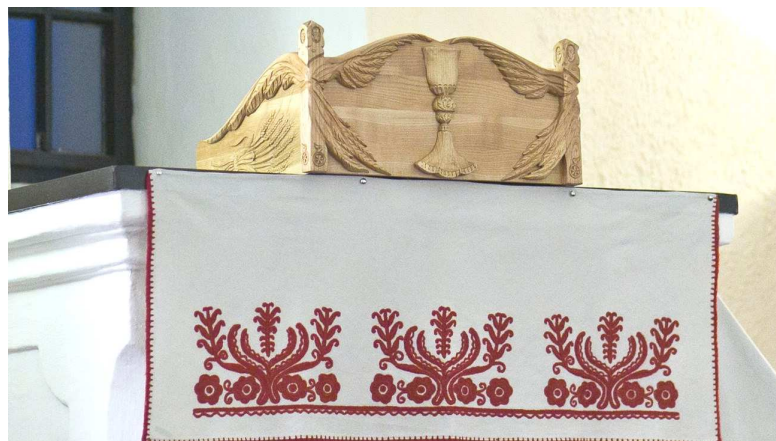
A templombelső díszítése

Templomunk központi terében az úr asztala, mögötte pedig a keresztlő medence állt, melyek özvegy Héring Istvánné adományából készültek. Thury Etele 1900-ban így ír erről:

„hogy mindenek meg ujuljanak fehér márványból urasztalát készíttetett, a templom padjait befestette s egy keresztlő medencét is állíttatott be mintegy 200 frt költséggel.”¹⁸² (47. ábra)
Jelenleg a keresztlőmedence tartóoszlopa a Mózes pad (papi szék) mellett foglal helyet egy XI. századi oszlopmaradványon. Az úrasztalát, a szószéket és a Mózes- padot díszítő széki mintázatú varrottasokat az egyháznak 1989- ben adományozta Dr. Kurucz György történész esküvője alkalmával az ő nagymamája. (49. ábra)

47. ábra: Úrasztala, Mózes-pad, keresztlő medence

48. ábra: Meleg Antal által faragott bibliatartó; Fotó:Pászti György

49. ábra: A széki mintázatú terítők

Az orgona

Jelenleg nincs adatunk arról, hogy 1900-ig milyen liturgikus hangszereken kísérték az egyházi zenét, viszont azt tudjuk, hogy az ezredfordulóra orgonát akartak építtetni. A Vörösberényi Református Egyházközség presbitériuma 1895 óta készült arra, hogy az istentiszteleteket orgonaszó kísérje. A „*ev.ref. egyház gondnoki számadás jegyzőkönyve*” (1868 – 1928.) 1895-ben a 8- as és 10- es kiadási tételek mellett összesen 1350 forint kiadást mutat „*kőmíves és ácsnak*” megnevezéssel. Más évben, 1896-ban „*Ács és kőmívesnek*” 222 forintot fizettek ki hátralék címén. Ezek a munkálatok a templom felújítási költségei voltak, ami Thury Etele beszámolója szerint 1600 forintba került. Ugyanakkor azt is mondja, hogy 1896- ban özvegy *Héring Istvánné* (57. ábra) egy „kart”¹⁸³ építtetett, amelyre majd az orgona került. A keleti karzat (55. ábra) elkészítéséhez és a templom cementlapokkal¹⁸⁴ történő burkolására az özvegy 800 Ft- ot adományozott. (Thury, 1900)

A vörösberényi templom orgonája *Kerékgyártó István* debreceni orgonaépítő mester alkotása, ami a vörösberényi presbitériumnak címzett 1904- ben írt leveléből (51. ábra) is kiderül. A mester egy hirdetést (50. ábra) tett közzé a Dunántúli Protestáns Lap tizenegyedik évfolyam 1902. augusztus 26-án megjelenő 34. számában, amiben tudatja, hogy az 1892- ben alapított műhely¹⁸⁵ alkalmas a kor kívánalmainak megfelelő orgonák elkészítésére, a minőségről kezeskedik és az egyháza érdekét szem előtt tartva kedvezményes áron dolgozik. Megjegyzi, hogy a dunántúli ev. ref. egyházkerületben még csak egy éve (1901) hogy dolgozik, de már négy orgonát elkészített, és pedig Vár- Palota, Szilas- Balhás, Negyed (Nyitram.), Vörösberény orgonáit. Lásd az 50. ábrát! A kiadási tételeknél Kerékgyártó István orgonaépítő mester neve 1899- ben bukkan fel a 13. sorszámú kiadási tétel alatt, „Kerékgyártó úr orgona készítő Veszprémbe szállításáért egy forintot fizetnek ki. A 100. sorszámú kiadási tétel alatt ez olvasható: „Kerékgyártó Urnak egy ajánlott kézpostás levél küldetett” 25 krajcár értékben. A 116. sorszámú kiadásnál: „Orgona szállításkor költség 70 krajcár”. A 120. sorszámú kiadásnál: „Orgona szállításkor Kocsis Sándornak fuvar” címén 1,- Ft, 20 krajcárt fizettek. Ez a fuvardíj a kifizetések sorszámozásában a „Karácsonyi ünnepi követnek”, azaz teológiai hallgatónak a 119. sorszámmal kiadott adománya után következik. „Új karnál számkirakó vásárlására” 40 krajcárt fizettek ki a 127. sorszám alatt. „Orgona felavatási komuniókor kenyérért” 75 krajcárt fizettek ki a 128. kiadási tétel alatt.

Orgona építészeti műterem Debrecenben,
Dorabos-utca 7. sz. (A collegium mellett.) Alapítottatott
1892-ben.

Teljesen e célra épített helyiségemben építek bármily nagyságu és a mai kor kívánalmatainak megfelelő orgonákat, melyeket állító termemben elkészíthetek teljesen s azokat átvizsgálás után, megrendelési helyökre szállítom s pár nap alatt beállítom.

Munkám jószágáról kezeskedik azon nagyrabecsült pártfogós, hogy évente 10–15 ev. ref. egyháznak szolgáljak munkámmal s magam is, mint református vallású, egyházam érdekét tartva szem előtt, ugy az árákban, mint a kivitelben a teljes megbízhatóságra törek szem.

Elvállalok régi orgonák javítását, átalakítását és hangolását.

A dunántúli ev. ref. egyházkerületben még csak egy éve, hogy dolgoztam, de munkámmal elértem azt, hogy hamarosan négy egyházban állítottam új orgonát és pedig *Vár-Palota, Szilas-Balháds, Negyed (Nyitram), Vörös Berényben.*

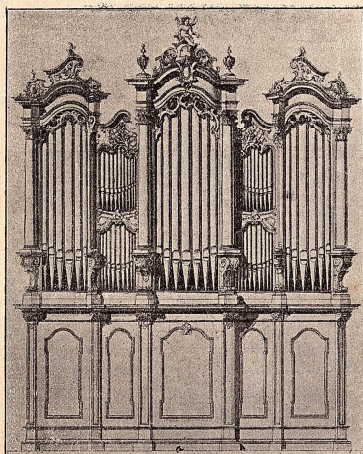
A Nagytiszteletű s Mt. Egyházi Elöljáróság szíves pártfogását tisztelettel kérve maradtam

Kerékgyártó István,
orgona-készítő.

50. ábra Kerékgyártó István hirdetése 1902. augusztus 26.

Mindebből azt a következtetést vonjuk le, hogy 1899 végére elkészült az orgona. Ekkor már készen állt az új keleti karzat is, özvegy Héring Istvánné adományából. A Kerékgyártó István által épített új orgona avatására 1900. január 14-én került sor, amit Thury Etele beszámolójából tudunk meg.

„Párját ritkító örömnünnepet ült a vörösberényi ref. egyház január 14-én midőn új orgonáját ünnepélyesen felavatta. Nem azt akarom evvel mondani, mintha ehhez hasonló másutt nem lehetne, hanem hangsúlyozni óhajtottam a kezdő szavakkal azt a rendkívüli áldozatkészséget, a melyet egy egyszerű, valóban evangéliumi özvegy, Héring Istvánné született Kovács Zsófia asszony, szívének buzgó óhaját követve, az Ur háza iránt való szeretetből tanúsított akkor, midőn Istentől vett javaiból 1200 forintért egy díszes orgonát készíttetett a vörösberényi reform. egyház templomába és evvel feltette jócselekedeteire a koronát. Az egyház megragadta az alkalmat, hogy méltó ünnepélyt tartson az adakozásban el nem fáradt Thábita¹⁸⁶ cselekedeteinek a gyülekezetben való hirdetésére, mert a mit ez a kegyes özvegy asszony cselekedett, azt még a házak tetejéről is prédikálni kell ebben az anyagiasság korban. (...)Vajha minden egyháznak rendelne az Ur egy ilyen áldozatkész evangéliumi özvegycet, mint Héring Istvánné! Szülessetek sokan!”(Thury, 1900)

KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN

ORGONA ÉPÍTÉSZETE

DEBRECZENBEN, DARABOS-UTCZA 7-IK SZÁM ALATT

(A COLLEGIUM MELLETT, SAJÁT HÁZ.)

ALAPÍTOTT 1893-BAN.

ALAPÍTOTT 1893-BAN.

Debreczen, 1904. November 2.

Nagykövetség

Csomak Ferenc és családja

Vörös Bercs.

Er idekérő kérésre annyira igénybe vett minden
erőmet, hogy alig alig tudtam elégelni az
orgonák, és itt Debreczenben is ahol én gondoltam,
és itt vannak az orgonák, és a kőművesek haladtak
a nagy orgona, mivel javításához nem jutottam
időre. - Az egész nyarat vidéken töltöttem én is,
s még most is 28. éghet van hátra, ahova menni
kell, és minden van Vörös Bercs is és még a hó
fogamán még két emberem ada, és most már itt
vannak a dunántúli orgonákban October 1-je óta.

Kérem azért türelmetlen lenni minden hosszúság
van vége, de szeretnék látni, hogy minden jó állapot
mellé is egyszerre végeznék mindenütt teljes lehetetlen.

Mivel az idekérő kérésre elemi és apás és nem az orgona
hibájából ered, az a kérem a Mt. Előjárásigaz hogy
munka be végeztével belátásom szerint visszajárjak.
Köszönettel felelek a kéremre és köszönettel veszem

Megadom teljes kifizetéssel
Kerékgépjáró István

51. ábra Kerékgépjáró István fejlődés levele

Alig készült el az orgona, néhány évre rá már problémák adódtak vele. 1904-es szárazság miatt javíttatni kellett. Az orgona készítője türelmet kért és megértést, mivel nem győzték a sok munkát. (51. ábra)

52. ábra: A vörösberényi orgona 1956- ban a keleti karzaton

53. ábra: Kerékgyártó István¹⁸⁷ egymanuálos 7 regiszteres orgonája Vörösberényben 1956-ban; Kántor: Németh Lajosné sz. Csonka Irén

Az egymanuálos, 7 regiszteres orgona Kerékgyártó István¹⁸⁸ debreceni orgonakészítő műve, sorban a negyedik volt a Dunántúlon. Csonka Ferenc lelkeszsége idejében, özvegy Héring Istvánné (1822- 1900. január 29.)¹⁸⁹ született Kovács Zsófia adományából 1899-ben készült el és 1200 forintba került.¹⁹⁰Itt jegyzem meg, hogy 52. ábrán látható orgona és az építőmester

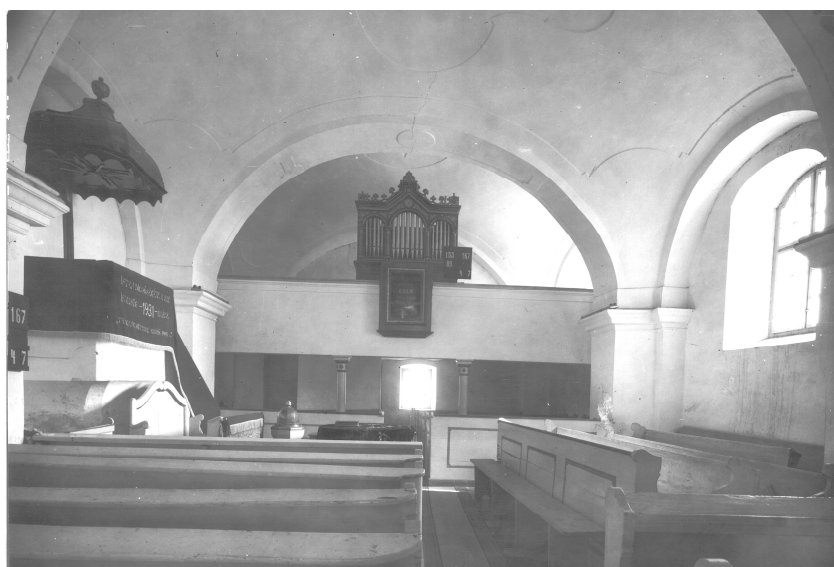
céhfejléces levelén (51. ábra) látható orgonája magukon hordozzák a mester jellegzetes stílusjegyeit.

Az 1970- ben befejeződő műemléki feltárást és templomfelújítást követően, mivel elbontották a karzatokat, az orgona kikerült a templomból. Egy ideig a lelkészi lakás pincéjében volt. Hogy ne menjen tönkre, az akkori presbitérium határozata alapján, eladták a dunakeszii református egyházközségnek, ahol az orgona átépítésére került sor (54. ábra). Az akkori OMF a 60- as évek során végzett templom renoválása során elbontatta a karzatot, így az orgona kikerült a templomból. A gyülekezetnek nem volt pénze az orgona újjáépítésére, bővítésére, ezért eladták. Így ír erről *Kurucz György*, a gyülekezet lelkésze az 1981- es leltári jelentésben: „Modern újjáépítésére a gyülekezetnek nem volt módja, így mint használhatatlant eladtuk a Dunakeszi ref. egyházközségnek 20 000 Ft- ért. Ez egy 7 változatú, ebből egy pedálsor volt.” Az eladási árat megtoldották, és harmincezer forintért egy NDK gyártmányú LINDHOLM márkájú harmóniumot vásároltak.

1972- ben ismeretlen szakemberek az egymanuálos vörösberényi orgonát felállították a Dunakeszi református templomba, 1976- ban pedig kétmanuálosra bővítették. A gyülekezet korábbi (1825- ös) késő barokk orgonájával építették össze. A vörösberényinek az orgonaházát nem tartották meg, csak az orgonaszerkezetét használták fel. Így küllemében már nem lehet ráismerni. Lásd az 54-es számú ábrát!

54. ábra A hajdani vörösberényi orgona átépítve Dunakeszin

55. ábra Templombelső keleti karzata orgonával 1966- ban

56. ábra Özvegy Héring Istvánné portréja (olajfestmény) 1899

Kurucz György lelkipásztor idejében, amikor az orgonát a Műemlékvédelem elbontatta, előkerült egy olajfestmény, az adományozó özvegy portréjával (56. ábra). A festmény Debrecenben készült 1899- ben és Kovács I. nevű festő kézjegyét tartalmazza. Különlegessége ennek a munkának az, hogy „Krisztusábrázolást” takar. Egészen pontosan egy árnyalak látható, aki az özvegy mögött úgy áll, hogy látszik a válla és a feje az állától fölfelé. (57. ábra). Adott megvilágítás esetén jól látható, ahogyan egymásra tevődnek az emberi alakok. A szándékosság, véletlen, vagy az idő és a felhasznált anyag kölcsönhatásában a gondviselés munkáját szemléljük? Nem tudom! De azt igen, hogy Héring Istvánné mennyei Ura példáját követte, „aki (...) Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem megüresítette önmagát, szolgai formát vett fel (...).”¹⁹¹ Hasonlóképpen Héring Istvánné sem tekintette zsákmánynak a maga tehetőségét, ezért

Krisztushoz hasonlóan ő is mindenét szétesztotta, vagyonát a Vörösberényi Református Egyházközségnek adományozta.

57. ábra Özv. Héring Istvánné portréja, mely mögül áttetszik egy Krisztusalak

A vörösberényi református gyülekezet mai orgonája

A Vörösberényi Református Egyházközség 2012- ben jutott arra az elhatározásra, hogy új orgonája legyen. Varga Áron kántor vezetésével és szervezésével az évek során számos jótékonyági koncertet szerveztünk. Művészek, kórusvezetők, kórustagok önzetlenül vettek részt a gyűjtésben azáltal, hogy színvonalas koncerteken szolgáltak. Köszönet érte! Továbbá köszönetet kell mondanunk az Emberi Erőforrások Minisztériumának a 6, 5 millió Ft- os anyagi támogatásért.

A program megvalósítása során gondosan és felelősen vizsgáltuk meg egy épített sípos orgona beszerzésének kérdését.

A presbitérium sok vívódás után a kiváló digitális orgona beszerzése mellett döntött, ugyanis épített orgonára nem volt elég pénz, ezért nem akarta adósságba vinni a gyülekezetet.

Balatonalmádi kerítőfallal körbevett református temploma a városnak frekvenciált turisztikai helye, ahova több zenei program is szerveződik. Az új orgona nemcsak a gyülekezet liturgikus céljait szolgálja, hanem minden tekintetben alkalmas a zenés programok bővítésére, hiszen bármely orgonamű lejátszható az új hangszeren.

58. ábra Hárommanuálos Viscount Ouverture típusú koncertorgona

Az új három manuálos digitális orgona nemcsak a vörösberényi gyülekezetet, hanem a várost is gazdagította. A kommunikációt illetően célunk, hogy sok orgonaművész szolgálati lehetőségnek tekintse és játékaival bekapcsolja Balatonalmádit is az orgonazenét megismertető, megkedveltető és közkinccsé tevő települések sorába. Az új orgona paramétereit tekintve olyan hangszer, amelyen bármely kor orgonára szerzett műve előadható, megfelelő intonálás esetén korhű hangzással.

Nem utolsó sorban méltó hangzással és hangerővel szolgálja az istentiszteleti liturgiát is, hangot adva az igei üzenetnek és a hozzá kapcsolódó érzületnek.

Gyülekezetünk évek óta régi zenei estéket szervez. Szándékunk az elkövetkezendő évek során színvonalas orgonakonzertek szervezése. Célunk nemcsak az orgonamuzsika népszerűsítése, hanem a közösségépítés is.

Viscount Ouverture típusú koncertorgona (58. ábra) és egy darab V50s típusú hangfal beszerelése történt meg.

Figyelembe véve a templom műemlék jellegét, a beépített hangrendszer sokkal inkább tiszteletben tartja azt a célt, hogy a templomtér eredeti megjelenését ne befolyásolja a telepített hangszer, hiszen ebben az esetben a falra nem kerül a megjelenést befolyásoló tárgy. Megjelenése is az archaikusabb jelleget követi, köszönhetően a húzóregiszter váltóknak és a faborítású korhű billentyűzetnek.

A templomszentelő és orgonaavató istentisztelet

A templomszentelő és orgonaavató istentiszteletre 2014. december 7-én került sor. Az ünnepi alkalmon zsúfolásig megtelt a templom. Ebből az alkalomból Meleg Antal kézzel faragott bibliatartót (48. ábra) adományozott a templom javára.

Szabó Beatrix pápai teológus a következő képen számolt be az eseményekről:

„TEMPLOMSZENTELÉS ÉS ORGONAAVATÁS VÖRÖSBERÉNYBEN

Fotó: Loósz Róbert

Advent második úrnapiján, 2014. december 7-én tartotta templomszentelő és orgonaavató ünnepi istentiszteletét a Vörösberényi Református Egyházközség. Az ünnepi alkalmon zsúfolásig megtelt a templom a Balatonalmádiból és környékéről érkező vendégekkel, résztvevőkkel. Balatonalmádi város képviselőjében Keszey János polgármester úr volt jelen.

A hálaadó istentiszteleten házigazda lelkipásztor köszöntését követően a gyülekezet egy szívvel énekelte a „Várj ember szíve készen!” kezdetű adventi éneket. A dicséret üzenete betöltötte a templomot, mert „fényt, éltet hozva” jön „a Hős, az Úr” és végre „megtört az ősi átok (...)!” A templomszentelő igeolvasás és imádság szolgálatát a Veszprémi Református Egyházmegye esperese, Kuti Géza, illetve Köntös László, a Dunántúli Református Egyházkerület lelkesi főjegyzője végezte.

Isten igéjét Steinbach József, a Dunántúli Református Egyházkerület püspöke hirdette a 34. zsoltár 9. verse alapján: „Éreztétek és lássátok, hogy jó az Úr! Boldog az az ember, aki hozzá menekül.” Püspök úr arra emlékeztette a gyülekezetet, hogy Isten hatalmának és kegyelmének bizonyítéka az, hogy ezen a napon összejöhetünk és hálát adhattunk a vörösberényi Árpád-kori templom megújulásáért és a gyülekezet új orgonájáért. A zsoltáros szavai arra indítanak, mondta, hogy dicsérjük Urunkat, és értelmünkkel is lássuk be, hogy jóságos Urunk van, majd eszerint éljünk. Kálvin szavait is idézte, miszerint az emberi élet egyetlen értelme Isten dicsőítése; minden egyéb jó ebből fakad. A zsoltáríró felszólít, hogy folyamodjunk az Úrhoz és merítsünk az Ő jóságából, amely körbevesz. Miután pedig felfedeztük az Úr jóságát és töltekeztünk belőle, adjuk azt tovább istenfélelemben. Az istenfélelem pedig mindig emberszeretettel párosul, ezért ne gondoljunk rosszat, ne szóljunk rosszat, és ne tegyünk rosszat embertársainkkal - emelte ki püspök úr igehirdetése végén.

A prédikáció után Huszár Pál, a Dunántúli Református Egyházkerület főgondnoka foglalta az imádat lelkületével tovább adott ige koszorújába az ünneplő gyülekezetet köszöntését. „Örüljete az Úrban mindenkor; ismét mondom, örüljete!” - idézte a Fil 4: 4 versét. Elmondta, örömteli kötelessége a hálaadó istentiszteleteken való részvétel, amikor egy-egy templom megújulásáért adnak hálát. Ezek az alkalmak azt fejezik ki, hogy az adott gyülekezet tudja a szemeit a „hegyekre emelni”. Főgondnok úr köszönetet mondott a gyülekezet lelkipásztorának, presbitériumának, gondnokának és mindenkinek, aki pénzáldományaival vagy bármi más módon, nem utolsósorban imádságával, hozzájárult a templom felújításához. Kérte a minden kegyelem Istenét, hogy a vörösberényi templom legyen mindig tele, ahogy ezen a szép napon is, valamint lelki öröm- és erőforrássá tudjon lenni mindenkor ez az összetartozás.

Faust Gyula, a Vörösberényi Gyülekezet lelkipásztora a hálaadásra való meghívás kapcsán mutatott rá arra, hogy az, ami itt és most történik maga a hálaadás. Ezután örömmel számolt be a hosszú éveket felölelő előkészítő és kivitelező munkákról. Felsorolta mindazoknak az áldozatos segítségét, akik nélkül a templom felújítása nem készülhetett volna el, és az új orgonát sem sikerült volna megvásárolni. Elmondta, pénz nélkül vágtak bele az omladozó templomépület felújításába, de a közös ügy érdekében nem csak az intézményeiben megjelenő egyház, hanem az egész város megmozdult, felekezetre való tekintet nélkül. Isten kegyelméből, csakis így sikerült a templom általános felújítását, akadálymentesítését, padfűtését és ráadásként új orgonája megvásárlását is adventi ajándékként megünnepelnünk, mely beruházások és fejlesztések forintban kifejezett értéke közel 30 millió forintot tesz ki.

A gyülekezet lelkipásztora boldogságát fejezte ki aziránt, hogy a hálaadó istentiszteleten a több helyről, de különösképpen a városból érkező ünneplők egy testként voltak jelen, mert „egy az ügyünk”, - hangsúlyozta.

Nagy megtiszteltetésként élte meg, hogy részese lehetett ennek a csodálatos összefogásnak. Az istentisztelet végén Szotyori Nagy Gábor orgonaművész J. S. Bach d-moll toccata és fugájával avatta fel a gyülekezet új orgonáját.

Az ünneplés ezután szeretetvendégséggel folytatódott a közeli Kultúrházban, ahol a gyülekezet asszonytestvérei készítették el az állófogadás ízletes étkeit. Hála legyen Urunknak, hogy a Vörösberényi Református Templom nemcsak orgonaszó kíséretével, vagy szemet gyönyörködtető „aranyos” ragyogásával, hanem immáron a felújított harangjaival is hívogat az Isten dicsőítésére!”

Klenódiumok

59. ábra XVI. századi kelyhe

Az 59. ábrán a vörösberényi XVI. századi kelyhe látható. Valószínűsíthető, hogy ez volt az első úrvacsorai kelyhe a gyűlekezetnek. Aranyozott ezüstkelyhe, melynek hatkaréjos peremes talpa áttört pártá. Szára hatoldalú, tetején szintén áttört pártá, mely leveles, és a négy égtájnak

megfelelően elhelyezve angyalfejes gyönyörű megmunkálásban folytatódik. Talpán V. B. E. bevésés található.

Valószínű, hogy ennek a XVI századi kehelynek a mintájára készítették 1817- ben öntött rézből a ma is használatos úrvacsorai nagykelehet. Felirata a következő: V. B. E. 1817. A REFORMATIOÉRT VALO HÁLÁDATOSSÁGBÓL. (60. ábra)

60. ábra Kerub/angyal arcú kehely a XIX. századból

Az úrvacsorai kiskelyhet, idős Györffy Lajos nemesvámosi lelkész adományozta házasságkötésük 50. évfordulója alkalmából. (61. ábra). Talpa szélén felülről a következő felirat olvasható: „Györffy Lajos és Szabó Lenke 1922 – 1972 házasságkötésük alkalmára.”

Az úrvacsorai kenyérosztó tányér aranyozott ezüst. Felirata: V.B.E. Külső átmérője 145 mm, pereme belső átmérője: 85 mm. Súlya 90 gr. (61. ábra)

Az úrvacsorai kenyeres tál (61. ábra) Cseresnyés József adománya 1955- ből, amely egy kb. 136 éves herendi porcelán. Virág és lepke mintás. Alakja ovális. Hátulján ez a felirat olvasható: „K. Anton in Herend.

61. ábra A ma használatos úrasztali kegytárgyak

62. ábra A keresztelő kancsó a tányérral

A gyülekezet ezüst próbajellel és P.F. monogrammal ellátott keresztelői kancsója a 62. ábrán látható. 1934- ben Szabó János presbiter molnár mester adományozta a gyülekezetnek gyermekek keresztelese alkalmából. A keresztelésnél használatos ezüstözött vörösréz tálat (62. ábra), Nt. Györffy Lajos lelkész adományozta 1972- ben Kurucz György születésnapja alkalmából.

A 63. ábra egy ón, öntött hengeres testű kannát ábrázol, melynek füle „S” alakú. Lapos fedelén a következő bejegyzés olvasható: T. N. SZ. P. J. E. S. O. L. CSÉNÁLTATTAK EZEKET A KANNÁKAT Ao. 1745.

63. ábra Vörösberényi ónkanna 1745-ből

43. A lovasberényi református egyház fedeles ónkupája 1793-ból.
Fauser Mátyás budai öntő műve.

44. A lovasberényi református templom »Verese« ónkupája 1793-ból.
Fauser Mátyás budai öntő műve.

64. ábra: Fauser Mátyás ónkancsói¹⁹²

Az úrvacsoraosztó kancsó vagy borkiöntő, barna színű mázas cserép, népi kézműves munka. (65. ábra) Füle kérdőjel alakú, kiöntőcsőre szív alakú, gondosan megművelt munka. Gyűrűs övekkel díszített, oldalán pedig a következők állnak: „A BERÉNYI SZENT EKLÉSIJA SZÁMÁRA 1810- be”.

A zöld színű mázas cserép a XIX. század második feléből való. (66. ábra) Szintén kézműves munka. Ujjtámaszos füllel, kiöntőcsőrrel készült, belül barna mázas. Gyűrűs övvel díszített.

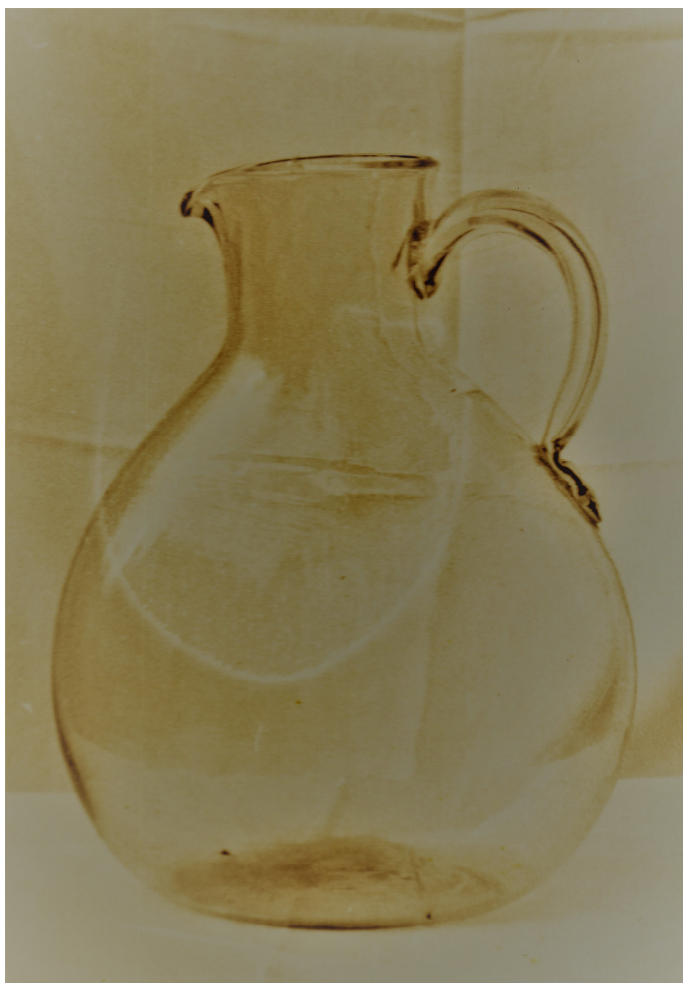

65. ábra Borkiöntő kancsó 1810- ből

66. ábra Úrvacsoraosztó kancsó a XIX. századból

Az 1981- es leltári jegyzék szerint a gyűlekezetnek volt egy formába fúvott üveg úrvacsoraosztó kancsója (67. ábra) lapított kis kiöntőcsőrrel, íves szalag füllel. Ez sajnos ma már nincsen meg. Pótlására a gyűlekezet a 61. ábrán látható üvegkancsót használja.

67. ábra A gyűlekezet egykori, formába fúvott üveg borosztó kancsója

68. ábra Mathias Fauser¹⁹³ által ónból készített úrvacsorai kenyeres tányér Vörösberényben

A 68. ábrán látható úrvacsorai kenyérosztó tányérja ónból készült, melynek készítője Mathias Fauser ötvösmester volt. Kialakítását illetően öntött ón, vésett. Lapos, kerek forma. Kissé homorú peremének széle sima. Díszje a peremen vésett félkoszorúban, és egy „I P” monogramot visel. Korát tekintve valószínű, hogy a borosztó ónkancsóéval azonos (1745) lehet.

A fenékén mesterjegy van: hiányos, de jól azonosíthatóan a Budán 1774 és 1804 között dolgozó ónöntőmester jegye látható. (69- 70. ábrák)

69. ábra: Egy Johann Fauser monogram¹⁹⁴

70. ábra Mathias Fauser monogram a vörösberényi kenyérosztó tányéron

Záró gondolatok

Az elkészült kézirat a rendelkezésre álló rendkívül gazdag forrásanyagból építkezett, melynek más- más szempontból történő feldolgozása a jövőre nézve igen hasznos lenne.

A Reformáció Emlékbizottság 2015- ben a reformáció 500 éves jubileumára készülve az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő révén pályázatot írt ki. Ennek a pályázatnak része ez a kézirat. Köszönet érte!

A református közösségek világszerte a reformáció 500 éves jubileumára készülve 2017- ben emlékezni fognak. Az említett esztendő tehát egy olyan stációja református közösségeinknek, amikor számba vesszük múltunkat, jelenünket, jövőnkre való tekintettel pedig reménységgel vagyunk.

E jelenlegi munkának semmiképpen nem volt célja kiélezni a felekezetek közötti ellentétet, inkább a leírt tények alapján kívánta megközelíteni a vörösberényi református gyülekezet történetét templomának történetén keresztül. Az egyes korokban a templom sorsát mindenképpen meghatározta, hogy mely felekezet gyakorolta a tulajdonjogot felette. Így saját ízlésének, elképzelésének megfelelően építette vagy építtette át.

A kutatók véleményei olykor nem egyeznek, olykor ellentmondanak egymásnak, ami a templom átépítésének idejét, korszakolását illeti.

Illesse köszönet a Lackó Dezső Múzeum, a Veszprém Megyei Levéltár, a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, a Pápai Református Gyűjtemények munkatársait!

A gyönyörű és értékes fotókat, melyek önmagukért beszélnek, köszönöm Tóth Zoltánnak, Varga Zoltánnak, Németh Máriának, S. Lukács Emőkének!

Köszönet a vörösberényi református gyülekezetnek, presbitériumának, családomnak, a feleségemnek, kiknek támogatása és segítsége nélkül nem készülhetett volna el ez a munka!

Kíváncsinos lenne, ha ennek a kornak történész szakértői széles körben befogadhatóvá és közkinccsé tehetnék azoknak a levelezéseknek tartalmát, üzenetét és építésünkre szolgáló tanulságát, mely munka felülmúlja e kézirat kereteit.

Szívből kívánom, hogy az elkezdett munka legyen ösztönző, valamint legyen olyan folytatása, amely a jelenünkre és jövőnkre fényt vetítő múltfeltárás közös célját megkoronázza!

Felhasznált irodalom

1. *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995.
2. Balatonalmádi Városi Önkormányzat 16/2005. (VII.7.) rendelete a Helyi Építési Szabályzatról
3. Bellaagh Aladár: *Pázmány Péter válogatott munkái*, In. Remekírók Képes Könyvtára, Budapest, 1909.
4. BERZEVICZY KLÁRA: *Egyházak és vallás a török kori Magyarországon- németnyelvű útleírások tükrében* In. Nyelv, Lelkiség és Regionalitás a Közép - és Kora Újkorban, Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság – Kolozsvár, 2013.
5. Biblia: Józsué könyve 6. fejezet
6. *Dunántúli Egyházleírások a XVIII. századból* In. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa 2002.
7. *A Dunántúli Református Egyházkerület Prédikátorai és rektorai I. 1526-1760*, In. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2009.
8. Czeglédi Ilona: *BERHIDA A középkori és a barokk templom*, In Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 612. szám 1999. 6. p. 17. p.
9. Építési napló 1985 szeptemberétől In. Vörösberényi Egyházközség Levéltára
10. Földesi Cs.: *Vörösberényi Ref. Templom Berendezési Terve*. Budapest, 1969.
11. Földváry Antal: *A magyar református egyház és a török uralom* – Budapest, 1940.
12. Genthon István: *Magyarország Művészet Emléke 1. Dunántúl Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalata*, Budapest, 1959.
13. Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001.
14. Hudi József: *Fábián- emlékkönyv*, Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2002.
15. Ilon Gábor: *Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe*. Segédkönyv a főiskolák történelem szakos hallgatói számára. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Történelem Tanszék, Szombathely, 1993.
16. John W.O' Malley: *A jezsuiták története Joyolai Szent Ignáctól napjainkig*, JTMR – Jezsuita Kiadó, 2015
17. Kertész Zsófia: *Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban* Szakdolgozat, Debrecen, 2011.
18. Dr. Kováts J. István: *Magyar Református Templomok I.* Főszerkesztő Dr. Kováts J. István Theol. professzor egyházkerületi főjegyző, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1942.
19. Kredics László- Lichtneckert András: *Balatonalmádi és Vörösberény története*, Almádiért Alapítvány (Balatonalmádi) , 1995.
20. Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002.
21. Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai I.* BKL Kiadó Szombathely, 2013.
22. Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 157. p.

23. Olajos Teréz: *Az avar továbbélés kérdéséről A 9. SZÁZADI AVAR TÖRTÉNELEM GÖRÖG ÉS LATIN NYELVŰ FORRÁSAI* In. Tiszatáj - LV. évf. 11. sz., 2001. november - EPA
24. Országos Levéltár: Helytartótanácsi Levéltár. Acta Relig.
25. Richard Wurmbrand: *Útban a csúcsok felé (száz meditáció)*, Stephanus Kiadó (Literature Service POB 721, CH-8280 Kreuzlingen Switzerland) 1990.
26. Pamer Nóra: *Régészeti dokumentáció 1966.* In. „Bakonyi Múzeum Régészeti Adattára Itsz. 7142/ 11.”
27. Pamer Nóra: ÁSATÁSI NAPLÓ 1966. július 12. kedd. In Vörösberényi Református Templom Régészeti Dokumentáció 1966. Bakonyi (ma Laczkó Dezső) Múzeum Régészeti Adattár 7142/3. Budapest, 1966. december 10.
28. Pamer Nóra: Jelentés a vörösberényi /Veszprém m/ ref. templom 1966- évi feltárásáról. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal ([Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ](#)) TERVTÁRA 0962/5. Budapest 1967. április.
29. Pamer Nóra: Jelentés a vörösberényi ref. templom 1966. évi feltárásáról, In Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtár Itsz. 09562/ 6 o. Ma Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ 1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.
30. Dr. S. Perémi Ágota: *Avarok, honfoglalók...Veszprém megye régészeti emlékei az avar kortól a 10 – 11 századig.* In. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2005.
31. Péter Katalin: *A vallásügy a bécsi békében, „Frigy és békesség legyen...”.* A bécsi és zsitvatoroki béke (szerk. Papp Klára- Jeney- Tóth Annamária), Debrecen, 2006.
32. Sch. Pusztai Ilona és Pámer Nóra: *Vörösberény Református Templom* In. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 617. szám. Kiadja a TKM Egyesület az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából, 1999.
33. Thaly, Kálmán: *Dunántúli hadjárat 1707-ben;* hadtörténelmi tanulmány, eredeti, kézirati kútfőkből merítve. Budapest, Tettey Nándor és Társa, 1880.
34. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 617. *VÖRÖSBERÉNY.* Kiadja a TKM Egyesület az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából. Budapest, 1999.
35. Thaly Kálmán: *Dunántúli Hadjárat 1707-ben.* Budapest. 1880.
36. Thury Etele *Vörösberényi örömnép* In. A Dunántúli Protestáns Lap 1900. évi XI. évf. 5. szám.
37. *Történelmi Világlasz,* Budapest, 2001.
38. Tusor Péter: PÁZMÁNY PÉTER ESZTERGOMI ÉRSEKI KINEVEZÉSE (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610- es évek derekán). In. Századok A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata 2014. 148. évfolyam 5. szám. 1084- 1085 p.
39. VESZPRÉM, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ. Itsz. 09562. 1. p.
40. *Veszprém Megye Régészeti Topográfiaja,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
41. Vörösberényi Református Egyházközség levéltára: Vörös- berényi ev.ref. egyházközség, Jegyzőkönyv III. Db. Laposa Dániel r. lelkész, és Kun János Gondnok hivataloskodásuk idejében 1877^{dik} évben.

Online irodalom

1. Bérczi Szaniszló, Bérczi Zsófia, Bérczi Katalin: Ismeretterjesztő kifestő gyermekeknek és szüleiknek. <http://www.federatio.org/tkte/Kazettas.pdf>
2. Debreceni Déri Múzeum:
http://library.hungaricana.hu/pdf/MUZE_MEGY_HAJB/MEGY_HAJB_DERI_1995_1996.pdf/slice?pg=388&to=412
Csurgó Bernadett és Kiss László Egyházi szerepek – politikai pozíciók A két világháború közti református elit történet-szociológiai vizsgálata, 97.p. <http://www.tarsadalomkutatás.hu/kkk.php?TPUBL-A-778/kotojelek2002/TPUBL-A-778.pdf>
3. Fauser János (öntömester, ónműves; Fauser Mátyás ónműves fia) 1804- 1847.
<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00020/adat026.htm>
4. Hun- Reng Magyarország Földrengési Információs Rendszere.
http://www.foldrenges.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=36:1985-augusztus-15-berhida-m49-imaxvii&catid=3&Itemid=11
5. Huszár Lajos: Éremlelőhelyek Veszprém megye területén, 152- 153. p.
http://epa.oszk.hu/01600/01610/00001/pdf/vmm_01_1963_09_huszar.pdf
6. Huszár Lajos: Éremlelőhelyek Veszprém megye területén In. A VESZPRÉM MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI I. 1963.
http://epa.niif.hu/01600/01610/00001/pdf/vmm_01_1963.pdf
7. Katolikus Lexikon: <http://www.lexikon.katolikus.hu/V/Vörösberény.html>
8. Kertész Zsófia: *Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban* Szakdolgozat, Debrecen 2011. 7. p.
http://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozat/1698/kertesz_zs_1698.pdf
9. Kovács Dániel: *Évezredes kerek titok*, In. <http://hg.hu/cikkek/varos/14321-evezredes-kerek-titkok>
Liutprandus Cremonensis: *Liber de rebus Ottonis*. In: J. Becker (szerk.): *Scriptores rerum Germ.* 41, 6. fejezet, 162. p. www.brepolis.net
10. Miklós Zoltán: *Hagyományörzés vagy kényszerfoglalkozás?* In. *Isis - Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 7. (2008.) - EPA, 9- 10. p.
11. Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 158. p.
http://epa.oszk.hu/01600/01610/00008/pdf/vmm_08_1969_14_nemeth.pdf
12. Néprajzi Múzeum Online Gyűjtemények:
http://public.neprajz.hu/neprajz.01.03.php?as=38170&kr=C_350_%3D%22Pest%20vm.%22
13. Pest- Budai Ónműves Emlékek
http://epa.oszk.hu/02100/02120/00007/pdf/BPTM_TBM_07_112-141.pdf
14. PÜSPÖKI NAGY PÉTER A TÉNYEK EREJÉVEL Válasz Dr. Peter Ratkos, Dr.Sc. vitairatára a germánok, szlávok, avarok és nagymorvák Csehszlovákia területét érintő több fontos kérdése ügyében. Második rész. <http://www.magtudin.org/Puspoki%202.htm>
15. Valter Ilona: *A Balatonfüred- temetői templomrom feltárása és helyreállítása* 159. p. In [A Veszprém megyei múzeumok közleményei](#) vol. 11 (1972).
16. Veress D. Csaba: *Kálvölgy története II. rész* 312. p.
http://www.epa.uz.ua/01600/01610/00018/pdf/vmm_18_1986_12_veress.pdf

MELLÉKLETEK

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

Kováts J. István: *Magyar Református templomok Budapest, 1942.* 483. p.

Várpalota (Veszprém m.) 950 lelkes anya-
egyház 700 ülőhelyes temploma 1785-ben
épült 3 harangja van. Orgonája 6 regiszteres.
Úrasztali edényei: 2 kehely (egyik 1771-ből),
aranyozott tányér, 4 ón kanna és keresztelesi
készlet. Márvány úrasztalát készítette Nagy
Gáborné sz. Komáromi Julianna. Lelkipásztor:
Hölgye Endre.

Veszprém (Veszprém m.) 1802 lelkes anya-
egyház 830 ülőhelyes temploma 1784-ben épült,
3 harangja, orgonája van. Úrasztali edényei:
2 cinkanna, ezüst és aranyozott kanna, 2
arany, egy ezüst és 30 kis ezüst kehely, tálcá-
val. A templom környéke parkozott. A temp-
lomtelket Pázmándy Sámuel és Roboz Mihály
ajándékozták. Lelkipásztor: Boda József.

Vilonya (Veszprém m.) 348 lelkes anya-
egyház 600 ülőhelyes temploma valamikor
római katolikus kápolna volt, a XI. vagy XII.
században épült; 1720—28 közt a középső ha-
jával bővítették, majd 1796-ban hozzáépítet-
ték a tornyot. A templomot 1930—31-ben re-
noválták. 2 harangja, harmoniuma van. Úraszt-
ali edényei: 2 kanna (egyik 1713-ból) 2 kehely
(egyik 1797-ből) és kereszteledevények. A temp-
lom környéke parkozott. Hajda Gyula lelki-
pásztor és neje fehér márvány úrasztalát aján-
dóztak. Kálmán János volt presbiter házát
az egyháza hagyta s ez részben a templom
tatarozására is szolgál. Lelkipásztor: Hajda
Gyula.

Vörösberény (Veszprém m.) 479 lelkes
anyaegyház 400 ülőhelyes temploma műemlék.
Eredetileg római katolikus kápolna volt. 1270—
1311 közt épült. Jelenlegi alakját 1612—14-
ben nyerte. A templomot először 1745-ben újí-
tották meg, amint a kórus festett deszkáján le-
het olvasni: »Tiszteletes Nemzetes Szentpéteri
József Urám Prédikátorságában... Anno 1745
die 9. juli.« Második megújítása 1789-ben tör-
tént, Tisztelendő Senior Fábián József Ur ve-
resberényi Prédikátorságában. 1895-ben megint
renoválták a templomot és legutóbb 1939-ben
építették át a templomot, tornyot, részben a
bástyát, annak bejáróit, közben a régi kápolna
ajtáját is. A templom nyugati oldalán olyasféle
kő látszik, amit a hajtós-ágyú korszakában
használtak. A bástya déli kapuján és északi fa-
lán két Veszprém felé mutató lőrés van. Ezt
és a kenesei templomot nem is tudta elfoglalni
soha a veszprémi püspök, hiába szálltak ki a
királyi assessorok. — Három harangja van. Or-
gonája 7 regiszteres. Régi úrasztali edényei kö-
zött van 2 aranyozott kehely, 2 tányér és cin-

Veszprémi egyház úrasztali edényei

kanna 1745-ből, keresztelekanna és cserép
korsók. A templom környéke parkozott. Az or-
gonát özv. Hering Istvánné, sz. Kováts Zsófia
adományozta. Lelkipásztor: Koszorus László.

Zánka (Zala m.) 177 lelkes anyaegyház
153 ülőhelyes temploma 1796-ban épült. 2 ha-
rangja van. Úrasztali edényei között van egy
cín tányér 1796-ból: dr. Arenstein József bécsi
egyetemi piarista tanár 1865-ben aranyozott
ezüst úrvacsorai kelyhet és kenyér-osztó tá-
nyért ajándékozott az egyháznak. Lelkipásztor:
Szűcs János.

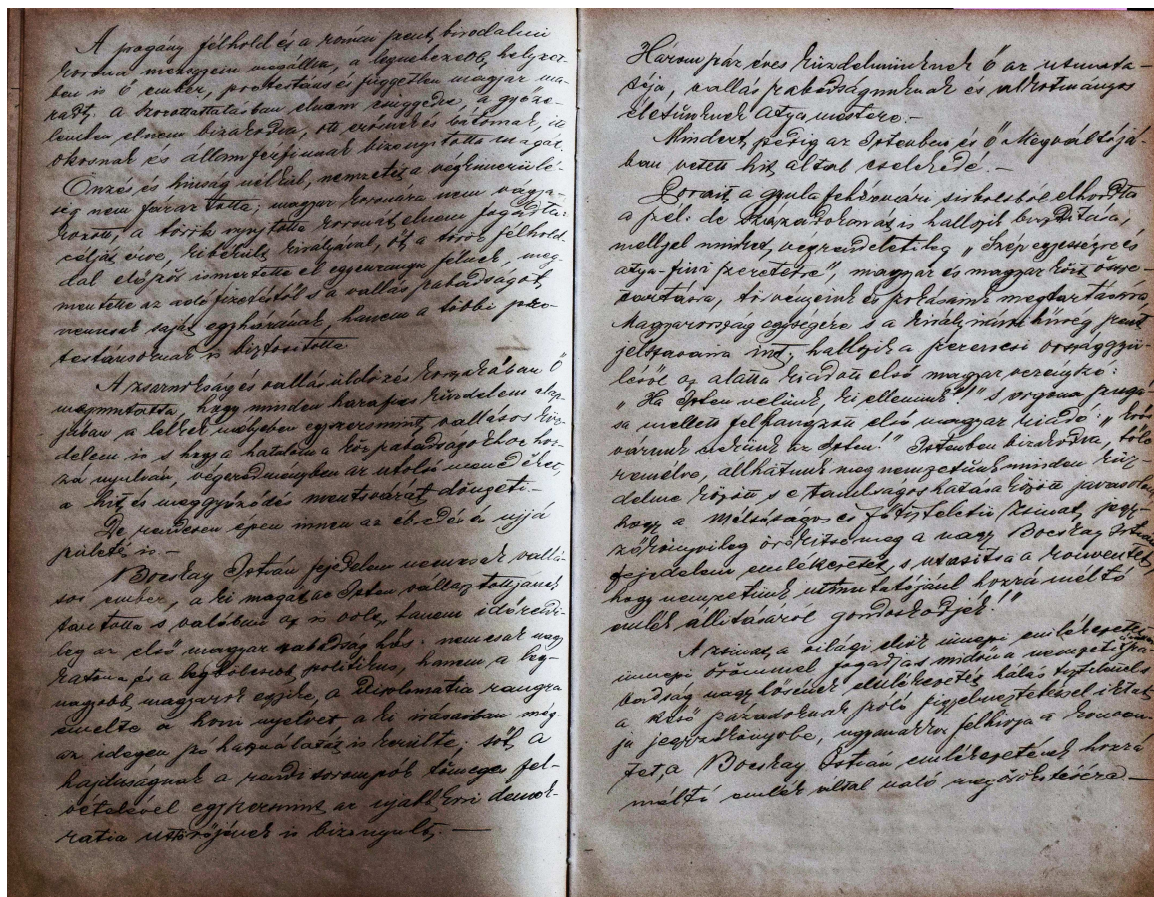
*Toronydís a (II. Lipót idejében épült) veszprémi
templom tornyáról, a veszprémi múzeumban*

2. SZÁMÚ MELLÉKLETEK

Bánffy Dezső, az egyetemes konvent világi elnökének ünnepi megemlékezése a bécsi béke 300. évfordulója alkalmából

[illegible][illegible]

Bánffy Dezső, az egyetemes konvent világi elnökének ünnepi megemlékezése a bécsi béke 300. évfordulója alkalmából (Az előző oldal folytatása)

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

A Dunántúli Protestáns Lap 1900. évi XI. évfolyam 5. számában megjelent Thury Etele megemlékezése a vörösberényi orgonaavató ünnepről

Vörösberényi örömnép

„Párját ritkító örömnépet ült a vörösberényi ref. egyház január 14-én midőn új orgonáját ünnepélyesen felavatta. Nem azt akarom evvel mondani, mintha ehhez hasonló másutt nem lehetne, hanem hangsúlyozni óhajtottam a kezdő szavakkal azt a rendkívüli áldozatkészséget, a melyet egy egyszerű, valóban evangéliumi özvegy, Héring Istvánné született Kovács Zsófia asszony, szívének buzgó óhaját követve, az Ur háza iránt való szeretetből tanúsított akkor, midőn Istentől vett javaiból 1200 forintért egy díszes orgonát készíttetett a vörösberényi reform. egyház templomába és evvel feltette jócselekedeteire a koronát. Az egyház megragadta az alkalmat, hogy méltó ünnepélyt tartson az adakozásban el nem fáradt Thábita cselekedeteinek a gyülekezetben való hirdetésére, mert a mit ez a kegyes özvegy asszony cselekedett, azt még a házak tetejéről is prédikálni kell ebben az anyagi korban.

A vörösberényi egyház, mint refor. egyházaink legnagyobb része szegény a földi javakban, de tagjai lélekben buzgók, ám ez elég erős fegyver lenne, ha a kísértő folyvást nem környékeznék őket. De azért hitükhöz való ragaszkodásuknak fényes tanujelét adták ezelőtt három évvel, midőn templomukat mintegy 1600 forint költséggel megújították. Özvegy Héring Istvánné ekkor egy szőlőföldet és pincét ajándékozott az egyháznak, mely 5000 forint értéket képvisel. Szíve vonzalmát követve Kerékgyártó István debreceni orgonakészítővel egy orgonát készíttetett 1200 forintért, melyet, hogy be lehessen a templomba állítani, egy kart építtetett abba előbb, s a templomot díszes cement lapokkal lerakatta 800 forint költséggel, - majd a templomot körülvevő kőkerítést és a lelkész lakás kerítését tisztogattatta meg 300 forint adományával - végül, hogy mindenkinek meg ujuljanak fehér márványból úrasztalát készíttetett, s a templom padjait befestette és egy keresztelő medencét is állíttatott be mintegy 200 forint költséggel. Egész sorozata az áldozat-hozatalnak, melyet gyors egymásutánban ez a valóban evangéliumi özvegy hozott az Úr oltárára, s most amikor az orgona először szólalt meg, méltó volt a hivek öröme az ünnepélyhez.

Már kora reggelen a vidék minden részéről gyülekeztek, s csakhamar látni lehetett, hogy ünnep van minden háznál: a lélekben együtt örvendezők ünnepe. Tíz órakor vonultunk a díszes templomba, melynek bejáratánál az Isten ígését szomjuhozó nagy közönség egész sorfalat képzett, s a templom zsufolásig megtelt áhítatoskodókkal. A 74. dicséret két első versének elénekélése után *Jákói Pál* hajmáskéri lelkész, egyházm. tanügyi bizottsági elnök az Ur asztala mellé állt és megható hasonlatokban párhuzamot vont a joppebeli Thábita és az áldozatkész vörösberényi özvegy között, egyenként rá mutatva és megnevezve a tett áldozatokat. Szónoki lendülettel előadott szép beszédével nagy hatást ért el s végül méltatta az orgonát. S miután buzgó imádsággal az örökkévaló oltalmába ajánlotta a neve magasztalására készült díszes művet: felhívta a felkért szakértőt az orgona megszólaltatására. Ekkor Kurucz István litéri tanító valóban művészi praecisitással játszani kezdett azon egy gyönyörű, az összes hangokat tökéletes összhangba hozó praeludiumot s látni lehetett az örömkönyeit a szemekben, s orgona kísérettel énekeltük a CL. zsoltárt; 2 vers elhangzása után *Csonka Ferenc* helyi lelkész a szószékbe ment és a CL. zsoltár 1. 3. 4. 5. versei felett elmélkedvén, meghatva mutatott rá az egyház nagy jóltevőjére, s igen helyesen állította például az áldozatkészségben. Ezután alulírt kis gyermeket keresztelt meg, végül *Nyikos Kálmán* esperes

ur alkalmi szép beszéddel hívogatta az elfáradtakat és megterhelteket a kegyelem asztalához, mellyel a szép ünnepély véget ért.

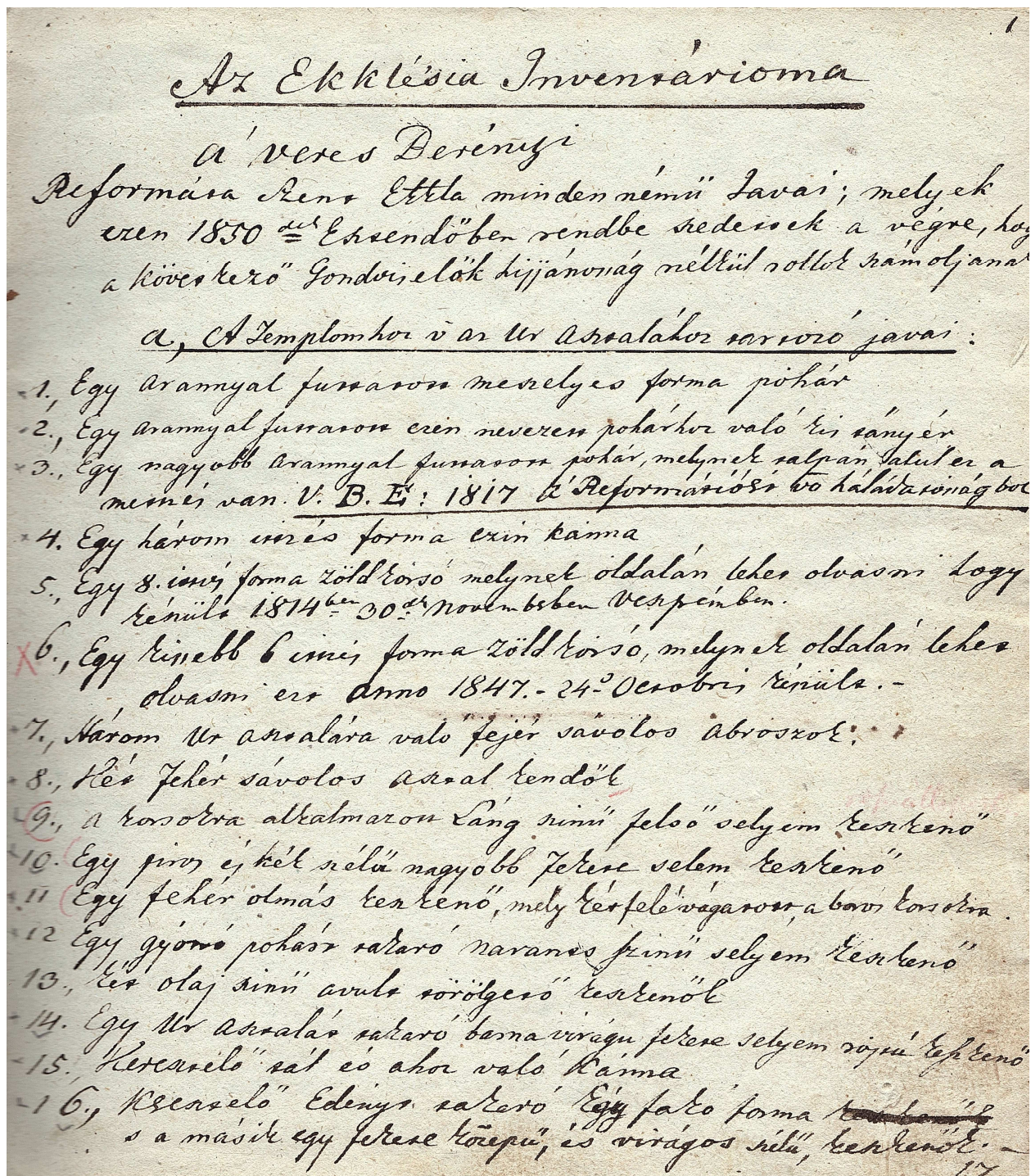
Mivel a jótéteményben el nem fáradó özvegy betegsége miatt nem vehetett részt az ünnepélyen, esperes ur vezetése alatt elmentünk palástosan hozzá, hol meghatóan tolmácsolta esperes ur az egyház háláját.

Vajha minden egyháznak rendelne az Ur egy ilyen áldozatkész evangéliomi özvegyet, mint Héring Istvánné!

Szülessetek sokan!” THÚRY ETELE

4. SZÁMÚ MELLÉKLET

Egy 1850- ből való leltári jegyzék első oldala

5. SZÁMÚ MELLÉKLETEK

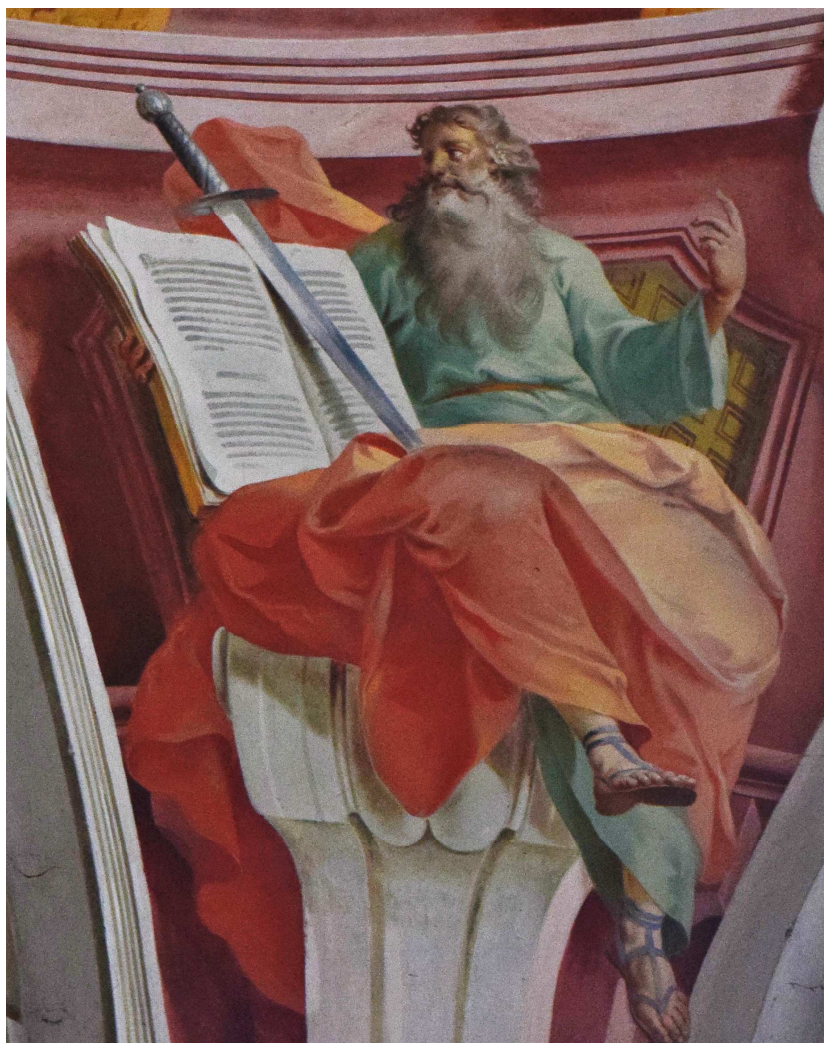
A vörösberényi Szent Ignác templom reneszánsz ábrázolású freskói

1. 5.1 melléklet Szent Ignác halála; Fotó: Faust Gyula

2. 5.1 melléklet A lefejezett Keresztelő Szent János; Fotó: Faust Gyula

3. 5.1 melléklet Szent Pál, mártíromságának eszköze: kard; Fotó: Faust Gyula

4. 5.1 melléklet Szent Péter és kulcsok hatalma; Fotó: Faust Gyula

6. SZÁMÚ MELLÉKLET

7. SZÁMÚ MELLÉKLET

XII. századi pillér maradványai

8. SZÁMÚ MELLÉKLET

A zsindelyek hornyoló padon történő méretre szabása a helyszínen

A zsindelyek vésővel történő méretre szabása a helyszínen

9. SZÁMÚ MELLÉKLET

Miklós Zoltán: *Hagyományörzés vagy kényszerfoglalkozás?* In. Isis - Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek 7. (2008.) - EPA, 9- 10. p.

„(...) Zsindelykészítés

A székelyföldi zsindelykészítés több évszázados hagyományra tekint vissza, hiszen a földrajzi- természeti adottságokhoz igazodva, a fenyőerdőkkel övezett települések, tanyák kézművesei jövedelem- kiegészítés céljából hasítottak zsindelyt. Mi több, az adózás is általában abban a terményben történt, amiből az illető vidék bővelkedett. Történelmi források tanúsága szerint az udvarhelyszéki Zetelaka már Bethlen Gábor idejében meghatározott mennyiségben volt köteles leszállítani zsindelyt. A szóban forgó kézművesség korabeli fontosságát és megbecsült voltát mi sem példázza jobban, mint az erről 1655-ben Oroszhegyi Mihály deák által *Az Fenyőfanak hasznos voltáról, Es a Sendely tsinálóknak kellemetes és hasznos munkájokról való Histyória* címmel írt könyve.

Az erdélyi zsindelykészítésről tehát már a 17. század elejéről vannak adataink, ami nem zárja ki a kézműves ágazat sokkal korábbi elterjedését. Orbán Balázs figyelmét sem kerülte el a havasaljai falvak eme foglalkozása, s Oláfalú, valamint Parajd mellett, a fent már említett Zetelaka termelőképességét tekintette kimagaslónak: „egy nagy gyár- falu, hol minden ház egy zsendely műhely”. Ezen témára reflektáló szakirodalmi összesítésre Molnár István vállalkozott, aki a Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara Jelentéseivel is példázta a mesterség jelentőségét. Sabján Tibor pedig kihangsúlyozza, hogy bár a mesterséget hivatalosan mindig a háziipar körébe sorolták, a hegyvidéki területeken a zsindelykészítés iparszerű méretekben folyt. Régen a zsindelykészítés ideje elsősorban télre korlátozódott. Az őszi betakarítás után fogtak hozzá, s a tavaszi mezőgazdasági munkák megkezdéséig ez képezte a fő foglalatosságot. Napjainkban, e székely ősfoglalkozásként számon tartott kézművesség szervesen összefonódik a havasaljai falu, Varság nevével, ahol a 16 colos (43 cm) hosszú zsindely az általános. Ennek előállítására az idős fenyőfa a legalkalmasabb, életideje is hosszabb, s akár harminc évig szolgálhat a ház héjazataként. A bükkfából hasított, méreteiben nagyobb dránicának itt is már csak az emlékét őrzik.

Mára a zsindely iránti kereslet tucatnyi varsági mesterembernek biztosít megélhetést. A Tálásbérce nevű falurészben lakó T. A. családi hagyományként örökölte a zsindelyhasítás technológiáját. Ennek nyomatékosításaként szolgál a férfiágon örökített, 1848- as évszámmal datált hornyolópad is. A család életterét övező agrárkörnyezet az önellátó gazdálkodást sem

tette lehetővé. A havasi legelők kedvezőek az állatállomány élelmezésére, de nem mutatkozik lehetőség a szálas gabona vagy egyéb ipari növények termesztésére. Erőfeszítések árán sem lehetséges a kellő mennyiségű gabona megtermelése, így egyre inkább az erdőgazdálkodás és zsindelyhasítás származtatta a család jövedelemforrását. Az alkalmazott hagyományos technológia révén, a szóban forgó kézműves a lehető leghosszabb életidejű zsindelyt képes előállítani. A módszer lényege a zsindelyleveleknek – a fenyőfa szálai mentén történő – kézi hasításában rejlik. Az így készített zsindelylevelek könnyedén levezetik a vizet, melynek előnye az, hogy ezeket nehezebben itatja át a (téli) csapadék, ami a későbbi korhadásukat eredményezi. A munkafolyamat könnyebbé tétele érdekében a legtöbb (varsági) kézműves a levelek hasítását esztergapadon végzi. Ezáltal lehetetlen a hosszanti rostok mentén történő hasítás, azaz már nem érvényesül a fa természetes vízvezető képessége, tehát a termény kevésbé ellenálló, így a fedélzet korai károsodása következik be.

A mesterség- bemutatóval egybekötött kiállítás megnyitón igyekeztünk szemléltetni a kézi munkaerővel végzett zsindelyhasítás minden mozzanatát, így elsődlegesnek bizonyult egy tradicionális munkamódszert ismertető kézműves bevonása. (...) Az időigényesebb és nagyobb erőráfordítást igénylő technológia nem csak néprajzi szempontból jelentett attrakciót, hiszen nyilvánvaló, hogy az előállítási folyamat gépesítése a minőség rovására történik. T. A. sem a hagyományőrzés jegyében döntött a kézi munkavégzés mellett, hanem ezáltal igyekszik válaszolni a piac kihívásaira, s a technológiából származó előnyt ismerő vásárló klientúrát kiszolgálni. Napjainkban az alkotó–befogadó viszonyt főként a befogadó ízlései modellálják, s ez alól az iparművészeti, vagy kézműves termékek sem képeznek kivételt. A fenti esetben azonban ésszerű kölcsönösséggel szembesülünk, amelyet alapvetően a racionalitás éltetett. (...)”

10. SZÁMÚ MELLÉKLET

Építési napló 1985 szeptemberétől

Földmunkálat munkadíj épületünk 2 sorozatára felosztott

Tételszám	A fizetés ideje	Építési napló MEGNEVEZÉS 1985 szept.-től.	Bevétel		Kiadás		Elkönyvelve			
			forint	f	forint	f	Szám- adás	cím	rovat	tétel- szám
								a l a t t		
	1985	Áthozat:								
1	sept 21	Chikány Béla (Vác)	510	0						
2	okt 5	Csapari Endre (Göd.)	510	0						
3	13	Falmer Edit (B. fűzfő)	1000							
4	20	Di. Mohos János Bpnt	2000							
5	26	A.B. bástya	3000	10				OTK-tér	30.410	
6	27	Rödinghauseni R. eph.	3600							
7	27	Fülöp Gyula sz. fűzfő	510	0						
8	31	Reuch. rf. eph.	300							
9	dec 23	Falmer János rf. fűzfő	510	0						
10	23	Komló János	1000							
1	23	Maria és János Fülöp	1000							
2	nov. 11	Magyarai Sándor (Fülöp)	1000							
3	11	Gombai rf. eph.	1700							
4	20	Thodor János János	1000							
5	20	Gödöllői munkások (Báthonyi)	4500							
6	1986 jan 3	Mohos János	1000							
7	épt. 6.	200. János János	1000							
8	19	Rödinghauseni R. eph.	4100	0						
9	aug 12	Mohos Sándor	2000							
20	aug 3	Thodor János és János Schuster	2000							
1	júli 27	St. Gallen János János	1105	717						
2	27	Schaffhauseni - János János	250	5						
3	27	Pleyer János János	1000	6				OTK-tér	42.698	+2 Ft
4	okt 10	A.B. földmunka	4650	0				- - -	46.500	
5	15	Gödöllői Értékesítő János János	900							
6	22	Pálfi János János	5000							
7	31	János János	1000							
8	1987 juni 22	A.B. földmunka munkások	377	133				OTK-tér	37.733	
9	aug 16	Thodor János rf. eph.	1000							
30	sept 15	Templombíró János János			3595	7				
		Átvitel	6531	43	3595	7				

Ref. Sajtó 313. r. sz. - SZÖVORG Ny.

Tételszám	A fizetés ideje	MEGNEVEZÉS	Bevétel		Kiadás		Elkönyvelve			
			forint	f	forint	f	Számadás	cím	rovat	tétel-szám
								alatt		
		Áthozat:	65'214'3		35'957					
31	1987 Aug 17	Templomtétel bérleises javítás			650					
2	17	Thalántói gál Dpnt	20'000							
3	okt 6.	Magyar Tanszék Veszprém	50'000							
4	30	Lélekhez bérlet jár a postán			2'911'72					
5	nov 11	Thalántói Dpnt Veszprém	1'000							
6										
7		Am. Szék 2	3'621'43		6'577'9					
8		Thalántói:	6'577'9							
9		Maradvány:	17'046'4							
0										

Jegyzetek:

¹ „Gulyáskommunizmus”-nak Magyarország 1962– 1989 közötti korszakát nevezik.

² Vö.: *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 102. p.

³ Vö.: *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 103. p.

⁴ Uo. 102- 103. p.

⁵ Vö.: Uo. 102. p.

⁶ Vö.: *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 106. p.

⁷ A 4/6. számú lelőhely átnyúlik a vörösberényi határba is. 1903 előtt Somodri J. telkén, a pince fala mellett két csontváz került elő edénymellékletekkel, amelyek IV. századiak.

1911- ben Plank K. telkén, kb. 1,5 m mélyen római sírra akadtak, amelyet szétdúltak. A múzeumi ásatás során két újabb sír került elő, az egyiket azonban a telektulajdonos nem engedte kibontani. A kibontott másik sír külsőleg ovális formájú volt. Belső falait 1 cm vastagságban simára vakolták, feneke pedig 8 téglával volt kirakva. Tetejét 3 db. durván faragott vörös homokkő lap fedte. A benne lévő csontváz jobb kezénél 8 db. bronzpénz volt, Valens, Valentinianus és Gratianus veretei. A fej mellett egy kis üvegedény cserepei heverték. A szomszédos Bodor- telken építkezés közben falakat találtak. Innen került elő egy IV. századi, vörös homokkőből faragott, leveles oszlopfő, amelynek négy oldalán maszkos emberfő helyezkedik el.

A Lokhegyről származik még egy vörös homokkő oszlopláb és egy leveles oszlopfő.

1911- ben a Plank- féle telken előkerült római temető felett Laczkó Dezső avar sírokat talált.

1975 decemberében szőlő aláfordatásakor nagy mennyiségű római kori edénytöredéket találtak.

⁸ Veszprém megye régészeti topográfiája, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. 262. p.

⁹ Veszprém megye régészeti topográfiája, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. 262. p.

¹⁰ Balatonalmádi Városi Önkormányzat 16/2005. (VII.7.) rendelete a Helyi Építési Szabályzatról.

¹¹ Veszprém megye régészeti topográfiája, Akadémiai Kiadó, Budapest 1969. 263. p.

¹² http://hvg.hu/tudomany/20100526_veszprem_avarkori_temeto

¹³ Az MTI által készített riportot a HVG május 26-án (16: 35) közölte.

¹⁴ Ilon Gábor, a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) Nyugat- dunántúli Regionális Irodájának vezetője

¹⁵ http://mult-kor.hu/20100527_haboritatlan_avarkori_temetore_bukkantak_veszprem_mellett

¹⁶ http://mult-kor.hu/20100527_haboritatlan_avarkori_temetore_bukkantak_veszprem_mellett

-
- ¹⁷ Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 157. p.
- ¹⁸ Dr. S Perémi Ágota: *Avarok, honfoglalók...Veszprém megye régészeti emlékei az avar kortól a 10 – 11 századig*. In. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 2005. 3. p.
- ¹⁹ Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 153. p.
- ²⁰ Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 157. p.
- ²¹ Dr. S Perémi Ágota: *Avarok, honfoglalók...Veszprém megye régészeti emlékei az avar kortól a 10 – 11 századig*. In. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém 2005. 6. p.
- ²² Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 153. p.
- ²³ Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 154. p.
- ²⁴ Olajos Teréz: *Az avar továbbélés kérdéséről A 9. SZÁZADI AVAR TÖRTÉNELEM GÖRÖG ÉS LATIN NYELVŰ FORRÁSAI*. In. [Tiszatáj - LV. évf. 11. sz., 2001. november - EPA](#), 51. p.
- ²⁵ PÜSPÖKI NAGY PÉTER *A TÉNYEK EREJÉVEL* Válasz Dr. Peter Ratkos, Dr.Sc. vitairatára a germánok, szlávok, avarok és nagymorvák Csehszlovákia területét érintő több fontos kérdése ügyében. Második rész.
<http://www.magtudin.org/Puspoki%202.htm>
- ²⁶ Ebben a tényben, hogy az oklevél megfogalmazója nem a közhasználatú Provincia vagy Marcha Avarorum elnevezést alkalmazta, erős helyi névhasználati hatásról tett tanúságot. Mégpedig arról, hogy 860- ban a meglévő (erre utal a jelen idő (avarok helyi neve Wangar. A magyar népnévvel való kapcsolatára lásd OLAJOS TERÉZ: *Adalék a (H)ung(a)ri(i) népnév és a késői avarkori etnikum történetéhez*. Antik Tanulmányok. Budapest 1969. 87- 90. p.
- ²⁷ PÜSPÖKI NAGY PÉTER: *A TÉNYEK EREJÉVEL*
http://www.magtudin.org/Puspoki%202.htm#_ftn27
- ²⁸ Németh Péter: *Újabb avar kori leletek a történeti Veszprém megyéből*, 158.p.
http://epa.oszk.hu/01600/01610/00008/pdf/vmm_08_1969_14_nemeth.pdf
- ²⁹ Vö. Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai* I. BKL Kiadó Szombathely, 2013. 8. p.
- ³⁰ Vö. Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai* I. BKL Kiadó Szombathely, 2013. 9. p.
- ³¹ Liutprandus Cremonensis: *Liber de rebus Ottonis*. In: J. Becker (szerk.): *Scriptores rerum Germ.* 41, 6. fejezet, 162. p.. www.brepolis.net
In Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai* I. BKL Kiadó Szombathely, 2013. 8. p.
- ³² Kertész Zsófia: *Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban* Szakdolgozat, Debrecen 2011. 7. p.
http://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozat/1698/kertesz_zs_1698.pdf
- ³³ Kertész Zsófia: *Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban* Szakdolgozat, Debrecen, 2011. 8. p.
- ³⁴ Kertész Zsófia: *Kolostorok, monostorok nevei Magyarországon a korai ómagyar korban* Szakdolgozat, Debrecen, 2011. 8. p.
- ³⁵ Vö. Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai* I. BKL Kiadó Szombathely, 2013. 14. p.

³⁶ Ingyenes illusztráció: Phantheon, Róma

https://www.google.hu/search?q=A+r%C3%B3mai+pantheon&esqv=2&biw=1920&bih=925&tbm=isch&imgil=XHIPSyd7L_n6uM%253BAAAAAAAAAAAAABAM%253Bhttp%25253A%25252F%25252Fwww.ancient.eu%25252FPantheon%25252F&source=iu&pf=m&fir=XHIPSyd7L_n6uM%252CAAAAAAAAAAAAAABAM%252C_&usg=__Gh062Gar-iLpTOnEe59RhAyNsSs%3D&sa=X&ved=0ahUKEwiA3eP4l6vRAhUJOxoKHfcBCgQQuqIBCH0wDg&imgsrc=nEYtW7WW6rPvOM#imgsrc=ory5CEP_KbFw-M%3A

³⁷ Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai I.* BKL Kiadó Szombathely, 2013. 17. p.

³⁸ Kovács Dániel: *Évezredes kerek titok*, In. <http://hg.hu/cikkek/varos/14321-evezredes-kerek-titkok>

³⁹ Biblia: Józsué könyve 6. fejezet

⁴⁰ Németh Zsolt: *A Kárpát- medence legkülönlegesebb Árpád-kori templomai I.* Szombathely 2013. 48. p.

1. ⁴¹ Dr. Kovács J. István: *Magyar Református Templomok I.* Főszerkesztő Dr. Kovács J. István Theol. professzor egyházkerületi főjegyző, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1942. 483. p.

⁴² Pamer Nóra: *Vörösberény Református Templom* In. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 617 szám. 1999. 1. p.

⁴³ Uo. 8. p.

⁴⁴ <http://szentmarton.martinus.hu/szent-marton-elete>

⁴⁵ Arianizmus. Arius Libiában született. (...) Arius szerint az ige (logosz) vagyis a Fiu, kinek lényege ennél fogva nem egyenlő az Apával, hanem attól egészen különböző, mert különben ő sem hozhatta volna létre a világot. (...) ehát Arius szerint az isten fia (az Ige) nincsen öröktől fogva, nem ugyanazon lényegű az Atyával, hanem az isten teremtménye, az Atya mindenható akarata által a semmiből jött létre; az első és legnemesebb teremtmény, mely által aztán a világ teremtett; ezen isten és a világ között létező középvaló idővel Jézussal az emberrel egyesült; Jézus tehát nem valóságos isten, de szabad akaratának helyes használata által oly tökéletességre emelkedett, hogy az isten őt fiául fogadta, istenné lett, és most joggal istenként imádtatik.”

<http://www.kislexikon.hu/arius.html>

Read more: <http://www.kislexikon.hu/arius.html#ixzz4UupT24nQ>

⁴⁶ Czeglédi Ilona szerint, aki 1524- ből származó adatokra hivatkozik, a berhidai középkori templomot Szent Péter tiszteletére avatták.

⁴⁷ Lásd az Ásatási napló bejegyzését a 3. oldalon! 1966. július 12. kedd

⁴⁸ Pamer Nóra: *Vörösberény Református templom* In. Tájak- Korok- Múzeumok Kiskönyvtára 617 szám, 1. p.

-
- ⁴⁹ Czeglédi Ilona: *BERHIDA A középkori és a barokk templom*, in Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 612. szám 1999. 6. p. 17. p.
- ⁵⁰ Pamer Nóra: *Régészeti dokumentáció* 1966. In. „Bakonyi Múzeum Régészeti Adattára Itsz. 7142/ 11.”
- ⁵¹ Czeglédi Ilona: *BERHIDA a középkori és a barokk templom*, In Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 612. szám 1999. 6. p.
- ⁵² *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 150. p.
- ⁵³ Valter Ilona 1972. 166. p.
- ⁵⁴ Valter Ilona: *A Balatonfüred- temetői templomrom feltárása és helyreállítása* 159. p. In [A Veszprém megyei múzeumok közleményei](#) vol. 11. (1972)
- ⁵⁵ Valter Ilona 1972. 159. p.
- ⁵⁶ Sch. Pusztai Ilona: *Vörösberény Református Templom* In. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 617. szám. Kiadja a TKM Egyesület az Országos Műemlékvédelmi Hivatal megbízásából, 1999.
- ⁵⁷ Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai I.* BKL Kiadó Szombathely, 2013. 49. p.
- ⁵⁸ Németh Zsolt: *A Kárpát medence legkülönlegesebb Árpád- kori templomai I.* BKL Kiadó Szombathely, 2013. 50. p. 52. p.
- ⁵⁹ Bakonyi Múzeum Műemléki Adattára. Itsz. 9180, ma VESZPRÉM, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ. Itsz. 09562. 1. p.
- ⁶⁰ Pamer Nóra: *Vörösberény Református templom* In. Tájak- Korok- Múzeumok Kiskönyvtára 617 szám, 8. p.
- ⁶¹ Vö.: Gáll Erwin *S-végű hajkarikák megjelenésének ideje az Erdélyi-medencében*, ACTA SICULICA 2007, 239–251. p.
- ⁶² Pamer Nóra: *Vörösberény Református templom* In. Tájak- Korok- Múzeumok Kiskönyvtára 617 szám, 8. p.
- ⁶³ Pamer Nóra: *Vörösberény Református templom* In. Tájak- Korok- Múzeumok Kiskönyvtára 617 szám, 8. p.
- ⁶⁴ Vö. Pamer Nóra: *Vörösberényi Ref. Templom Régészeti Dokumentáció* 1966, In. „Bakonyi Múzeum Régészeti Adattár”/Bakonyi Múzeum Műemléki Adattára, ma Lackó Dezső Múzeum. Ikt sz. 7144/10
- ⁶⁵ Az úrasztalán felállított sátor alatt az úrasztala megterítését értem, amely úgy történik, hogy egy fából készült keret alá elhelyezik a kenyeret, a kelyheket és a kancsót, majd mindezt leterítik fehér terítővel.
- ⁶⁶ „Mályusz 1930- 1934 között a szegedi tudományegyetem professzoraként a középkor-történeti kurzusok mellett újkortörténeti előadásokat is tartott. Az 1931/32-es tanévben a magyarországi barokk és felvilágosodás történetét hirdette meg és adta elő hallgatóinak.

Ennek az egész éves előadás- sorozatnak az anyaga mind ez idáig sehol sem jelent meg, de kézírata fennmaradt a szerző hagyatékában. A kéziratot két másik, rövidebb terjedelmű előadásanyag vezeti be. A(z) Magyarország története a felvilágosodás korában.”

<https://moly.hu/konyvek/malyusz-elemer-magyarorszag-tortenete-a-felvilagosodas-koraban>

⁶⁷ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 64. p

⁶⁸ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 64-65 p.

⁶⁹ Mályusz, 2002, 65.p.

⁷⁰ Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Weltt. Berlin, 1905.

⁷¹ Mályusz, 2002, 65.p.

⁷² Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 65-66 p

⁷³ Mályusz 2002, 66.p.

⁷⁴ Uo. 66.p. és 330.p.

⁷⁵ Uo. 66.p.

⁷⁶ Uo. 66.p.

⁷⁷ Uo. 66.p.

⁷⁸ Mályusz 2002, 66.p.

⁷⁹ Uo. 67.p.

⁸⁰ Uo. 69.p.

⁸¹ Uo. 67.p.

⁸² Uo. 68.p.

⁸³ Uo. 68- 69 p.

⁸⁴ Mályusz 2002, 67.p.

⁸⁵ Uo. 69.p.

⁸⁶ Mályusz 2002, 67.p.

⁸⁷ Uo. 69.p.

⁸⁸ Uo. 76.p.

⁸⁹ Vö. Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 76.p.

⁹⁰ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 69.p.

⁹¹ Földváry Antal: *A magyar református egyház és a török uralom* – Budapest, 1940.156-157.p.

⁹² BERZEVICZY KLÁRA: *Egyházak és vallás a török kori Magyarországon-németnyelvű útleírások tükrében* In. Nyelv, Lelkiség és Regionalitás a Közép - és Kora Újkorban, Egyetemi Műhely Kiadó Bolyai Társaság – Kolozsvár 2013. 538. p.

⁹³ Téves a próféta neve, mert a jelölt bibliai helyen Illés próféta szerepel. (Faust Gyula)

⁹⁴ 1 Kir 18, 24–39; Schweigger, *i. m.*, 25v–26r. Ld. még: Berzeviczy, *Ungarn...*, *i. m.*, 291.

⁹⁵ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár, 2013. 541.p.

⁹⁶ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár, 2013. 538.p.

⁹⁷ Hemma Stagl, *Die Religionspolitik des Osmanischen Reiches in Südosteuropa im Spiegel von Reisebeschreibungen des 15. bis 17. Jahrhunderts*, Diplomarbeit, Universität Wien, 2004, 104–105.p.

⁹⁸ Hans Dernschwam, *Törökországi utinapló 1553–1555* = H. D., *Erdély, Besztercebánya, Törökországi utinapló*, ford., bev. Tardy Lajos, Bp., Európa Könyvkiadó, 1984, 135–504, itt : 500. (A fordítás alapja: Franz Babinger, *Hans Dernschwam's Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553–1555)* = Jakob Strieder, *Studien zur Fuggergeschichte*, VII, München, Leipzig, 1923.

⁹⁹ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár 2013. 536.p.

¹⁰⁰ Melchior Besolt, *Deß Wohlgebornen Herrn Heinrichs Herrn von Liechtenstein von Nicolsburg etc. Röm. Keys. Maiest. Abgesandten etc. Reyß auff Constantinopel im 1584 Jar.* = Johannes Löwenklau, *Neuwe Chronica Türckisch nation [...]*, Frankfurt a.M., Andres Wech els Erben, 1590, 515–531, itt : 519.p.

¹⁰¹ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár 2013. o. 536.p.

¹⁰² Lubenau, *i. m.*, 82.p.

¹⁰³ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár 2013. 536-537.p.

¹⁰⁴ Italo Michele Battafarano, *Berichtetes und erzähltes Ungarn im 17. Jahrhundert aus italienischer und deutscher Sicht* = *Das Ungarnbild in der deutschen Literatur der frühen Neuzeit:*

Der Ungarische oder Dacianische Simplicissimus im Kontext barocker Reiseerzählungen und

Simpliziaden, hg. Dieter Breuer, Gábor Tüskés, Bern, Berlin, Peter Lang, 2005 (Beiheft e zu *Simpliciana*, 1), 13–53, itt: 28.

¹⁰⁵ *Katolikus egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*, szerk. Benda Gyula, Bertényi Iván, Pótó János, Bp., Osiris, 2002, 146.p.

¹⁰⁶ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár 2013. 537.p.

¹⁰⁷ H. Hubert Gabriella, *Kánonképzés a gyülekezeti énekköltészetben = A magyar irodalom története*:

A kezdetektől 1800-ig, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, Jankovits László, Orlovsky Géza, Bp., Gondolat, 2007, 382–393, itt : 385.

¹⁰⁸ <http://www.keresztur.ro/hu/varosunkrol/egyhaziak/katolikus-egyhazi> (2011.12.01.), <http://refk.oros.hu/multunk/templomtortenet> (2011.12.01.), <http://www.udvarhelyi.info/hu/tortenet/varos.html?start=6> (2011.12.01.), http://ernyeireformatus.net/indexx.php?fuseaction=cikk.cikk&cikk_id=1&menuid=1&menubol=1 (2011.12.01.) Cziczka Katalinnak köszönet a hivatkozások megtalálásában nyújtott segítségért.

¹⁰⁹ Battafarano, i. m., 29.

¹¹⁰ BERZEVICZY KLÁRA, Kolozsvár 2013. 537.p.

¹¹¹ Magyarországon nem érvényesült a birodalmi „cuius regio eius et religio” elv. Ezek az akciók a királyi városok templomai felett gyakorolt uralkodói kegyúri jogon alapultak.

¹¹² A Bocskai- féle háború „vallásháború” jellegének elemzése még várat magára. Vö. Pálffy Géza, Győztes szabadságharc vagy egy sokféle sikert hozó felkelés? A magyar királlysági rendek és Bocskai István mozgalma (1604–1608) (Századok Füzetek 3), Budapest, 2009.

¹¹³ Tusor Péter: *PÁZMÁNY PÉTER ESZTERGOMI ÉRSEKI KINEVEZÉSE* (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán). In. Századok A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata 2014. 148 évfolyam 5. szám. 1084-1085 p.

¹¹⁴ Horvát János 2001-ben megjelent könyvében ez az évszám helytelen, mert a bécsi béke 1606. június 23- án történt.

¹¹⁵ Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata 2001. 79. p. Horváth József Hóman- Szekfű: III. 286.-ra hivatkozik.

¹¹⁶ Péter Katalin, A vallásügy a bécsi békében, „Frigy és békesség legyen...”. A bécsi és zsitvatoroki béke (szerk. Papp Klára–Jeney-Tóth Annamária), Debrecen 2006, 171–175. p; Uő, Az 1608. évi törvény és a jobbágyok vallásszabadsága, Papok és nemesek. Magyar művelődéstörténeti tanulmányok a reformációtól kezdődő másfél évszázadból (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai 8), Budapest, 1995, 129–151 és 246–249 p.

¹¹⁷ Tusor Péter: *PÁZMÁNY PÉTER ESZTERGOMI ÉRSEKI KINEVEZÉSE* (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610-es évek derekán) . In. Századok A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata, 2014. 148 évfolyam 5. szám. 1085.p.

¹¹⁸ A koronázás előtti 1. 6. 8. 10. és a koronázás utáni 5. paragrafusok. Corpus Iuris Hungarici III (1608–1657), ed. D. Márkus, Budapest, 1900, 9–16 és 28.p.

¹¹⁹ Csurgó Bernadett és Kiss László *Egyházi szerepek – politikai pozíciók A két világháború közti református elit történet-szociológiai vizsgálata*, 97. oldalán ez olvasható: A református elit és a politika A református elit politikai szerepvállalásának vizsgálatát azzal az előfeltevéssel kezdtük, hogy a politikai szférában való részvétel igen jelentős lesz a mintába került személyek esetében. Komoly történelmi vizsgálódások nélkül is szembevetendő, hogy a református egyház képviselői a két világháború közötti korszak, sőt még az azt megelőző időszakok folyamán is aktívan részt vettek a politikai életben. Egyrészt az állami élet vezető posztjain gyakran álltak református vallású állami vezetők, másrészt – és tanulmányunk szempontjából ez a hangsúlyosabb – az egyház vezetői is ott voltak a legfőbb politikai testületekben. Ez a tendencia azonban nem kizárólagosan a Horthy- korszak sajátja, már a dualizmusban is gyakran került református vallású politikus a kormány élére: Bánffy Dezső erdélyi főgondnok vagy Tisza István dunántúli főgondnok miniszterelnökök voltak, Darányi Ignác dunamelléki főgondnok pedig a földművelésügyi miniszteri tárcát töltötte be Wekerle Sándor második miniszterelnöksége alatt. Hangsúlyos tényező a református egyház és a politika két világháború közötti kapcsolatában, hogy a református vallású Horthy Miklós kormányzó mellett a korszak egyik legjelentősebb politikusa, Bethlen István szintén református vallású, sőt az erdélyi egyházkerület főgondnoka is, (...)” <http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-778/kotojelek2002/TPUBL-A-778.pdf>

¹²⁰ Vörösberényi Református Egyházközség levéltára: Vörös- berényi ev.ref. egyházköz., *Jegyzőkönyv III. Db. Laposa Dániel r. lelkesz, és Kun János Gondnok hivataloskodásuk idejében 1877^{dik} évben.*

¹²¹ Carolus Péterffy, *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II, Viennae et Posonii 1742, 190–218.* – A fentiekre összefoglalóan lásd Hermann Egyed klasszikusmonográfiájának vonatkozó fejezeteit: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex historia ecclesiae), München, 1973.

¹²² Tusor Péter: *PÁZMÁNY PÉTER ESZTERGOMI ÉRSEKI KINEVEZÉSE* (A Habsburg-, a pápai udvar és Magyarország az 1610- es évek derekán) In. Századok A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata, 2014. 148. évfolyam 5. szám. 1085.p.

¹²³ Bellaagh Aladár: *Pázmány Péter válogatott munkái*, In. Remekírók Képes Könyvtára, Budapest, 1909 10-11 p.

¹²⁴ Bellaagh Aladár 1900, 11. p.

¹²⁵ John W. O’ Malley: *A jezsuiták története Joyolai Szent Ignáctól napjainkig*, JTMR – Jezsuita Kiadó, 2015, 14 és 17 p.

¹²⁶ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 19. p.

-
- ¹²⁷ *A Dunántúli Református Egyházkerület Prédikátorai és rektorai I. 1526-1760*, Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2009. 280.p.
- ¹²⁸ Pamer Nóra: *Vörösberény Református templom* In. *Tájak- Korok- Múzeumok* Kiskönyvtára, 617 szám, 10.p.
- ¹²⁹ Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001. 27. p.
- ¹³⁰ <http://lexikon.katolikus.hu/E/Explanatio%20Leopoldina.html>
- ¹³¹ <http://lexikon.katolikus.hu/E/Explanatio%20Leopoldina.html>
- ¹³² *Dunántúli Egyházleírások a XVIII. századból.* 9. p.
- ¹³³ In. *Történelmi Világlasz*, 2001, 121. p.
- ¹³⁴ Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001. 83. p.
- ¹³⁵ In: Veress D. Csaba: *Kálvölgy története II. rész*, 312.p.
http://www.epa.uz.ua/01600/01610/00018/pdf/vmm_18_1986_12_veress.pdf
- ¹³⁶ Thaly Kálmán: *Dunántúli Hadjárat 1707-ben*. Budapest, 1880. 47.- 56 p.
- ¹³⁷ http://www.kislexikon.hu/szatmari_beke_a.html#ixzz4UjHzP2cV
- ¹³⁸ RÓMER 1860. 194., THURY 1893. 26-30. Vö.: ÁCS ANNA A FELEKEZETI VISZONYOK VÁLTOZÁSA NEMESVÁMOSON A XVII. SZÁZADTÓL NAPJAINKIG A H.N. (HETEDIK NAPI) ADVENTISTA GYÜLEKEZET MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE
http://epa.oszk.hu/01600/01610/00019/pdf/vmm_19-20_1993-1994_28_acs.pdf
- ¹³⁹ Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata 2001. 80.p.
- ¹⁴⁰ Veszprémben vették fel 1733. október 23-án. OL. E. 30 doboz 27. fasc. 185
- ¹⁴¹ Vö. Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata 2001. 82.p.
- ¹⁴² Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata 2001. 81-82 p.
- ¹⁴³ *Dunántúli Egyházleírások a XVIII. századból* 508-510 p.
- ¹⁴⁴ *Vörösberényi Református Egyházközség levéltára*
- ¹⁴⁵ „Jelenlevőknek felolvasva, bemutatónak visszaadandó H. J.” Idézet Horvát József, 2001. 83. p.
- ¹⁴⁶ *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból*, 508.p.
- ¹⁴⁷ <http://www.lexikon.katolikus.hu/V/Vörösberény.html>, 2012. április 18. 18:00
- ¹⁴⁸ Horváth József: *Vörösberény története* 1979. Balatonalmádi Város Önkormányzata 2001. 91.p. Vö. Ol (Országos Levéltár Budapest) E. 152. 30. doboz Fasc. 26. 676.
- ¹⁴⁹ *Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból, A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben.* Pápai református Gyűjtemények, Pápa 2002, 505.p.
- ¹⁵⁰ Országos Levéltár Budapest, Helytartótanácsi Levéltár, vallásügyek. In. :Helytartótanácsi levéltár- benigna mandata (C 13) 1749, jan. 31. és mellékletei, Helytartótanácsi levéltár-

benigna mandata (C 13) 1749. ápr. 15. és mellékletei. A helytartósági levéltár eredeti jelzete: Ad. Lad. H. fasc.4 Relige

¹⁵¹ Országos Levéltár Budapest, Helytartótanács Levéltár, vallásügyek. In. :Helytartótanács levéltár-benigna mandata (C 13) 1749, jan. 31. és mellékletei, Helytartótanács levéltár-benigna mandata (C 13) 1749. ápr. 15. és mellékletei. A helytartósági levéltár eredeti jelzete: Ad. Lad. H. fasc.4 Relige

¹⁵² Göböl Gáspár (1715. január 1 – 1818. március 26.) Vörösberényben szolgált: 1746- 1749. Göböl Gáspár 1715. január 1-én született: Szentkirályszabadja/Csopak/ Meghalt: Kecskemét 1818. márc.26. Apja: Göböl Gáspár. Anyja: Komáromi Erzsébet.

Felesége:

Fia: Göböl György 1747.április.25-én született. Iskolai tanulmányok: Debrecen.

Szolgálati helyek: Pápa (tanár), Dunavecse (lelkész) Kecskemét 1777- 1818 lelkész és a kecskeméti egyházmegye esperese.

¹⁵³ . Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001. 91. p.

¹⁵⁴ Horváth József: *Vörösberény története*, Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001. 91.p.

¹⁵⁵ Vö. Országos Levéltár. Magyar Kamara Acta Jesuitica. Collegium Jauriense. Irregistrata. Fasc. 1. 326. p. (Baranyainé kigyűjtése, OMF)

¹⁵⁶ <http://jezsuita.hu/nevtar/author/foadminusr/>

¹⁵⁷ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 43. p.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 44.p.

¹⁶⁰ Mályusz Elemér: *Magyarország Története a felvilágosodás korában*, Osiris, Budapest, 2002. 48.p.

¹⁶¹ „Országos Levéltár: Helytartótanács Levéltár. Acta Relig. Lad. H. fasc. 4. – a Vörösberényre vonatkozó anyag Baranyainé kigyűjtésében az OMF- ben megtalálható, valamint a Ráday Gyűjteményben, mint leltározatlan vörösberényi anyag. A templom 1737-es restaurálásáról ennek az anyagnak jegyzőkönyveiből van tudomásuk. A megkérdezettek közül többen is vallották, hogy láttak oltárhelyeket a reformátusok által birtokolt templomban és katolikus prédikálóséket, valamint azt, hogy a katolikusok rövid birtoklása idején 1702 körül ragasztották a sekrestyét a templom oldalához. Egy 1749. évi tanúvallomás egy nagyobb és egy szélső kisebb oltárról tudósít.” In. Balatonalmádi és Vörösberény Története, Kredics László és Lichtneckert András szerkesztésében. Kiadja az Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 246.p.

¹⁶² Pamer Nóra: ÁSATÁSI NAPLÓ 1966. július 12. kedd. In Vörösberényi Református Templom Régészeti Dokumentáció 1966. Bakonyi (ma Laczkó Dezső) Múzeum Régészeti

Adattár 7142/3. Budapest, 1966. december 10. Pamer Nóra: Jelentés a vörösberényi /Veszprém m/ ref. templom 1966- évi feltárásáról. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal ([Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ](#)) TERVTÁRA 0962/5. Budapest 1967. április.

¹⁶³ *Balatonalmádi és Vörösberény Története*, Kredics László és Lichtneckert András szerkesztésében. Kiadja az Almádiért Alapítvány, Balatonalmádi, 1995. 246.p. A latin szöveg: „Itt a templom körül és közelében nincs temető vagy temetés.”(Faust Gyula)

¹⁶⁴ Szentpéteri József 1733-ban Kádártán, 1738- 1745 között pedig Vörösberényben szolgált.

¹⁶⁵ Földesi Cs.:Vörösberényi Ref. Templom Berendezési Terve. Bp. 1969. IX. In Vörösberényi Református Egyházközség Levéltára.

¹⁶⁶ Bérczi Szaniszló, Bérczi Zsófia, Bérczi Katalin: *Ismeretterjesztő kifestő gyermekeknek és szüleiknek*. <http://www.federatio.org/tkte/Kazettas.pdf>

¹⁶⁷ Ráday Gyűjtemény (gépirásos másolat)

¹⁶⁸ Dr. Kováts J. István: *Magyar Református Templomok I.* Főszerkesztő Dr. Kováts J. István Theol. professzor egyházkerületi főjegyző, Athenaeum Kiadó, Budapest 1942. 483.p.

¹⁶⁹ Kóruslépcső alatt az egykori nyugati karzatot kell értenünk.

¹⁷⁰ Horváth József: *Vörösberény története*, Kiadja Balatonalmádi Város Önkormányzata, 2001. 91.p

¹⁷¹ Pamer Nóra: *Jelentés a vörösberényi ref. templom 1966 évi feltárásáról*, In Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtár Itsz. 09562/ 6 o. Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ 1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 1.

¹⁷² Így nevezete el Thury az önzetlenül adakozó Héring Istvánnét, az Apostolok Cselekedeteiben megemlített Tábitól. Ap. Csel 9: 36 – 40.

¹⁷³ Dunántúli Protestáns Lap, 1900.évi XI. évf. 5. szám. Pápa 1900. február 4. 72- 74 p.

¹⁷⁴ Dr. Kováts J. István: *Magyar Református Templomok I.* Főszerkesztő Dr. Kováts J. István Theol. professzor egyházkerületi főjegyző, Athenaeum Kiadó, Budapest, 1942. 483.p.

¹⁷⁵ Vö.: Genthon István: *Magyarország Művészet Emléke 1.* Dunántúl Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalata, Budapest, 1959. 431. p.

¹⁷⁶ Pamer Nóra: *Jelentés a vörösberényi ref. templom 1966 évi feltárásáról*, In Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tervtár Itsz. 09562/ 5. p.

[Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ](#)

¹⁷⁷ Pamer Nóra: *ÁSATÁSI NAPLÓ* 1966. július 6. Szerda. In Vörösberényi Református Templom Régészeti Dokumentáció 1966. Bakonyi Múzeum Régészeti Adattár 7142/3. Budapest, 1966. december 10.

¹⁷⁸ Ilon Gábor: *Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe*. Segédkönyv a főiskolák történelem szakos hallgatói számára. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Történelem Tanszék, Szombathely, 1993, 68. ábra, 266. p.

¹⁷⁹ Hun- Reng Magyarország Földrendési Információs Rendszere.

http://www.foldrenges.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=36:1985-augusztus-15-berhida-m49-imaxvii&catid=3&Itemid=11

Utolsó hozzáférés 2015-06-12, 11 óra 48 perc.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Uo.

¹⁸² Thury Etele In Dunántúli Protestáns Lap XI. évf. 5. szám, Pápa 1900. február 4. 73. p.

¹⁸³ Karzatot

¹⁸⁴ A cementlapokkal burkolt templom még 1965-ben látható volt.

¹⁸⁵ Az 1904- ben írt fejléces levele szerint a műhely alapításának dátuma 1893.

¹⁸⁶ Tábitáról az Apostolok Cselekedetei 9: 36 – 41 verseiben olvasunk. Ő egy Joppében élő nőtanítvány volt, aki „gazdag volt jó cselekedetekben és alamizsnákban, melyeket osztogatott,”(36. vers) az özvegyeknek ruhákat és öltözékeket készített (39. vers). Azokban a napokban halt meg, amikor Péter Joppében tartózkodott. Már fel volt ravatalozva, amikor a liddai tanítványok odahívták Pétert, aki miután kiküldte a sírókat letérdelve könyörgött, majd a testhez fordulván ezt mondta: Tábita, kelj fel! Ő felnyitotta a szemét és meglátván Pétert, felült, majd a kezét nyújtva neki, felemelte őt és beszólította a szenteket és az özvegyasszonyokat és eléjük állította őt elevenen. Özvegy Héring Istvánné és Tábita közti hasonlóság nem a csodálatos feltámadás, hanem az alázatos adakozás volt.

¹⁸⁷ A 18. sz. végétől egyre több m. ~ (Szabó Ferenc, Bakos Károly és fia, Fazekas János, Kovács István és fia, →Ország Sándor és fia, Szalay Károly és fia, Gyula, Kerékgyártó István) nyitott műhelyt, általában 2- 6- 8 dolgozóval. Több ~ zongora-, olykor harmóniumkészítéssel is foglalkozott. Hangszereik ipari és egyh. kiállításokon szereztek elismerést. In. <http://lexikon.katolikus.hu/O/orgonaépítő.html>

¹⁸⁸ A 18. sz. végétől egyre több m. ~ (Szabó Ferenc, Bakos Károly és fia, Fazekas János, Kovács István és fia, →Ország Sándor és fia, Szalay Károly és fia, Gyula, Kerékgyártó István) nyitott műhelyt, általában 2-6-8 dolgozóval. Több ~ zongora-, olykor harmóniumkészítéssel is foglalkozott. Hangszereik ipari és egyh. kiállításokon szereztek elismerést. In. <http://lexikon.katolikus.hu/O/orgonaépítő.html>

¹⁸⁹ „A Vörös Berényi Ev.Ref. Egyház Anyakönyve (Halottak) IV. 1885”, 22. lapszám, 3. folyószám alatt a következő olvasható: „Halálozás éve és napja: 1900. január 29. Eltemetés napja: február 1. Neve és polgári állása, esetleg házastársa vagy szülöttje: Kovács Zsófia, néhai Héring István volt földművesnek özvegye. Vallása ev.ref. Születési és lakhelye (...): Sz-h. Vámos; L-h. Vörös- Berény. Életkora: 78 év. Halálának neve: Végelgyengülés. Az eltemetőnek neve: Jákoy Pál hajmáskéri és Csonka Ferenc v. berényi lelkészek; Nemes M. tanító.”

¹⁹⁰ Thury Etele In Dunántúli Protestáns Lap XI. évf. 5. szám, Pápa 1900. február 4. 72- 74 p.

¹⁹¹ Filippi 2: 6 -7.

¹⁹² http://epa.oszk.hu/02100/02120/00007/pdf/BPTM_TBM_07_112-141.pdf

¹⁹³ 17/1-1-52: *id. Fauser János* (öntőmester, ónműves; Fauser Mátyás ónműves fia) 1804- 1847.

<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00020/adat026.htm>

Vesd össze: http://epa.oszk.hu/02100/02120/00007/pdf/BPTM_TBM_07_112-141.pdf

Debreceni Déri Múzeum:

http://library.hungaricana.hu/pdf/MUZE_MEGY_HAJB/MEGY_HAJB_DERI_1995_1996.pdf/slice?pg=388&to=412

¹⁹⁴Pest- Budai Ónműves Emlékek

http://epa.oszk.hu/02100/02120/00007/pdf/BPTM_TBM_07_112-141.pdf

Lásd a 127. oldalon!